

• Problemprofiler hos ungdomar inskrivna på särskilda ungdomshem i Stockholms län åren 1990-1994

Jerzy Sarnecki

DET HÄR KAPITLET UTGÖR en sammanfattning av de resultat som presenteras i den sjätte delrapporten från projektet »Uppföljning av § 12-vården«. Projektet bedrivs sedan januari 1990 vid ett antal ungdomsinstitutioner vilka i huvudsak tar emot ungdomar från Stockholms län¹

Kapitlet innehåller en beskrivning av de ungdomar som har varit inskrivna på de aktuella institutionerna under de fem år som undersökningen har pågått. Denna ungdomsgrupp är av stort intresse. Gruppen består av ungdomar med mycket allvarliga sociala problem. För åldersgruppen upp till 18 år gäller att den omfattar majoriteten av de mest missanpassade ungdomarna som har bott i Stockholms län under den aktuella perioden. Stockholms län är i sin tur det län i landet som har de största ungdomsproblemen. Även de ungdomar över 18 år som ingår i undersökningen har mycket grava sociala problem. Här ingår dock inte de som är svårast belastade av (främst) kriminalitet. Ansvar för dem har i många fall övertagits av kriminalvården och i några sällsynta fall av andra vårdformer. Däremot omfattar denna grupp en stor del av länets äldre ungdomar med grava missbruksproblem.

Kunskaper om gruppens sammansättning är viktiga för planering av den vård som ska bedrivas på de särskilda ungdomshemmen. En viktig fråga i detta sammanhang är den s.k. differentieringen. Det har sedan länge uttryckts ett behov av att vården på särskilda ungdomshem bör differentieras och på så sätt bättre anpassas till de olika behov som ungdomar med olika problem anses ha (Forsling, 1994). Hittills har en viss uppdelning skett endast med avseende på de intagnas kön och ålder. I kapitlet belyses frågan om de intagna ungdomarna visar fram några klara problemprofiler som skulle kunna utgöra underlag för en framtida differentiering med avseende på de ungas problem.

En fråga, som kommer att beröras i kapitlets avslutande diskussion, avser jämförelsen mellan den problembild som framkommer ur det undersökta materialet och de kunskaper som tidigare forskning har gett oss beträffande ungdomar med allvarliga problem. I de senaste årens debatt om ungdomsproblem har det påståtts att dessa kraftigt ändrat karaktär. Genom att jämföra de uppgifter som framkommer i denna undersökning med kunskaper om tidigare generationers missanpassade ungdomar kommer vi att få vissa möjligheter att se om sådana förändringar verkligen har ägt rum.

Undersökningen

Undersökningspopulationen

Undersökningen omfattar alla ungdomar som under åren 1990-1994 har varit inskrivna och vistats mer än en vecka på särskilda ungdomshem i Stockholms län. Dessa institutioner drevs vid projektets början av Stockholms läns landsting, men är nu underordnade Statens institutionsstyrelse (SiS). Från början ingick fem särskilda ungdomshem i undersökningen: Bärby, Hammargården, Lövsta, Stall Frossarbo och 5-gruppen. Efter hand har ytterligare en institution tillkommit, ungdomshemmet Högantorp, som startade sin verksamhet år 1993. I projektet ingick också det nu nedlagda s.k. HVB-hemmet – Drevviken. Drevviken inkluderades i undersökningen eftersom institutionen år 1990 tog emot de ungdomar som till följd av platsbrist inte fick plats på särskilda ungdomshem. När Sköndalsbro år 1991 blev en avdelning inom Drevviken kom även den att ingå i undersökningen.

Totalt omfattar undersökningen 814 ungdomar. Antalet undersökta ungdomar var lägst år 1991 (146 individer) och högst år 1992 (177 individer).

Undersökningens syfte

Syftet med projektet är att:

1. redovisa antalet och beskriva problembilden hos ungdomar för vilka plats har sökts på ovan nämnda institutioner,
2. studera i vilken mån huvudmännen kan bereda dessa ungdomar den vård som efterfrågas,
3. kartlägga om ungdomar som av olika skäl inte bereds vård på ovan

- nämnda institutioner blir föremål för andra vårdformer,
4. beskriva problembilden hos de ungdomar som blir föremål för denna vård,
 5. följa upp behandlingsarbetet med ungdomarna under vistelsen på institutionerna och senare,
 6. studera i vilken mån samhället lyckas fullfölja de behandlingsplaner som har formulerats i samband med ungdomarnas vistelse på institutionerna,
 7. studera utvecklingen hos de ungdomar, upp till 25 års ålder, för vilka man har sökt och erhållit, respektive inte erhållit, plats inom den studerade institutionsvården.

Projektarbetet bedrivs i nära samarbete med de berörda institutionerna och har delvis karaktären av ett utvecklingsprojekt. På var och en av de större institutionerna finns det en person som på halvtid arbetar med datainsamling och resultatåterkoppling till berörd personal. Tanken är att institutionspersonalen dels ska ha fortlöpande information om de ungdomar som är intagna på de aktuella institutionerna, dels, och detta är det viktigaste i arbetet, känna till hur dessa ungdomars situation har utvecklats sex, tolv och tjugofyra månader efter utskrivning från institutionens akut-/utredningsavdelning. Tanken är att informationen ska utgöra underlag för en kontinuerlig metodutveckling på institutionerna.

Instrument för datainsamling

Datainsamlingen inom projektet sker med hjälp av tre olika instrument:

- FORMULÄR 1 fylldes tidigare i varje gång en ansökan/förfrågan om plats hade gjorts på någon av de institutioner som omfattas av uppföljningen. Formuläret innehöll uppgifter om den unges kön, ålder och etniska tillhörighet, varför platsen söktes, vilken typ av plats som söktes, vilken behandling den unge har varit föremål för tidigare samt vilket beslut som fattades angående platsen. Uppgifterna inhämtades från den företrädare för socialtjänsten som sökte plats för den unge. Ovanstående formulär har dock ersatts av SiS:s centrala intagningsrutiner efter det att SiS år 1994 övertog verksamheten.
- FORMULÄR 2 fylls i i samband med den utredning som görs på den institution där den unge har fått plats. Formuläret omfattar en ingåen-

de beskrivning av den unges problem, relationer etc., intervju med den unge, uppgifter från socialtjänsten samt formulering av mål för den framtida behandlingen.

- FORMULÄR 3 avser uppföljning av de ungdomar som har varit intagna på de undersökta institutionerna. Formuläret ska fyllas i sex månader, ett år samt två år efter det att den unge har skrivits ut från akut-/utredningsavdelningen. Formuläret innehåller frågor dels om hur behandlingsarbetet framskrider, dels om den unges aktuella situation. Uppgifterna inhämtas från de institutioner eller socialförvaltningar som ansvarar för vården av den unge.

Efter hand har ytterligare ett formulär utvecklats – Formulär 4 – vilket kommer att användas när de unga har fyllt 25 år.

Data inom projektet kommer alltså i huvudsak från tre håll: socialtjänsten som lämnar uppgifter i samband med ansökan om plats och vid uppföljningar, den unge själv som intervjuas av personalen på institutionen samt från institutionspersonalen, vilken lämnar de uppgifter som har framkommit i samband med utredning och observation av den unge. Vad gäller de sistnämnda uppgifterna kommer dessa vanligtvis från flera olika källor: personalen på akut-/utredningsavdelningen, lärare, psykologer, i förekommande fall personalen på behandlingsavdelningen etc. På de undersökta institutionerna är det praxis att den unge vid ankomsten skrivs in på en akut-/utredningsavdelning där han/hon vistas under de första två månaderna. Det är under denna tid som data om den unge i huvudsak samlas. Därefter följer man upp den unge oberoende av om han/hon skrivs över från akut-/utredningsavdelningen till en annan avdelning på institutionen, eller blir utskriven från institutionen helt och hållet. På de undersökta institutionerna är det vanligt att vistelsen på akut-/utredningsavdelningen begränsas till de första två månaderna. De ungdomar som skrivs in på behandlingsavdelningar direkt, och som tidigare inte har vistats på någon av de institutioner som projektet innefattar, undersöks på de avdelningar de är inskrivna på.

Kön och ålder

Andelen flickor på de undersökta institutionerna har varierat under undersökningsåren 1990-1994. Den var lägst år 1990, drygt 20 procent, och högst år 1991 och 1994, knappt 35 procent. År 1990 intar en särställning i materialet när det gäller andelen flickor. Därefter är andelen flickor på-

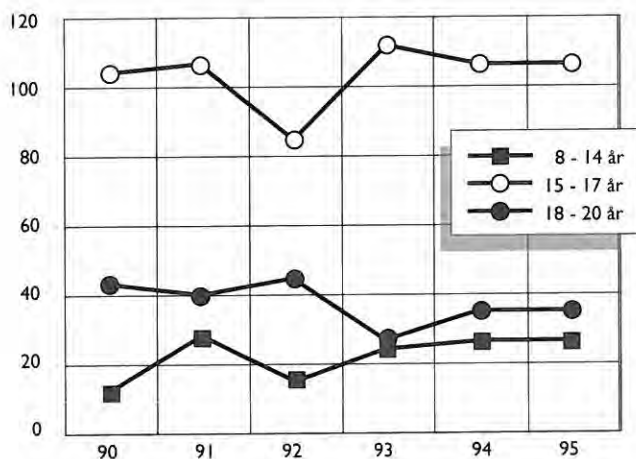
gorlunda konstant. Antalet intagna flickor var också lägst år 1990 med 32 individer. Året därpå var antalet flickor högst, 63 individer, dvs. nästan dubbelt så många.

Av projektets delrapport 5 (Sarnecki, 1993) framgår att efterfrågan på platser varierar kraftigt inom de aktuella institutionerna. Orsakerna till denna variation är inte helt utredda. Det tycks dock vara klart att en av de mer betydelsefulla faktorerna är de kostnader som kommunerna får bära för att placera de unga på institutionerna. När man studerar materialet kan man inte frigöra sig från intrycket att andelen flickor, som tas in på de aktuella institutionerna, ökar när det är gott om lediga platser.

Åldern hos undersökta barn och ungdomar varierar mellan 8 och 20 år. (Åttaåringen har tagits in på Sköndalsbro tillsammans med ett äldre syskon.) Medel- och medianålder är omkring 16 år (standardavvikelse, SD, 1,95). Andelen barn under 14 år är låg, ca 10 procent. Andelen individer över 19 år är också ca 10 procent.

Ungdomar i åldern 15-17 år utgör en klar majoritet bland de intagna under hela undersökningsperioden. Någon trend i variationer av antalet intagna ungdomar i denna åldersgrupp kan inte observeras. Däremot kan vi konstatera att en viss minskning sker i antalet av de äldsta (18-20 år) bland de intagna och en viss ökning i den yngsta åldersgruppen.

Diagram 1. Antalet intagna ungdomar i olika åldersgrupper under perioden 1990-1994. N=814.

Medianålder för intagning av pojkar är 16,4 år (SD 1,7). För flickor är intagningsåldern obetydligt lägre (median 16,1). Standardavvikelsen är dock något högre (2,3), vilket visar att åldersspridningen bland de intagna flickorna är större än bland pojkarna.

Svenskar/invandrare

Andelen invandrarungdomar är hög bland de intagna. Om man med »invandrare« avser alla ungdomar, där antingen den ena eller båda föräldrarna är eller har varit utländska medborgare, blir andelen ca 60 procent. Bergström (1995) visar på en kraftig överrepresentation av invandrare bland de ungdomar som har varit intagna på de undersökta institutionerna. Alla undersökta grupper av invandrare är överrepresenterade. Denna överrepresentation varierar dock. Lågst är den bland asiater (1,4 gånger) och högst bland afrikaner (17,5 gånger)².

Andelen invandrare har i materialet ökat med 11 procentenheter under de undersökta fem åren. År 1990 var andelen invandrare bland de intagna ungdomarna 53 procent, medan motsvarande andel år 1994 var 64 procent.

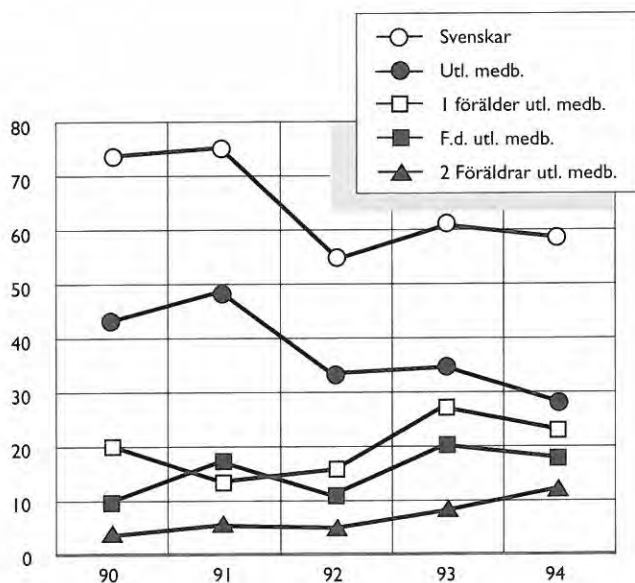
Av de 718 ungdomar för vilka mer detaljerade uppgifter om etnisk bakgrund finns är 26 procent utländska medborgare och 14 procent födda som svenska medborgare, men där en eller båda föräldrarna är eller har varit utländsk medborgare. Om resterande 45 procent³ finns inga uppgifter om utländskt påbrå.

Vi kan konstatera att antalet intagna svenska ungdomar har minskat något. Likaså har antalet utländska medborgare minskat. Däremot har antalet ökat något vad gäller f.d. utländska medborgare och barn till föräldrar där en eller båda är invandrare, dvs. individer som skulle kunna betecknas som andra generationens invandrare.

Andelen flickor är 34 procent bland svenskarna och 30 procent bland invandrarna. En obetydlig skillnad således.

De utländska ungdomarna är i genomsnitt lite yngre än de svenska. Medelålder för en intagen invandrare är 16,1 år (SD 1,9) och för en svensk 16,6 (SD 1,9).

Diagram 2. Utländska medborgare, f.d. utländska medborgare, födda som svenska medborgare där båda föräldrarna är utländska medborgare (f.d. utländska medborgare), födda som svenska medborgare med en utländsk förälder, samt svenskar bland ungdomar intagna på särskilda ungdomshem i Stockholms län 1990-1994. N=718.

Analys av de ungas problembild

I den analys som följer nedan används variabler som har konstruerats genom sammanslagning av uppgifter från flera källor (intervju med den unge, utredning på institutionen, uppgifter från socialtjänsten etc.). Genom att använda flera källor för att konstruera dessa mått har vi fått färre variabler. Dessa är dock mer allsidiga och robusta.

Variabler som ingår i analysen:

1. Stölder och snatterier
2. Rån
3. Klotter och annan skadegörelse
4. Misshandel och aggressivitet
5. Alkoholmissbruk
6. Narkotikamissbruk (haschich, CS, opiater, kokain)
7. Läkemedelsmissbruk
8. Sniffning av thinner och andra preparat
9. Rymningar/vagabondage
10. Psykos och psykosliknande tillstånd
11. Hjärnskada
12. Emotionella störningar
13. Självmordsförsök
14. Inlärnings- och skolproblem (ej skolk)
15. Skolk
16. Sexuellt utnyttjad
17. Prostitution, promiskuitet
18. Dålig fysisk hälsa

För att ytterligare begränsa antalet variabler och för att hitta en struktur i det existerande materialet har en faktoranalys genomförts (Principal Axes Analysis)⁴. Den faktorläsning som nedan beskrivs består av fyra

4 Principal Axes Analyses är en modifikation av Principal Components Analyses. Den använder sig av information från principal components analyses för att förbättra kvaliteten i faktorlösningen (se vidare StatView 1992). För den här presenterade analysen används SMC extraktionsmetod av orthotran/varimax typ, oblique lösning.

faktorer⁵. Tillräckligt underlag för att genomföra analysen har funnits för 749 individer⁶.

Tabell 1. Resultat av faktoranalysen, Principal Axes Analysis, med fyra-faktorslösning. N=749.

	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4
stöld	0,607	0,231	-0,048	-0,027
rån	0,438	0,017	-0,133	0,07
skadegörelse	0,562	0,036	0,062	-0,001
misshandel	0,513	-0,142	0,021	0,011
alkoholmissbruk	0,042	0,356	0,094	-0,103
narkotikamissbruk	0,01	0,554	-0,068	0,142
läkemedelsmissbruk	-0,063	0,468	-0,099	0,061
sniffning	0,031	0,476	0,187	-0,075
rymningar	-0,096	0,208	0,03	0,109
psykos	-0,076	0,029	0,396	-0,036
hjärnskada	0,058	0,073	0,294	-0,012
emotionell störning	0,065	-0,053	0,518	0,05
självmordsförsök	-0,018	0,123	0,072	0,238
skolproblem	0,167	-0,019	0,104	-0,044
skolk	0,104	0,214	2,95E-4	-0,022
sexuellt utnyttjad	-0,081	0,042	0,133	0,343
prost./promis.	0,064	-0,112	-0,085	0,491
dålig fysisk hälsa	-0,051	0,219	0,197	0,043

Faktoranalysen gör en mekanisk gruppering av variabler. I det här fallet visar den sig ha en logisk innebörd:

FAKTOR 1 är uppbyggd kring de undersökta ungdomarnas brottslighet. Alla de fyra brottsindikatorerna, dvs. stöld/snatteri (som är starkast korrelerad⁷ med faktorn), rån, skadegörelse, misshandel och annat våld, framträder tydligt i denna faktor.

5 En ursprunglig lösning där antalet faktorer bestämts med root curve-metoden gav fem faktorer. Faktor fem var korrelerad ($r=0,40$) med faktor fyra. Faktor fems bidrag till variansen var låg, totalt 0,085. Vid närmare granskning av den obliqua lösningen visade det sig att den sista av faktorerna inte heller gav något logiskt tillskott. Därför bestämdes den slutliga lösningen till fyra fakto-

FAKTOR 2 är uppbyggd kring missbruk. Här ingår narkotikamissbruk (som är starkast korrelerad med faktorn) samt läkemedelsmissbruk, sniffning och alkoholmissbruk.

FAKTOR 3 är uppbyggd kring de ungas psykiska problem. Här ingår indikationer på emotionella störningar (starkast korrelerad) samt indikationer på psykoser och hjärnsador.

FAKTOR 4 är uppbyggd kring sexuella problem hos de unga, nämligen indikationer på prostitution/promiskuitet (starkast korrelation) och indikationer på sexuella övergrepp som de unga har varit utsatta för.

Oliке lösning tillåter att de faktorer som tas fram i analysen kan vara korrelerade med varandra. Faktorerna 1-3 är i princip okorrelerade med varandra. Situationen är helt annorlunda för faktor 4 som visar klara korrelationer med alla de övriga faktorerna. Således är faktor 4 negativt ($r=-0,37$)⁸ korrelerad med faktor 1. Detta innebär att de individer, som har ett omfattande kriminellt beteende, i mindre utsträckning än andra, tenderar att ha olika typer av sexuella problem. Däremot är faktor 4 positivt korrelerad med faktor 2 ($r=0,27$) och 3 ($r=0,31$), vilket innebär att individer med sexuella problem tenderar att också ha missbruksproblem och psykiska problem i större utsträckning än de övriga.

I rapport 6 genomförs ett antal andra analyser av det föreliggande materialet. Bland annat prövas separata lösningar för pojkar och flickor, äldre och yngre, utlänningar och svenskar etc. Lösningarna varierar något. I de flesta förekommer dock de faktorer som redovisas ovan. Jag har därför bestämt att i fortsättningen utgå från denna lösning.

Ur resultaten av faktoranalyserna har fem nya dikotoma variabler bildats:

P1. PROFILGRUPP 1, brottsprofilen. Variabeln är uppbyggd av fyra variabler som indicerar omfattning av den unges brottslighet (stöld, rån, skadegörelse, misshandel).

P2. PROFILGRUPP 2, missbruksprofilen. Variabeln är uppbyggd av fyra variabler som beskriver den unges missbruk (alkoholmissbruk, narkotikamissbruk, läkemedelsmissbruk och sniffning).

P3. PROFILGRUPP 3, psykiska problemprofilen. Variabeln är uppbyggd av tre variabler som indicerar den unges psykiska problem (psykos, hjärnskada, emotionell störning).

P4. PROFILGRUPP 4, sexuella problemprofilen. Variabeln är uppbyggd av variablerna prostitution/promiskuitet och sexuellt utnyttjad.

P0. PROFILGRUPP 0. I denna profilgrupp ingår de individer som inte tillhör någon annan av de ovan nämnda profilgrupperna.

Om en individ tillhör profilgrupp 0 kan han/hon alltså inte tillhöra någon av de övriga profilgrupperna. I övriga fall kan en individ, om denne har höga värden på flera av de nykonstruerade variablerna,⁹ tillhöra flera olika profilgrupper. Totalt omfattar undersökningen i denna del 749 individer. Beträffande dessa gäller:

255 (33 procent) tillhör inte någon profilgrupp = profilgrupp 0,

324 (44 procent) tillhör en profilgrupp,

152 (20 procent) tillhör två profilgrupper,

25 (3 procent) tillhör tre profilgrupper,

4 (0 procent) tillhör alla fyra profilgrupperna.

Av alla de undersökta ungdomarna visar sig 40 procent tillhöra brottsprofilgruppen (P1), 28 procent missbruksprofilgruppen (P2), 16 procent profilgruppen psykiska problem (P3), 10 procent profilgruppen sexuella problem (P4) och alltså 33 procent profilgruppen 0 (P0).

Tabell 2 Andelen flickor och pojkar, ungdomar i olika åldrar vid intagning, samt svenskar och invandrare, som tillhör var och en av profilgrupperna. N=749.

	P1 krim.	P2 miss.	P3 psyk.	P4 sex.	P0 0	Tot %	N
Pojkar	87*10	59*	60	16*	66	67	504
Flickor	13*	41*	40	84*	34	33	245
-14 år	9*	7*	12*	16	24*	14	107
15-17 år	71*	48*	54*	50	63*	62	464
18-	20*	45*	34*	34	13*	24	178
Svenskar	43	50*	50	53	35*	42	314
Invandrare	57	50*	50	47	65*	58	435

Av tabellen framgår att det existerar påtagliga skillnader i andelen pojkar respektive flickor som ingår i de olika profilgrupperna. 87 procent av alla ungdomar i brottsprofilgruppen (P₁) är pojkar. Det är en signifikant högre andel än i de övriga profilgrupperna tillsammans. Knappt hälften av alla undersökta pojkar ingår i denna profilgrupp. Pojkarna är också signifikant överrepresenterade i missbruksprofilgruppen (P₂), dock inte lika kraftigt. Situationen är den omvända när det gäller profilgruppen sexuella problem (P₄). I denna grupp ingår 84 procent flickor och endast 16 procent pojkar. Drygt en fjärdedel av alla flickor på de undersökta institutionerna ingår i denna profilgrupp. Andelen pojkar och flickor, som ingår i de två övriga profilgrupperna, skiljer sig inte signifikant från andelen pojkar och flickor i hela materialet.

När det gäller ålder finns det också avsevärda skillnader mellan de olika profilgrupperna. Ungdomarna i den mellersta åldersgruppen (15-17 år) är överrepresenterade bland dem som ingår i brottsprofilgruppen (P₁). De yngsta ungdomarna är något underrepresenterade i denna profilgrupp.

De äldsta ungdomarna (18 och äldre) är kraftigt överrepresenterade i missbruksprofilgruppen (P₂). Drygt hälften av dessa ungdomar ingår i denna profilgrupp. Den yngsta åldersgruppen är här påtagligt underrepresenterad.

Den äldsta åldersgruppen är dessutom överrepresenterad bland dem som ingår i profilgruppen psykiska problem (P₃).

När det gäller profilgrupp 0 är situationen omvänd. Den yngsta åldersgruppen är här överrepresenterad. Nästan en fjärdedel av alla ungdomar i denna grupp är under 15 år, medan endast 13 procent är 18 år och äldre. Drygt hälften av alla ungdomar under 15 år ingår i denna profilgrupp.

Skillnaderna i andelen svenskar och invandrare i de olika profilerna är förhållandevis små. Svenska ungdomar är signifikant fler i missbruksprofilgruppen (P₂) än i de övriga grupperna.¹¹ Invandrarungdomar är däremot signifikant överrepresenterade i profilgrupp 0.

Brottslighet i profilgrupperna

Så gott som samtliga av de undersökta ungdomarna visar indikationer på någon form av brottslighet. Brottsligheten tycks också vara det mest utbredda problemet bland dessa ungdomar. Det framgår både när man tittar till orsakerna till att platsen söks, på de ungas egna uppgifter och

på resultaten av de utredningar som gjordes efter intagning.

Mått på de undersökta ungdomarnas brottslighet som diskuteras nedan bygger på uppgifter från intervjuer med de unga själva och baseras alltså på så kallad självrapporterad brottslighet.¹²

I den självrapporterade delen av undersökningen tillfrågas ungdomarna om de har begått nio olika brottstyper (småstöld/snatterier, inbrott i källare och på vind eller i automater och liknande, inbrott i lägenheter, affärer, arbetsplatser etc., bilstöld, slagit någon utan att allvarlig skada har uppstått, slagit någon så att allvarlig skada har uppstått, skadegörelse och klotter, olaglig körning och slutligen rån). Av de undersökta har 569 (70 procent) besvarat frågorna.¹³ Orsakerna till det förhållandevis höga bortfallet är flera. En del ungdomar har inte velat bli intervjuade, medan andra inte har kunnat intervjuas eftersom de har skrivits ut eller avvikit efter en kortare tid. Ytterligare andra har ansetts må alltför dåligt för att kunna utsättas för intervjun.

Bland de brottstyper som vi har frågat om finns typiska småbrott, men också mera allvarliga brott såsom rån och grov misshandel. Det är alltid lättare att få ungdomarna att komma ihåg om de har begått en viss typ av brott, än hur många gånger de har gjort det. Svarsfrekvensen på frågan om man har begått en viss typ av brott brukar också vara större än svarsfrekvensen på hur många brott man har begått. Samtidigt utgör uppgiften om antalet brottstyper en god indikator på brottslighetens omfattning. Det är ytterst sällsynt att en ung lagöverträdare begår många brott av en viss typ utan att också begå brott av flera andra typer (Sarnecki, 1993). Uppgifterna om antalet brottstyper är därför ett tämligen pålitligt mått på hur brottsbelastad en individ är.

12 Självrapportmetodiken är en, inom kriminologin, etablerad metod. Metoden används för att få en uppfattning om hur många brott en individ, eller en grupp av individer, faktiskt har begått. Sådana uppgifter kan man inte få från polisregister eller liknande källor eftersom det bara är en mindre del av alla brott som rapporteras till polisen och klaras upp så att gärningsmannen blir känd. Undersökningar av denna typ genomförs vanligen med ungdomar som anses lämna mer sanningsenliga svar än vuxna. Respondenterna garanteras anonymitet, eller (vilket var fallet i denna undersökning) att deras identitet inte kommer att röjas. Självrapportundersökningar (i likhet med andra undersökningsmetoder som syftar till att studera brottslighetens omfattning) lider av vissa problem. Det är långt ifrån säkert att respondenterna verkligen redovisar alla brott de har begått.

Av de ungas uppgifter framgår att en ansevärd andel av alla de som lämnat uppgifter om sin brottslighet har erfarenheter av flera brottstyper. Således är det t.ex. drygt 70 procent av de intervjuade som uppger att de har begått två eller flera av de brottstyper vi frågar om. Nästan 50 procent har erfarenhet av fyra eller flera brottstyper. Drygt 5 procent uppger att de har erfarenhet av samtliga nio brottstyper.

Antalet brottstyper som en individ kunde rapportera varierade mellan 0 och 9. Medelantal för profilgrupperna var:

brottprofilgruppen (P₁): 5,3 (SD 2,5)

missbruksprofilgruppen (P₂): 4,4 (SD 2,7)

profilgruppen psykiska problem (P₃): 3,1 (SD 2,6)

profilgruppen sexuella problem (P₄): 2,6 (SD 2,3)

profilgruppen 0 (P₀): 2,0 (SD 2,0)

De ungdomar som klassificeras tillhöra brottsprofilgruppen har signifikant mer omfattande brottslighet än de som tillhör de övriga profilgrupperna. Andelen ungdomar som uppger sig ha erfarenhet av alla nio brottstyperna är i denna profilgrupp drygt tolv procent. Samtidigt finns det fem procent individer i denna grupp som uppger att de inte har begått några av de brottstyper de har tillfrågats om. Dessa individer bedöms ändå tillhöra brottsprofilgruppen, eftersom det i materialet finns andra starka indikationer på deras brottslighet. Det är troligt att dessa ungdomar inte är helt sanningsenliga i sina svar.

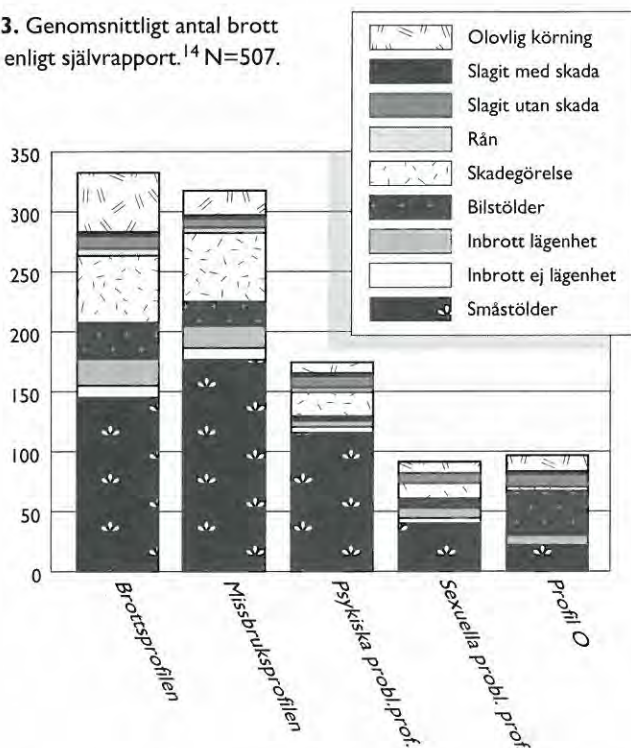
Även om ungdomar med brottsprofilen är signifikant mer brottsbelastade, enligt egna uppgifter, så visar diagrammet nedan att även de övriga ungdomarna är brottsbelastade. Detta gäller i synnerhet ungdomar med missbruksprofilen.

Det är dramatiskt många brott de intervjuade ungdomarna uppger sig ha begått. I brottsprofilgruppen är de genomsnittliga andelarna redovisade brott nästan 340 stycken. Antalet är endast obetydligt mindre, i genomsnitt 315 brott, bland de ungdomar som tillhör missbruksprofilgruppen. Brottsligheten i denna grupp är dock något lindrigare. Det indiceras bl.a. av att andelen småstöder i denna profilgrupps brottslighet är betydligt högre än hos de ungdomar som tillhör brottsprofilgruppen.

I de övriga tre profilgrupperna är det genomsnittliga antalet brott betydligt lägre. Det lägsta, dvs. i genomsnitt 90 brott per individ, finner vi i profilgruppen sexuella problem.

Generellt sett är småstölderna den största enskilda kategorin i var och en av grupperna. Ju grövre brott desto mer sällsynt är det att ungdomarna uppger sig ha begått dem. Rån och grov misshandel förekommer relativt sällan och då i princip endast i brottsprofil- och missbruksprofilgrupperna. En intressant detalj är att profilgrupp o, som i övrigt inte är speciellt brottsbelastad, redovisar fler bilstöldar än någon av de andra grupperna.

Diagram 3. Genomsnittligt antal brott per individ enligt självrapport.¹⁴ N=507.

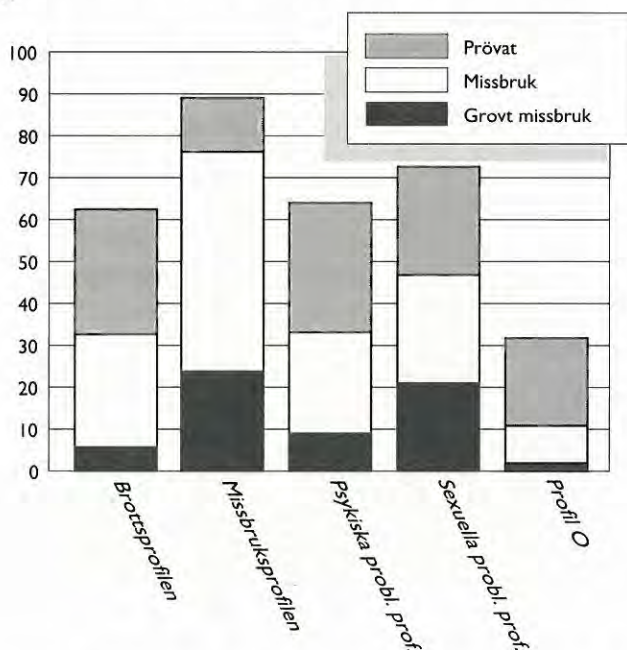
Den generella slutsatsen av granskningen av ungdomarnas uppgifter om den egna brottsligheten är att den stora majoriteten av ungdomarna tycks ha en tämligen omfattande brottsbelastning, men att ungdomarna i brotts- och missbruksprofilgrupperna verkar vara betydligt mer brottsbelastade än de övriga.

14 Vid uppgift att brottstypen har begåtts, men där antalet brott ej har uppgetts, sätts värdet till medelantal brott för dem som har begått sådana brott. Detta görs dock endast om uppgifter om antalet brott i någon av de

Missbruk i profilgrupperna

Missbruk tycks också utgöra ett allvarligt problem hos många av de undersökta ungdomarna. Av diagrammet nedan framgår omfattningen av narkotikamissbruk i de olika profilgrupperna.

Diagram 4. Missbruk av narkotika hos ungdomar i olika profilgrupper. Procent. N=749.

Bedömning av missbruket bygger på uppgifter från ungdomarna själva och från de utredningar som har gjorts på institutionerna.

Av diagrammet framgår att majoriteten av alla de undersökta ungdomarna har använt narkotika. Föga förvånande är andelen högst i missbruksprofilen (90 procent), men den är också hög (75 procent) i den profilgrupp som karakteriseras av sexuella problem. I brotts- och psykiska problemprofilgrupperna hamnar motsvarande andelar omkring 65 procent. Lägst (30 procent) är andelen ungdomar som har erfarenhet av narkotika i profilgrupp o. Vad gäller andelen ungdomar som bedöms vara grova narkotikamissbrukare (med grovt missbruk menas intravenöst missbruk eller dagligt missbruk under lång tid) återfinns 23 pro-

gruppen sexuella problem, 9 procent i profilgruppen psykiska problem, 7 procent i brottsprofilgruppen och 2 procent i profilgrupp o.

Det finns ett samband mellan de olika typerna av missbruk.¹⁵ I brottsprofilgruppen visar 29 procent av de undersökta ungdomarna tecken på sniffningsproblem. I missbruksprofilgruppen är andelen så hög som 54 procent. I de övriga profilgrupperna är de motsvarande andelarna:

- för profilgruppen psykiska problem 34 procent,
- för profilgruppen sexuella problem 35 procent,
- för profilgrupp o endast 5 procent.

En avsevärd andel av de undersökta ungdomarna uppges ha en viss överkonsumtion av alkohol. Denna är högst i gruppen med missbruksprofil (43 procent), lägst i profilgrupp o (18 procent). Betydligt färre ungdomar uppges missbruka alkohol. Enligt uppgifter från utredningar som har gjorts efter intagning är andelen alkoholmissbrukande ungdomar:

- för brottsprofilgruppen 8 procent,
- för missbruksprofilgruppen 17 procent,
- för profilgruppen psykiska problem 11 procent,
- för profilgruppen sexuella problem 9 procent,
- i profilgrupp o finns inga individer med indikationer om alkoholmissbruk.

Uppgifter om läkemedelsmissbruk är osäkra, eftersom denna variabel har införts i ett senare skede av undersökningen. Sammanlagt finns det uppgifter om läkemedelsmissbruk för 208 (26 procent) av de undersökta. Av dessa har, enligt uppgifter från utredningen, 63 procent provat eller använt olagliga läkemedel. Indikationer på missbruk är dock sällsynta:

- för brottsprofilgruppen 6 procent,
- för missbruksprofilgruppen 8 procent,
- för profilgruppen psykiska problem 11 procent,
- i de övriga två profilgrupperna, profilgruppen sexuella problem och profilgrupp o, finns inga individer med indikationer på läkemedelsmissbruk.

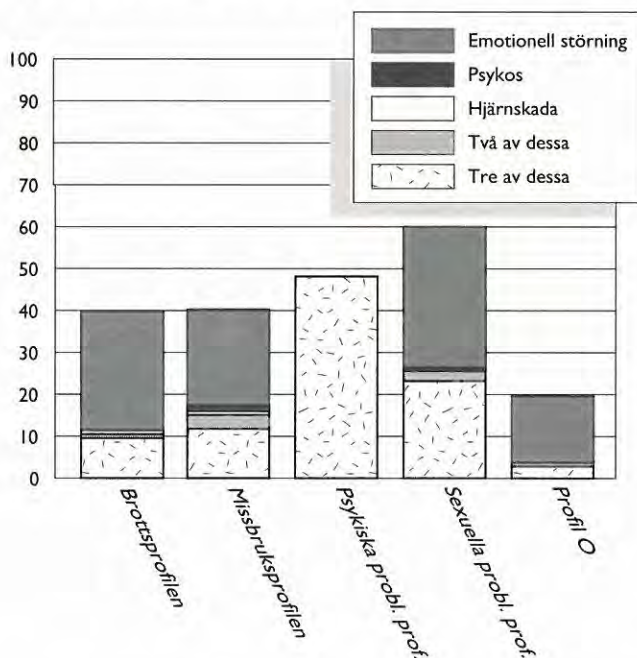
Totalt sett kan man alltså konstatera att missbruk i olika former är ut-

rekommer hos ungdomar i alla profilgrupperna, men är förstås störst i missbruksprofilgruppen.

Psykiska problem i profilgrupperna

Det vanligaste psykiska problemet är s.k. emotionell störning. Av alla undersökta ungdomar har 40 procent indikationer på sådan störning. Tecken på psykos och/eller psykosliknande tillstånd är betydligt mer sällsynt, 8 procent. Indikationer på hjärnskada finns för 5 procent av de undersökta.

Diagram 5. Psykiska problem och profilerna. Procent. N= 749.

Störst omfattning av psykiska problem återfinns föga förvånande i profilgruppen psykiska problem. Nästan hälften av ungdomarna i denna grupp har indikationer på alla tre typer av psykiska problem som ingår i denna profil. De övriga, drygt hälften, har enligt uppgifter från akut-/utredningsavdelningarna diagnostiserade emotionella störningar. I de övriga profilgrupperna är andelen ungdomar med psykiska problem lägre. Det bör dock observeras att 60 procent av de ungdomar som tillhör

profilgruppen med sexuella problem har någon form av indikation på psykiska problem. Drygt hälften av dessa (30 procentenheter) misstänks eller diagnosticerats ha emotionella störningar, medan nästan 25 procentenheter har indikationer på alla tre formerna av psykiska problem.

I brotts- och missbruksprofilgrupperna har omkring 40 procent av de undersökta ungdomarna indikationer på psykiska problem, främst emotionella störningar. Psykiskt »friskast« är ungdomarna i profilgrupp 0.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att ungdomar med allvarliga psykiska problem (indikationer eller diagnoser på flera av ovan diskuterade problem) finns i var och en av profilgrupperna.

Profilgruppen sexuella problem (prostitution, promiskuitet och sexuellt utnyttjad) utgör den minsta av problemgrupperna som har fått en egen profil.

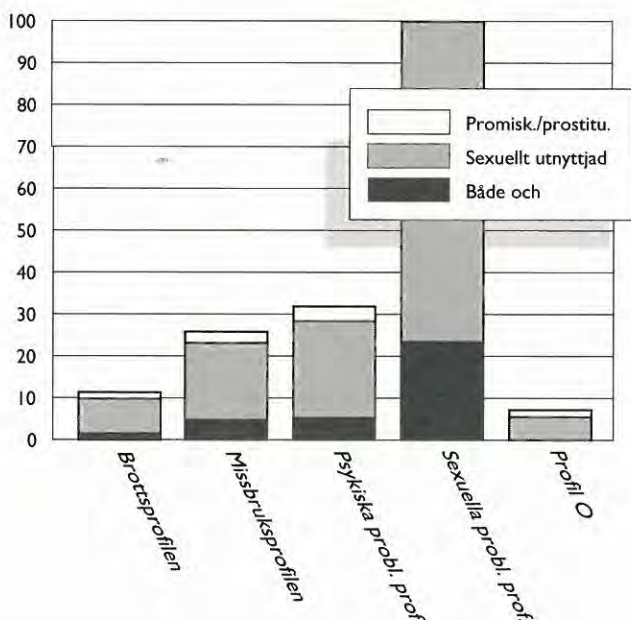
Bland de 707 individer som det finns uppgifter om¹⁶, finns det misstanke om sexuella övergrepp för 11 procent (79 individer); i barndomen för 6 procent (44 individer) och i tonåren för lika stor andel (45 individer).

Konstaterade sexuella övergrepp är tämligen sällsynta: i barndomen för 2 procent (16 individer) och i tonåren för 3 procent (20 individer). Totalt bland de 707 ungdomarna rör det sig om 5 procent.

Av diagram nr 6 framgår att ungdomar med indikationer på sexuellt utnyttjande finns i alla profilgrupper och hos samtliga ungdomar som ingår i profilgruppen 4. Det finns dessutom uppgifter om att 23 procent av dessa har prostituerat sig och/eller varit promiskuösa. I profilgruppen psykiska problem är andelen ungdomar med indikationer på sexuellt utnyttjande knappt 30 procent, medan den är drygt 20 procent i missbruksprofilgruppen. Den lägsta andelen ungdomar med dessa problem finner vi i brottsprofilgruppen (10 procent) och i profilgrupp 0 (5 procent). I motsats till vad som ibland påstås i debatten om sexuella övergrepp tycks det alltså vara sällsynt att de kriminella, och i synnerhet de våldsamma ungdomarna, skulle ha en historia av sexuellt utnyttjande.

Räknar man samman alla ungdomar som visar någon form av indikation på sexuella övergrepp blir det totala antalet 112 individer, dvs. 16 procent av dem om vilka uppgifter finns i detta avseende. 24 av dessa (5 procentenheter) är pojkar. Sexuellt övergrepp är konstaterat för endast en av pojkarna.

Diagram 6. Misstänkta och/eller konstaterade sexuella problem. Procent. N= 707.

Promiskuitet och prostitution uppges endast i sällsynta fall i det studerade materialet. För 13 av de undersökta (knappt 2 procent) finns det uppgifter om att de har prostituerat sig. För 21 (3 procent) finns tecken på promiskuitet. Sammanlagt rör det sig om 30 individer (samtliga flickor), dvs. 12 procent av alla flickor om vilka uppgifter finns att tillgå. Det är således en förhållandevis liten andel av de undersökta flickorna som har den sortens indikationer. Det visar sig att flickor med brottslig profil till och med är fler (16 procent av alla flickor). Detta är ett intressant fynd. I tidigare studier av flickor som var intagna på institutioner, vilka motsvarar särskilda ungdomshem, har man funnit betydligt högre andelar promiskuösa/prostituerade flickor. Jonson (1977) t.ex. hävdar att, liksom våld och brott var den typiska orsaken till att pojkar togs in på den sortens institutioner, var utagerande sexuellt beteende skälet till att flickor omhändertogs och placerades. Så tycks fallet knappast vara på dagens särskilda ungdomshem i Stockholms län. Det innebär dock

blem. Dessa problem anges dock inte explicit varken av socialtjänsten eller av personalen på institutionerna. Implicit kan problemen antydast genom att en ansenlig andel av alla undersökta flickor (58 procent) har indikationer om rymningar och vagabondage. (Å andra sidan hade också 37 procent av pojkar sådana indikationer.)

Sexuella problem, och då i synnerhet promiskuitet och prostitution, indiceras alltså sällan i det undersökta materialet. Trots detta finns det ungdomar med den typen av problem i alla profilgrupper.

Problem som inte ingår i profilerna

Fem av de 18 variabler som ingår i faktoranalysen har inte visat tillräckligt starka korrelationer med någon av faktorerna för att kunna ingå i någon av profilerna. Hur dessa variabler är relaterade till de fem profilerna framgår av tabellen nedan.

Tabell 3. Andelen ungdomar i de fem profilgrupperna som har indikationer om rymning/vagabondage, självmordsförsök, skolk, övriga inlärnings- och skolproblem samt dålig fysisk hälsa. Procent. N=749.

	PI krim.	P2 miss.	P3 psyk.	P4 sex.	P0 0	Tot %	Tot N
Rymning/vagabondage	36*	51*	50	69*	32	39	295
Självmordsförsök	2	9*	11*	14*	1*	4	30
Skolk	74	74	66	60	60	67	332
Inlärnings- och skolproblem	94	95	91	95	94	94	698
Brister i fysiska hälsan	15	25*	27*	29*	16	19	133

Praktiskt taget alla av de undersökta ungdomarna (94 procent) har någon indikation på inlärningsvärigheter. Majoriteten (67 procent) av de undersökta har också noteringar om skolk. Ungdomarna som tillhör brotts- och missbruksprofilgrupperna tycks ha skolkat något mer än de övriga. Skillnaden är dock inte signifikant.

Rymning och vagabondage är också förhållandevis vanligt. Av de undersökta ungdomarna har 39 procent någon notering om sådant beteende. Ungdomar som tillhör brottsprofilgruppen och profilgrupp o tycks rymma och vagabondera mindre än ungdomar som tillhör missbruks- och psykiska problemprofilgrupperna. De ungdomar som tillhör profilgruppen sexuella problem rymmer och vagabonderar mest. Av dessa har 69 procent uppgifter om rymningar och/eller vagabondage.

Brister i fysisk hälsa noteras för nästan var femte av de undersökta. Friskast tycks de ungdomar som tillhör brottsprofilen och profilgrupp o vara. Sjukast är de ungdomar som tillhör profilgruppen sexuella problem. 29 procent av dessa ungdomar uppges ha brister i hälsan eller dåligt hälsotillstånd. Även missbruksprofilgruppen och profilgruppen psykiska problem har signifikant större andel individer med hälsoproblem.

Ungdomar med dokumenterade självmordsförsök är sällsynta i materialet. Sammanlagt är det 4 procent som uppges ha gjort sådana försök. Andelen varierar dock påtagligt. Lägst är andelen för profilgruppen o (1 procent). Högst är andelen för profilgruppen sexuella problem (14 procent).

Ungdomarnas beteende på institutionen och deras värderingar

Undersökningsmaterialet innehåller en mängd bedömningar av de undersökta ungdomarna. Dessa har gjorts i samband med deras vistelse på akut-eller utredningsavdelningen. Bedömningarna är gjorda av avdelningens personal, psykologen, läkaren, m.fl. och utgör en del av den utredning som har blivit utförd på avdelningen i syfte att bedöma den unges fortsatta vårdbehov.

När man jämför bedömningarna av de ungdomar som ingår i de olika profilgrupperna slås man av intrycket att skillnaderna i de flesta fall är förhållandevis små. Det framgår att ca 18 procent av de undersökta ungdomarna bedöms som religiösa. Inga signifikanta skillnader kan observeras mellan profilgrupperna.

När det gäller det typiska sättet att möta konflikter bedöms en fjärdedel av alla de undersökta ungdomarna göra det på ett adekvat sätt. Den

enda profilgruppen som på ett signifikant sätt avviker från de övriga är profilgruppen psykiska problem (P₃). Här är andelen ungdomar, som bedöms ha ett adekvat förhållningssätt till konflikter, lägre (13 procent). Drygt hälften (58 procent) av ungdomarna bedöms möta konflikter med aggression. De ungdomar som tillhör brottsprofilgruppen (P₁) och profilgruppen psykiska problem (P₃) bedöms signifikant oftare möta konflikter med aggression än de övriga ungdomarna. (I dessa två profilgrupper anses 71 procent av ungdomarna möta konflikter med aggressivitet.) Ungdomarna i profilgrupp 0 avviker också signifikant från mängden. I denna grupp är andelen ungdomar, som bedöms ha aggression som ett typiskt sätt att möta konflikter, signifikant lägre. Trots detta bedöms även här en ansevärd andel (45 procent) ha detta beteende inför konflikter.

När det gäller det undanlidande sättet att möta konflikter är andelen för hela materialet 38 procent. Ungdomar som tillhör brottsprofilgruppen (P₁) bedöms visa fram detta sätt signifikant mer sällan än de övriga.

De flesta av de undersökta ungdomarna (56 procent) anses klara institutionens krav. 34 procent bedöms ha vissa problem med kraven, medan endast 10 procent klarar kraven dåligt. Ungdomarna som tillhör brottsprofilgruppen (P₁) och än mer de ungdomar som tillhör profilgruppen psykiska problem (P₃) bedöms klara kraven signifikant sämre än de övriga. Skillnaderna är dock inte överdrivet stora.

I materialet finns vidare en bedömning av »favoritsätt att möta vuxna«. Av naturliga skäl är det få av ungdomarna (12 procent) som anses »möta vuxna« på ett vuxet sätt. Inga signifikanta skillnader mellan profilgrupperna märks i detta avseende. Nästan hälften (47 procent) av de undersökta ungdomarna anses »möta vuxna« på ett åldersadekvat sätt. Här finner vi två signifikanta skillnader: andelen ungdomar som »möter vuxna« på detta sätt är signifikant lägre i profilgruppen psykiska problem (29 procent), medan andelen är signifikant högre i profilgruppen 0 (55 procent).

De övriga sätten att »möta vuxna« som redovisas är:

- »Binder personalen hårt till sig«, 12 procent. Signifikant fler (23 procent) i profilgruppen sexuella problem (P₄).
- »Distanslöst«, 12 procent. Signifikant fler i profilgruppen sexuella problem (23 procent) och i profilgruppen psykiska problem (21 procent).

- »Ytligt, beräknande, manipulerande«, 24 procent. Inga signifikanta skillnader mellan profilgrupperna.
- »Provocerande«, 24 procent. Signifikant fler i profilgruppen psykiska problem (32 procent) och i brottsprofilgruppen (29 procent), och signifikant färre i profilgruppen 0 (18 procent).
- »Drar sig undan«, 26 procent. Signifikant fler i profilgruppen psykiska problem (36 procent).

Av de undersökta ungdomarna bedöms 5 procent ha mycket god förmåga att gå in i relationer. Ytterligare 38 procent bedöms ha god förmåga, 32 procent tveksam, 14 procent dålig och 8 procent mycket dålig förmåga att gå in i relationer. För övriga 4 procent saknas uppgifter. Skillnader i fördelning mellan de olika profilgrupperna är förhållandevis små. Det kan dock noteras att de ungdomar som tillhör profilgruppen psykiska problem bedöms ha signifikant sämre förmåga att gå in i relationer än de övriga.

De flesta (59 procent) av de undersökta ungdomarna bedöms ha goda eller mycket goda relationer till jämnåriga på institutionen. Dåliga eller mycket dåliga relationer anses endast 13 procent av ungdomarna ha. Några signifikanta skillnader mellan profilgrupperna föreligger inte.¹⁷ Ungdomarna som tillhör profilgruppen psykiska problem bedöms dock genomgående ha sämre relationer till sina jämnåriga än de övriga.

23 procent av de bedömda ungdomarna anses ha en realistisk bild av sig själva. Ungefär hälften (51 procent) bedöms ha en delvis realistisk bild och 23 procent en orealistisk bild. Uppgifter saknas om 3 procent av de undersökta. Det är inte förvånande att ungdomar som tillhör profilgruppen psykiska problem oftare än andra bedöms ha en orealistisk bild av sig själva (45 procent).

Bland alla bedömda anses 30 procent ha mycket gott självförtroende. Andelen är dock endast 9 procent bland de ungdomar som tillhör profilgruppen psykiska problem (P₃). Dessa ungdomar anses ha signifikant sämre självförtroende. Dåligt eller mycket dåligt självförtroende anses 33 procent av alla bedömda ha. Bland ungdomar i profilgruppen psykiska problem är motsvarande andel 55 procent.

Slutligen en bedömning av värderingar hos de undersökta ungdomarna. Av de ungdomar som har bedömts anses:

- 42 procent (!) ha socialt konforma värderingar. Signifikant färre i

profilgruppen psykiska problem (30 procent) men även i brottsprofilgruppen (34 procent). Signifikant fler i profilgruppen o (48 procent).

- 5 procent helt sakna värderingar. Signifikant fler, 10 respektive 8 procent i profilgruppen psykiska problem (P₃) och brottsprofilgruppen .
- 49 procent ha diffusa värderingar. I profilgruppen o signifikant färre (42 procent).
- 10 procent ha »tvärtemot-värderingar«. Inga signifikanta skillnader mellan profilgrupperna.
- 6 procent ha rasistiska värderingar. Inte heller här finns några signifikanta skillnader.
- 25 procent ha kriminella värderingar. Inte helt oväntat visar brottsprofilgruppen signifikant fler. Även i denna grupp anses dock endast 40 procent ha sådana värderingar. Vidare är andelen ungdomar med sådana värderingar liten (signifikant mindre) i profilgruppen sexuella problem (9 procent) och i profilgrupp o (17 procent).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att två av profilgrupperna skiljer sig genomgående vad beträffar de flesta av ovan redovisade variabler. Under den tid de har vistats på de undersökta institutionerna bedöms ungdomarna, som ingår i profilgruppen psykiska problem, ha större svårigheter i sina relationer. Det är uppenbart att denna grupp ställer större krav på personal än de övriga grupperna. Ungdomar som ingår i profilgrupp o har mindre problem än de övriga.

Föräldrarnas problem

Det är väl känt att ungdomar med allvarliga problem ofta kommer från splittrade familjer. Denna tes bekräftas i det föreliggande materialet. Majoriteten (73 procent) av de undersökta ungdomarna, om vilka sådana uppgifter finns tillgängliga, har under en del av eller under hela sin uppväxttid inte levt med sin biologiska far. Även separationer från modern är vanliga. 38 procent av mödrarna, där uppgifter har funnits tillgängliga, har under längre eller kortare tid varit separerade från ungdomarna. Den totala andelen av de undersökta ungdomarna som kommer från splittrade familjer är hela 76 procent. I verkligheten är dock denna andel med all sannolikhet betydligt högre. Beräkningen ovan görs uti-

fall då uppgifter om föräldrarna saknas (i synnerhet när bortfallet gäller fäder) måste man hålla det för troligt att den unge inte har levt med dem vid intagningstillfället. Om hela bortfallet skulle bestå av splittrade familjer (ett antagande som troligen är något överdrivet) skulle andelen ungdomar som inte kommer från splittrade familjer vara så låg som 19 procent.

I tabell 4 nedan redovisas problemen hos de undersökta ungdomarnas föräldrar som har framkommit i samband med utredningen på institutionen. Det bör observeras att bortfallet är förhållandevis högt. I vissa fall har uppgifter om föräldrarna inte varit möjliga att få fram. Detta gäller i synnerhet de ungas fäder.

Av tabell 4 framgår att en ansevärd andel av föräldrarna till undersökta ungdomar har olika typer av problem. De vanligaste problemen är alkoholmissbruk hos fadern, arbetslöshet som moder eller fader har drabbats av, samt familjens beroende av socialhjälp. Omkring en fjärdedel av de föräldrar, om vilka uppgifter föreligger, har den typen av problem. Fängelsevistelse hos fadern, psykiska problem hos någon av föräldrarna och alkoholmissbruk hos modern förekommer också jämförelsevis ofta (mellan 10 och 20 procent).

Tabell 4. Andel föräldrar med olika typer av problem uppdelat efter profilgrupperna. Procent. N=415 - 553.

	P1	P2	P3	P4	P0	Tot %	N
Moders psykiska problem	17	17	23	25	17	18	95
Faders psykiska problem	7	7	16	17	11	10	43
Moder i fängelse	1	1	1	0	5*	3	17
Fader i fängelse	18	18	20	17	21	19	88
Alkoholmissbruk moder	14	20	18	21	10	15	80
Alkoholmissbruk fader	26	36*	26	42*	21	27	122
Narkotikamissbruk moder	4	7	8	11	5	5	29
Narkotikamissbruk fader	5	8	6	10	7	7	33
Moder arbetslös m.m.	23	25	31	23	23	24	134
Fader arbetslös m.m.	20	15*	26	35	27	24	100
Familjen beroende av socialhjälp	21	18	19	21	21	21	113

39 procent av mödrarna och 68 procent av fäderna har något/några av de problem som räknats upp i tabellen. 12 procent av mödrarna och 18 procent av fäderna har fler än två av dessa problem. Totalt kommer 70 procent av de undersökta ungdomarna från ett hem där någon av föräldrarna har något av de uppräknade problemen¹⁸. Det bör observeras att vi även i det här fallet har att göra med minimiuppgifter. Vi kan utgå ifrån att de föräldrar, om vilka uppgifter saknas, i genomsnitt har fler och större problem än de föräldrar om vilka uppgifter föreligger.

Undersökningen av föräldrarnas problembild uppvisar ett mycket intressant resultat. Nämligen att det mellan de olika profilgrupperna föreligger små skillnader. (Endast några få skillnader mellan profilgrupperna är signifikanta.) Den mest intressanta skillnaden i sammanhanget är att de ungdomar som tillhör missbruks- och sexuella problemprofilgrupperna har signifikant större andel fäder med indikationer om alkoholmissbruk. I övrigt kan man konstatera att karaktären på föräldrarnas problem tycks ha liten betydelse för karaktären på problemen hos de unga. Däremot tycks förhållandet att föräldrarna har problem vara av betydelse för de ungas problem.

Analysen av föräldrarnas problem (se närmare rapport 6) visar att föräldrarnas problem är relaterade till varandra på så sätt att, om fadern eller modern har ett av ovan uppräknade problem, så ökar sannolikheten för att den andra föräldern har samma problem. Ju fler och större problem föräldrarna har, desto större är också sannolikheten att den unge har vuxit upp i ett splittrat hem. Faderns problem ökar sannolikheten för familjesplittring i större utsträckning än moderns problem.

Relationen mellan den unge och föräldrarna

Ett stort antal frågor i undersökningen avser resultat av utredningen, som har genomförts vid akut-/utredningsavdelningen, angående relationer mellan den unge och föräldrarna. Två övergripande slutsatser kan dras av uppgifterna om relationer mellan de unga och föräldrarna:

- en stor andel av de undersökta ungdomarna kommer från familjer där relationerna fungerar dåligt eller mycket dåligt
- relationerna mellan de unga och föräldrarna är dåliga i alla de fem studerade profilgrupperna.

Skillnaderna mellan profilgrupperna är påfallande små.

Hälften av de undersökta ungdomarna uppges ha en relation till modern som präglas av hög konfliktnivå och där parterna inte klarar av att lösa dessa konflikter. Motsvarande andel för fäder är 30 procent. Det kan också vara intressant att notera att för 10 procent av fäderna och för lika stor andel av mödrarna anges konfliktnivån med de aktuella ungdomarna vara onormalt låg. Här bör det dock observeras att uppgifter endast finns för 636 av mödrarna och 601 av fäderna. Normal konfliktnivå uppges för 25 procent av mödrarna och 22 procent av fäderna i de fall där uppgifterna har varit tillgängliga.

22 procent av de ungdomar, om vilka uppgifter finns, anges ha hög konfliktnivå utan möjlighet att lösa konflikterna med någon av föräldrarna. Endast 13 procent uppges ha normal konfliktnivå med båda föräldrarna. Även denna andel skulle troligen minska vid ett mindre bortfall. När det gäller konfliktnivån i familjen föreligger inte några signifikanta skillnader mellan profilgrupperna.

I undersökningen finns uppgifter om kontakter med den biologiska modern för 650 av de undersökta ungdomarna. För 41 procent av dessa uppges kontakten vara god. För de övriga redovisas en mängd allvarliga problem. Således bedöms kontakten enligt följande:¹⁹

perifer, 14 procent

modern bryr sig, men orkar inte ha kontakt, 11 procent

modern vill inte ha kontakt, 5 procent

den unge vill inte ha kontakt, 8 procent

fysiskt våld i relationen, 9 procent

psykiskt våld i relationen, 10 procent

modern rädd för den unge, 13 procent

den unge tar hand om modern, 10 procent

akut konflikt, 16 procent

modern borta ur bilden, 4 procent

modern död, 4 procent.

Skillnaderna är även här små mellan profilgrupperna. I brottsprofilgruppen (P1) tycks andelen ungdomar som har bra kontakt med den biologiska modern vara högre än i de övriga grupperna. I profilgruppen sexuella problem (P4) finns signifikant högre andel ungdomar där kontakten med modern betecknas som perifer. Andelen ungdomar som är i

grupp än i de övriga grupperna. I missbruksprofilgruppen (P₂) finns en signifikant större andel ungdomar med vilka den biologiska modern inte vill ha kontakt. Slutligen är andelen ungdomar, där psykiskt våld ingår i relationen till den biologiska modern signifikant lägre i missbruksprofilgruppen (P₂) än i de övriga grupperna.

Som det har framgått tidigare levde vid intagningstillfället en avsevärd andel av de undersökta ungdomarna inte med sin biologiska mor. I undersökningen finns, för 66 av dessa ungdomar, uppgifter om relationen till den kvinna som den unge uppfattar som moder men som inte var dennes biologiska moder (»den aktuella modern«). För 17 individer (26 procent) uppges denna relation vara bra. För de övriga anges olika typer av problem vilka fördelar sig på ungefär samma sätt som problemen med den biologiska modern.

Nio av de ungdomar som uppges ha dåliga relationer med den biologiska modern har, enligt uppgift, bra relationer med »den aktuella modern«. Räknar man alla ungdomar som bedöms ha bra kontakt med »någon av sina mödrar« ökar andelen av dessa till 42 procent.

Uppgifter om kontakten med den biologiske fadern redovisas på samma sätt som kontakterna med den biologiska modern. Antalet individer för vilka dessa uppgifter finns är dock lägre, 608 stycken. 26 procent av ungdomarna, där uppgifter föreligger, uppges ha god kontakt med fadern. I de övriga fallen anges kontakten ha följande karaktär:²⁰

perifer, 24 procent

fadern bryr sig, men orkar inte ha kontakt, 10 procent

fadern vill inte ha kontakt, 5 procent

den unge vill inte ha kontakt, 8 procent

fysiskt våld i relationen, 7 procent

psykiskt våld i relationen, 3 procent

fadern rädd för den unge, 3 procent

den unge tar hand om fadern, 1 procent

akut konflikt, 9 procent

fadern borta ur bilden, 19 procent

fadern död, 10 procent.

Vid en jämförelse av karaktären på kontakten mellan å ena sidan den unge och den biologiska modern och å andra sidan den unge och den biologiske fadern, kan man konstatera att problemen i flertalet fall är färre i kontakten med fadern. Det dominerande problemet i relationen

med den biologiske fadern är att denne i drygt en fjärdedel av fallen antingen är borta ur bilden eller är död. (Motsvarande andel för den biologiska modern är knappt 8 procent.) I ytterligare nästan en fjärdedel av fallen bedöms relationen till fader som perifer. (Motsvarande andel för den biologiska modern är 14 procent.) Däremot förekommer fysiskt våld, både i relationen med modern och med fadern, i ungefär lika stor andel av fallen (9 respektive 7 procent av fallen). Det är dock främst de unga som utövar våld mot modern, medan det främst är fadern som utövar våld mot de unga.

Mellan profilgrupperna förekommer endast i ett fall signifikanta skillnader i relationen till den biologiske fadern. Signifikant fler ungdomar i profilgruppen sexuella problem, i samtliga fall flickor (6 procent jämfört med 1 procent för alla), tar hand om sin far.

Uppgifter om »den aktuella fadern«, som alltså är en annan person än den biologiske fadern, finns för 93 individer. 22 procent av dessa uppges ha bra kontakt med sin »aktuelle fader«. Totalt är det 28 procent av de undersökta ungdomarna som uppges ha bra kontakt med »någon av sina fäder«.

Några av undersökningens frågor avser föräldrarnas förmåga att uppföstra de unga. Endast 8 procent (N=660) av mödrarna och 10 procent av fäderna (N=619) uppges ha förmåga att sätta gränser i förhållande till den unge. Ytterligare 44 procent av mödrarna och 30 procent av fäderna anges ha en viss förmåga att sätta gränser, medan 35 procent av mödrarna och 21 procent av fäderna helt saknar sådan förmåga. För 16 procent av mödrarna och hela 39 procent av fäderna anges att underlaget för bedömning inte är tillräckligt. Profilgrupp 0 skiljer sig här signifikant från de andra profilgrupperna. Dessa ungdomars föräldrar uppges ha bättre förmåga att sätta gränser.

Undersökningen innehåller bl.a. frågan om föräldrarna utgör en resurs för att förbättra den unges situation. 105 (16 procent) av mödrarna och 134 (22 procent) av fäderna bedöms inte utgöra någon resurs i detta avseende. I 55 ungdomars fall (9 procent) har man bedömt att varken fadern eller modern utgör någon resurs. För 140 (23 procent) av de undersökta ungdomarna anses både fadern och modern utgöra en resurs. Ser man till de ungdomar vars ena förälder anses utgöra en resurs (helt eller delvis) visar det sig att andelen är förhållandevis hög, 67 procent. Vad gäller de övriga bedöms deras föräldrar antingen inte utgöra någon resurs eller så saknas tillräckligt underlag för bedömning. I det senare fallet

Endast 18 (knappt 3 procent) av de undersökta individerna har, enligt existerande uppgifter, inga problem i relationen till varken modern eller fadern. Samtidigt saknas det till följd av bortfall uppgifter om problem i relationen med någon av föräldrarna för så många som 121 (17 procent) av ungdomarna.

Den genomgående bilden är att den unges relation till modern präglas av allehanda konflikter, medan avsaknad eller periferitet av relation är problemet i förhållandet till fadern. Även om man ur ett övergripande perspektiv finner att mönstren delvis är olika i relationsproblemen till modern respektive fadern, finns det ofta ett samband mellan typen av problem i den unges relation till de bägge föräldrarna. Det innebär att de unga ofta har samma typ av problem i relation till båda föräldrarna. Signifikanta samband föreligger mellan problemtyperna i den unges relation till fadern och modern, t.ex. de senares förmåga att sätta gränser, deras förmåga att förstå den unges problem, deras engagemang i den unge och vilken form av uppfostran de tillämpar (alla dessa samband är signifikanta på 0,0001 nivån). Sambandet mellan indexvärdet, som anger omfattningen av faderns och moderns problem i relation till den unge, är lika starkt signifikant.

Skillnader mellan de olika profilgrupperna är också här i stort sett obefintliga. Möjligtvis kan man observera ett något säreget mönster hos profilgruppen sexuella problem (P₄). Detta mönster kan eventuellt hänga samman med de sexuella övergrepp som några av ungdomarna i denna profilgrupp har utsatts för inom familjen.

Relationer till andra viktiga personer

I undersökningsmaterialet finns också uppgifter om andra viktiga personer i den unges närhet, som institutionspersonalen har bedömt utgöra en resurs för att förbättra den unges situation.

Det tycks vara relativt ovanligt (14 procent av fallen) att institutionspersonalen anser att det inte finns några andra viktiga personer i den unges närhet, förutom föräldrarna, som kan utgöra en hjälpkälla i förbättrandet av dennes situation. Vanligast bland de »signifikanta andra» är de ungas släktingar (syskon, 38 procent; mor- och/eller farföräldrar, 22 procent; andra släktingar, 25 procent). Även socialarbetare, fritidsle-

dare och liknande nämns förhållandevis ofta (26 procent). Den grupp som nämns minst är märkligt nog lärare (9 procent).

Tabell 5. Andra personer än föräldrarna i den unges närhet som anses utgöra en resurs för att förbättra dennes situation. N=650.

	P1 krim.	P2 miss.	P3 psyk.	P4 sex.	P0 0	Tot %	N
Nej, inga alls	16	17	8	15	14	14	91
Mor- eller farföräldrar	16	13	22	17	21	22	143
Syskon	38	39	43	37	37	38	247
Andra släktingar	26	23	23	23	25	25	163
Vuxna bekanta	11	13	11	22*	10	12	78
Jämnåriga kamrater	13	14	14	13	12	12	79
Lärare	10	6	8	12	9	9	58
Socialarbetare, fritidsledare m.m.	31	30	30	21	21	26	169
Andra	19	19	18	22	24	21	137

Signifikanta skillnader mellan de olika profilgrupperna är lika ovanliga här som när det gäller relationer till föräldrarna. Den enda signifikanta skillnad som kan observeras när det gäller vuxna bekanta är att ungdomarna i profilgruppen sexuella problem (P₄) har signifikant oftare andra vuxna bekanta, vilka anses vara en tillgång till förbättring av deras situation, än de övriga (22 procent av fallen jämfört med 12 procent för de övriga profilgrupperna).

Profilgrupperna två år senare

Som nämnts inledningsvis har de undersökta ungdomarna följts upp vid tre olika tillfällen, nämligen sex, tolv och tjugofyra månader efter utskrivning från akut-/utredningsavdelningen. Resultat från sex- och tolv månadersuppföljningarna har redovisats tidigare (Sarnecki, 1990 och 1992). Här görs en kortfattad redovisning av resultaten från tjugofv-

ramånadersuppföljningen och den tar endast sikte på eventuella skillnader i utvecklingen för ungdomarna ur de olika profilgrupperna. Uppgifter för uppföljningen har samlats in genom kontakter med den sociala myndighet som ansvarar för vården av den unge och/eller, i förekommande fall, med personalen på de institutioner där den unge har vårdats vid uppföljningstillfället. Uppgifter från tjugofyramånadersuppföljningen föreligger för 270 ungdomar, vilka har varit inskrivna på de undersökta institutionerna åren 1990-1992.

Tabell 6. Andelen ungdomar som uppvisar olika typer av problem 24 månader efter utskrivning från akut-/utredningsavdelningen, uppdelat efter profilgrupperna. Procent. N= 270

	P1	P2	P3	P4	P0	Tot %	N
Världsbrott (misshandel, hot om våld, rån)	25	14	22	0*	30	22	59
Övriga brott	33	31	28	14	25	29	78
Brott totalt	46	38	41	14*	37	39	105
Rymningar, vagabondage	16	20	22	32	14	17	46
Alkoholmissbruk	10	11	9	5	7	9	24
Narkotikamissbruk	23	39*	28	36	19	25	68
Missbruk totalt (alkohol, nar- kotika, läkemedelsmissbr.)	30	47	34	36	24	30	81
Akut kris i familjen	5	0	5	5	3	4	11
Problem i uppväxtmiljön	6*	6	14	9	23*	13	35
Självmoordsförsök	0	2	3	9*	1	1	3
Psykiska störningar	5	5	20*	5	3	6	16
Skolproblem	9	2*	14	5	19*	12	32
Problem totalt	75	73	78	86	73	74	200
Medelantal problem	1,9	1,9	2,2	1,9	1,9	2,0	270

Av tabellen ovan framgår att tre fjärdedelar av ungdomarna, om vilka uppföljningsuppgifter föreligger, fortfarande anses ha olika typer av problem. I genomsnitt har de undersökta noteringar om två problem per individ. Vid intagningstillfället, drygt två år tidigare, hade alla dessa

ungdomar noteringar om något/några av ovan nämnda problem. Det genomsnittliga antalet problem per individ var då nästan fem. Resultaten ovan antyder att situationen hos de undersökta ungdomarna tycks ha förbättrats något, trots att många fortfarande har allvarliga problem.

Det bör observeras att det förhållandet att en förbättring av situationen möjligen har skett, inte säger något om orsakerna till denna förbättring. De här presenterade resultaten kan således inte tolkas som att vården av de unga har varit framgångsrik. Anledningen till att vi inte kan uttala oss om effekterna av behandlingen, är att vi inte vet hur situationen hos dessa ungdomar skulle ha sett ut om de inte hade varit föremål för några åtgärder från samhällets sida, eller utsatts för någon annan typ av åtgärder än de vidtagna. Vi vet också att en viss förbättring sker hos en ansevärd andel individer när de blir äldre oavsett behandling. De beskrivningar vi har från första undersökningstillfället avser ungdomar, vilka i samband med mycket allvarliga problem, ofta akut, har blivit omhändertagna och placerade. Deras situation var vid intagningstillfället således extrem. Efter ett sådant extremtillstånd är en förbättring den statistiskt sett mest sannolika utvecklingen, oberoende av vilka åtgärder som vidtas.

Ytterligare ett problem vad gäller tolkningen av de ovan nämnda resultaten är att socialtjänsten sannolikt har betydligt bättre uppgifter om de unga vid intagningstillfället (eftersom de just har blivit omhändertagna och placerade) än vid uppföljningstillfället, då de ofta av åldersskäl eller andra orsaker inte är lika aktuella för de berörda tjänstemännen.

Vidare bör observeras att våra mått på problem hos de undersökta ungdomarna vid uppföljningstillfället är mycket grova och oprecisa. En individ kan ha samma typ av problem vid de båda undersökningstillfällena. Dessa problem kan dock till sin kvalitet vara mycket olika, vilket inte framgår av uppföljningsdata.

Brottslighet visar sig vara det vanligaste problemet hos de undersökta ungdomarna, både då de placerades på de aktuella institutionerna och vid uppföljningstillfället drygt två år senare. Hos de ungdomar som sedermera har följts upp var andelen med noteringar om brottslighet vid det första undersökningstillfället 65 procent och vid uppföljning 39 procent. En viss stabilitet i problembilden kan observeras, ungdomar med uppgifter om grov brottslighet vid tiden för intagning har oftare än an-

fället är andelen ungdomar med noteringar om brott högst i brottsprofilgruppen (46 procent). Det bör dock observeras att denna grupp vid uppföljningstillfället inte längre skiljer sig signifikant i sin brottsbelastning från de övriga i undersökningen. Noteringar om brottslighet i de andra profilgrupperna visar sig bara vara något färre (i genomsnitt 39 procent). Undantag utgörs av de ungdomar som ingår i profilgruppen sexuella problem (P₄). Här visar sig brottsligheten vid uppföljningen vara signifikant lägre (14 procent) än i de andra grupperna. I synnerhet är skillnaden stor när det gäller våld. I profilgruppen sexuella problem finns inga ungdomar med några noteringar om våld. Genomsnittet för de övriga är 22 procent.

Intressant är att profilgrupp o har en hög andel ungdomar med noteringar om våld (30 procent). Denna grupp har tidigare haft förhållandevis få problem och då minst av allt vad gäller våld. Skillnaden mellan denna profilgrupp och de övriga har nu försvunnit. Förbättringen för profilgrupp o är påtagligt mindre än för de andra grupperna.

Såsom vid det första undersökningstillfället är missbruk det näst vanligaste problemet vid uppföljningen. Missbruksproblemen tycks – liksom brottsbenägenheten – ha minskat, om än lite. Vid det första undersökningstillfället uppgavs 39 procent av de undersökta ungdomarna ha missbruksproblem. Vid uppföljningen är andelen 30 procent. Förändringen när det gäller narkotikamissbruk är ännu mindre, från 28 till 25 procent. På samma sätt som när det gäller brott, finns det ett statistiskt signifikant samband mellan noteringar om missbruk vid det första undersökningstillfället och vid uppföljningen. Skillnaden mellan profilgrupperna har dock minskat även vad gäller missbruk. De ungdomar som tillhör missbruksprofilgruppen har fortfarande fler noteringar om missbruk än ungdomarna i de andra profilgrupperna. Skillnaderna är dock statistiskt signifikanta endast när det gäller narkotikamissbruk (39 procent i missbruksprofilgruppen mot genomsnittet 25 procent för alla som har följts upp). När det gäller indikationer på missbruk av alkohol är skillnaden mellan missbruksprofilgruppen och de övriga obetydlig (11 procent mot 9 procent).

Vad gäller övriga problem vid uppföljningstillfället framgår dessa klart av tabell 5. Jag ska här nöja mig med att endast kommentera de övriga signifikanta skillnaderna mellan profilgrupperna. Profilgrupp o har vid uppföljningstillfället betydligt fler noteringar om problem i uppväxtmiljön än de övriga grupperna. Andelen ungdomar i denna profil-

grupp med sådana problem har faktiskt ökat från 13 procent vid första undersökningstillfället till 23 procent vid uppföljningstillfället. Vid uppföljningstillfället är andelen ungdomar i brotts- och missbruksprofilgrupperna, med noteringar om problem i uppväxtmiljön, lägre än genomsnittet (6 procent). För brottsprofilgruppen är denna skillnad signifikant, medan missbruksprofilgruppen vid uppföljningen omfattar för få individer för att signifikansen ska kunna föreligga. I bägge grupperna var andelen ungdomar med problem i uppväxtmiljön högre vid första undersökningstillfället (19 respektive 17 procent). Att andelen ungdomar med den sortens problem har minskat i brotts- och missbruksprofilgrupperna, samtidigt som den har ökat i profilgrupp o, kan ha med ålder att göra. Ungdomarna i de två första profilgrupperna har vid uppföljningstillfället uppnått en ålder som innebär att man inte längre anser deras problem bero på uppväxtmiljön. För de något yngre ungdomarna i profilgrupp o är frågan om uppväxtmiljön fortfarande aktuell.

o-profilgruppens förhållandevis låga ålder förklarar troligtvis också förhållandet att denna grupp har signifikant större andel ungdomar med indikationer på skolkproblem. Missbruksproblemgruppen har genom sin högre ålder signifikant mindre sådana noteringar.

Resultaten ovan visar att profilgrupp o har, och troligen har haft, betydligt allvarigare problem än vad som framkom vid den första undersökningen. Vid tvåårsuppföljningen finns det inte längre något som tyder på att störningar i denna grupp är mindre än i de andra profilgrupperna.

Slutligen bör det noteras att profilgruppen psykiska problem (P₃) fortfarande har signifikant större andel ungdomar med noteringar om psykiska problem. Andelen är 20 procent, vilket dock snarare måste anses vara en låg än en hög siffra, mot bakgrund av att alla ungdomar i denna grupp hade starka indikationer om problem av detta slag endast två år tidigare.

Andelen ungdomar med självmordsförsök i profilgruppen sexuella problem (P₄) är signifikant högre (9 procent) än genomsnittet (1 procent). Enligt de uppgifter som föreligger i uppföljningsmaterialet tycks förhållandevis många av ungdomarna i denna profilgrupp må dåligt överhuvudtaget. 17 procent av dem, jämfört med 15 procent i psykiska problemgruppen och 7 procent i det totala materialet har t.ex., sedan utskrivning från de undersökta institutionerna, varit intagna på psykia-

I detta kapitel finns inte möjligheten att mer noggrant redovisa hur situationen hos de undersökta ungdomarna ser ut två år efter utskrivning. Jag ska därför nöja mig med ytterligare några sammanfattande uppgifter. Enligt de data som föreligger är 57 procent av ungdomarna fortfarande under vård vid uppföljningstillfället. Andelen är lägst för ungdomar ur profilgruppen sexuella problem (42 procent)²³ och högst i profilgruppen psykiska problem (75 procent). Behov av fortsatt vård är enligt socialtjänstens bedömningar större än så. Av dem som har följts upp anses endast 19 procent inte längre vara i behov av någon vård. Högst är andelen i profilgruppen sexuella problem där 25 procent inte längre anses behöva någon vård. Lägst är andelen i profilgruppen psykiska problem. I denna grupp anser man att endast 7 procent inte längre är i behov av någon vård.

Vid uppföljningstillfället bor 28 procent av de undersökta ungdomarna i föräldrahemmet medan 19 procent bor för sig själva (i eget boende). 39 procent är fortfarande på någon form av institution, varav 7 procentenheter på särskilda ungdomshem. De övriga uppges befinna sig på annan plats. Några signifikanta skillnader mellan profilgrupperna med avseende på boendeplats finns inte utom i ett fall. Ungdomarna i profilgruppen sexuella problem bor endast i 5 procent av fallen i föräldrahemmet. Däremot har 41 av dem egen bostad.

De som fortfarande är under behandling eller i behov av sådan, har i endast 44 procent av fallen befunnit sig på den plats som var planerad för dem när de skrevs ut från akut-/utredningsavdelningen. Lägst är denna andel för profilgruppen sexuella problem (26 procent) och högst för profilgrupp o (46 procent). Ett positivt resultat är att den stora majoriteten (79 procent) av de undersökta ungdomarna, enligt uppgiftslämnarna, befinner sig i en för deras respektive problem adekvat miljö. Lägst är denna andel (70 procent) för profilgruppen psykiska problem och högst (93 procent) för brottsprofilgruppen. Att så många befinner sig på adekvata platser är desto mer positivt, då situationen för en hel del av dem tedde sig totalt kaotisk vid sexmånadersuppföljningen (Sarnecki, 1990b). Till slut tycks dock de flesta hamna på en passande plats. (Situationen tycktes för övrigt vara bättre redan vid tolv månadersuppföljningen. Sarnecki, 1992.)

Differentiering

Den gruppering av variabler som beskriver de undersökta ungdomarnas problem har ett visst praktiskt intresse. Resultat av faktoranalysen, som ju i princip görs helt mekaniskt, har ur en logisk synvinkel givit en klar indelning. Det visar sig bl.a. att olika typer av brottslighet hänger samman hos de undersökta ungdomarna. Resultaten i denna del bekräftar tidigare kriminologiska fynd (Sarnecki, 1985), som bl.a. visar att aggressivt och våldsamt beteende är en del av det kriminella beteendemönstret i stort och alltså hänger samman med tillgreppsbrott och annan brottslighet.

Det finns också en uppenbar relation mellan olika typer av missbruk. De ungdomar som missbrukar narkotika, missbrukar ofta även alkohol och läkemedel samt sniffar.

Den tredje profilgruppen i undersökningen inkluderar de tämligen enkla beskrivningar av de ungas psykiska problem som finns i materialet. Här visar det sig att diagnoser och obekräftade misstankar om hjärnskada, psykos och emotionella störningar, också hänger ihop. De ungdomar som ingår i denna profilgrupp visar tydliga psykiska problem, vilka dock ofta inte är diagnostiserade. Dessa problem får olika benämningar på olika ställen i det omfattande undersökningsmaterialet, troligen beroende på att bedömningen görs av olika personer inom socialtjänsten och institutionspersonalen.

I den fjärde och sista av faktorerna ingår slutligen de två variabler som beskriver de ungas sexuella problem. Att dessa två variabler hänger samman ger ett visst stöd åt tesen att sexuellt utagerande beteende ofta är relaterat till tidiga sexuella övergrepp. Det bör dock påpekas att åtskilliga av de redovisade sexuella övergreppen, som de unga har utsatts för, visar sig ha ägt rum i tonåren och har alltså kunnat relateras till den utsatta livssituationen, som har förorsakats bl.a. av den unges asocialitet. Ett intressant fynd är att faktor 4 (sexuella problem) är förhållandevis starkt negativt korrelerad med faktor 1 (brottsfaktor), vilket alltså motsäger tesen om sexuella övergrepp som bakgrund till brottsligt beteende.²⁴

Inom institutionsvården av unga med sociala anpassningsproblem har sedan länge frågan om vårddifferentiering diskuterats. Den differentiering som hittills har förekommit utgår från kön och ålder hos klienterna. Det finns således särskilda ungdomshem som har specialiserat

sig på yngre ungdomar, i detta material representeras de av Lövsta, och sådana som tar emot äldre ungdomar, här företrädda av Hammargården, Bärby, Stall Frossarbo och 5-gruppen. Insikten om att flickor kräver en annan behandlingsmiljö än pojkar fick ny aktualitet för några år sedan (Forsling, 1987). I föreliggande undersökning är den enda flickinstitutionen Stall Frossarbo. Det finns dock flickavdelningar även på några andra institutioner.

Differentiering efter kön och ålder anses dock inte vara tillräckligt. Den uppfattning som allt mer har gjort sig gällande under de senaste åren är att de ungas olika typer av problem kräver olika former av behandling (se Daleflod, kapitel 15 i denna antologi). Inte minst har detta poängterats när det gäller ungdomar med allvarigare psykiska störningar. I tidigare forskning har det framkommit att dessa ungdomar anses vara ovanligt svåra att hantera. Vissa av våra undersökningsresultat (Sarnecki, 1990a) antyder till och med att institutioner undviker att ta emot sådana ungdomar.

Vid en första anblick kan våra resultat anses ge en fingervisning om hur en differentiering efter problemtyp hos ungdomarna skulle kunna se ut. Var och en av undersökningens profilgrupper skulle kunna utgöra en behandlingsinriktning. Man skulle alltså kunna ha institutioner som specialiserar sig på brottsliga ungdomar, missbrukande ungdomar, ungdomar med psykiska problem och slutligen ungdomar med sexuella problem. I praktiken tycks dock den sortens indelning skapa avsevärda problem.

Ett problem här är att av de undersökta ungdomarna har inte alla kunnat placeras i någon av de fem profilgrupperna. En ansevärd andel av dessa (33 procent) hamnade i profilgrupp 0. Det andra och kanske större problemet är den avsevärda överlappning som finns mellan profilgrupperna. I själva verket är det endast få av de undersökta ungdomarna som har en helt renodlad problembild. De flesta har en mängd olika problem som ofta är relaterade till varandra. Således är brottsligheten i missbruksprofilgruppen inte så mycket lägre än brottsligheten i brottsprofilgruppen. En betydlig andel ungdomar i brottsprofilgruppen har samtidigt också avsevärda missbruksproblem.

Vad gäller de övriga två profilgrupperna, dvs. profilgruppen psykiska problem och profilgruppen sexuella problem, är brottsligheten påtagligt mindre i båda grupperna. Däremot förekommer ett förhållandevis omfattande missbruk. Generellt sett kan man säga att överlappningspro-

blemet är så pass stort att utformandet av specifika behandlingsmetoder utifrån den profilgruppsindelning som här har presenterats, skulle komma att innebära svårigheter.

Den möjlighet man har i strävan att differentiera värden av de unga, som har tagits in på särskilda ungdomshem, skulle kunna vara att fastställa vissa typer av problem, t.ex. psykiska eller sexuella problem²⁵, som överordnade andra typer. Ungdomar med t.ex. diagnosticerade psykiska problem skulle i så fall alltid placeras på institutioner som är specialiserade på den typen av problem. (Som det har framgått är dessa ungdomar ovanligt besvärliga att hantera på institutioner.) Det innebär att diagnostisering av den sortens problem kraftigt skulle behöva förbättras. En annan svårighet skulle vara att man på en institution, som har specialiserat sig på en viss typ av problem, t.ex. just de psykiska problemen eller kanske (vid bättre diagnostisering) en viss typ av sådana problem, också skulle vara tvungen att ha beredskap till hantering av andra typer av problem, t.ex. omfattande brottslighet med aggressivitet och våld.

Resultaten som rör föräldrarnas problem, liksom relationen mellan den unge och föräldrarna, är också viktiga för differentieringsdiskussionen. Familjebakgrunden uppfattas ofta som en central orsak till uppkomsten av problem hos de unga. På institutionerna anser man också ofta att den unges situation kan förbättras genom att man arbetar med familjen och då i synnerhet den unges relation till föräldrarna (se Bröms, 1992). I ljuset av dessa fynd är det viktigt att konstatera att de olika profilgrupperna tydligt liknar varandra när det gäller föräldrarnas problem, liksom störningar i relationen mellan den unge och föräldrarna. Likheter är så stora att jag anser det möjligt att hävda att bakgrunden till de olika problembilderna, som ungdomarna i de olika profilgrupperna visar, är samma åtminstone vad gäller familjebakgrund. Ska behandlingen inriktas på dessa problem blir den alltså likformig, oberoende av vilken symtombild de unga visar.

Vissa ungdomar från profilgruppen sexuella problem kan möjligtvis utgöra undantag från det ovan sagda. Detta avser i synnerhet den lilla grupp ungdomar som har blivit utsatta för sexuella övergrepp i hemmet (se not 25).

Ett resultat som i viss mån också talar mot differentiering är uppgifterna från uppföljningsstudien. Drygt två år efter inskrivningen finns det fortfarande samband mellan de ungas ursprungliga problem och de

ungdomarna i de olika profilgrupperna tycks dock minska. Skillnaderna mellan profilgrupperna är vid uppföljningstillfället betydligt mindre än vid den ursprungliga utredningen på institutionerna.

Dagens och gårdagens värstingar

Jag har nu beskrivit de ungdomar, som under de senaste åren har tagits in på särskilda ungdomshem i Stockholms län. Det är en mycket speciell grupp av individer, som i den dagliga samhällsdebatten brukar benämnas »värstingar«. Benämningen kan trots sin grymhet sägas vara tämligen adekvat. Dessa ungdomar, i varje fall de upp till 18 år, hör faktiskt till länets mest kriminellt och socialt belastade. Möjligtvis är den lilla grupp 15-17 åringar som har döms till fängelse ännu mer kriminell. Dessa ungdomar är dock få och majoriteten av dem har vistats på särskilda ungdomshem innan de hamnade i fängelset.

De senaste årens värstingdebatt har uppmärksammat de skador som dessa ungdomar orsakar enskilda människor och samhället i stort. I debatten har man i synnerhet fokuserat på våldet och de oerhörda konsekvenser som våldshandlingar begångna av asociala ungdomar lätt kan få.

Den bild av ungdomsbrottslingen som medier och debattörer har frammanat under de senaste åren skiljer sig väsentligt från den bild som var vanlig i samhällsdebatten för 15-25 år sedan. På den tiden, långt innan värstingbegreppet hade kommit i bruk, såg man ofta de socialt avvikande ungdomarna som en produkt av de omständigheter under vilka de levde. Gustav Jonson (1971) talar om »det sociala arvet» som en viktig faktor bakom dåtida ungdomars sociala problem. Bland de negativa »arvsfaktorer» nämner han föräldrarnas psykiska ohälsa, spritmissbruk, skilsmässa (som inte »repareras» genom nytt giftermål), ogifta mödrar, dåliga känslorelationer mellan föräldrar och barn, moderns dominans i hemmet, etc.

Olofsson (1973) ser i sin rapport från »1956 års klientelundersökning av de unga lagöverträdarna» »dålig» uppfostran som en viktig orsak till utveckling av asocialitet. Hon finner i sin undersökning ett samband mellan brottslighet och annan asocialitet och en mängd familjefaktorer såsom föräldrarnas problem och dåliga relationer mellan föräldrar och barn. Humble och Settergren-Carlsson (1974) pekar på sambandet mellan tidiga störningar i de ungas utveckling, såsom separationer från mo-

dern och liknande, och kriminalitet senare i livet. Carlsson (1972) skriver om sambandet mellan avvikande beteende och skolproblem.

Jag visar i min uppföljning av klientelundersökningens ungdomar från 1985, att det hos dessa finns ett klart samband mellan olika typer av asocialitet, både i tonåren och senare i livet. De våldsamma ungdomarna begår också andra typer av brott såsom stölder och olagliga körningar, missbrukar droger, har psykiska problem, osv.

Alla dessa och många liknande fynd rör en generation av ungdomsbrottslingar som är födda i slutet av fyrtio- och början av femtio-talet. Det handlar alltså om föräldragenerationen till de ungdomar som har beskrivits ovan. Bilden av asociala ungdomar från dessa gamla studier tycks likafullt stämma väl in på dagens värstingar som beskrivits ovan. Även de har en mängd olika problem där brottslighet och missbruk är de mest dominerande och de kommer ofta från problemfamiljer, som i mycket stor utsträckning påminner om de familjer vilka har benämnts som »dåligt socialt arv«. Kanske finns de stora förändringarna, de utbredda åsikterna om ungdomsproblemen till trots, inte i själva problemens karaktär, dess orsaker eller ens i dess omfattning,²⁶ utan just i synen på dessa problem. Om så är fallet bör resultaten i denna undersökning vara av betydelse för att visa att de förment nya problemen i själva verket inte är så nya.

Det bör samtidigt understrykas att det i den, på många sätt, lätt igenkännbara bilden av dagens värstingar också finns en del nya inslag. Till dessa hör helt klart den höga andelen invandrarungdomar bland de mest socialt utslagna. Jonsson (1971) talar om fattigdom och tillhörighet till socialgrupp tre som två viktiga element i det negativa sociala arvet. Socialgruppstillhörigheten och fattigdomen har inte helt förlorat betydelse i de moderna processerna som leder till grov asocialitet bland unga, men dessa två begrepp skulle i dagens debatt kunna delvis bytas ut mot utländsk bakgrund. Här ges inte möjligheter att diskutera orsakerna till att invandrarbakgrund numera har blivit en av riskfaktorerna för utveckling av asocialitet bland unga. Denna fråga ägnas ett annat av antologins kapitel (kapitel 6), som bygger på data från samma undersökning som de här publicerade. Jag vill endast göra läsaren uppmärksam på Bergströms (1995)²⁷ fynd, nämligen förhållandet att den allra största delen av ungdomarna med invandrarbakgrund, som är intagna på särskilda ungdomshem, är födda i Sverige, eller har kommit hit som små

stor del har uppstått i Sverige. Enligt Bergström är faktorerna bakom svenska och utländska ungdomars problem i stort sett identiska. Sett ur detta perspektiv innebär den stora andelen av ungdomar med invandrarbakgrund bland dagens problemungdomar i sig ingen stor förändring.

Avslutningsvis

De ungdomar som här har beskrivits är mycket dåligt socialt anpassade och i synnerhet kraftigt kriminella och missbrukande – »värstingar« alltså. Det bör dock påpekas att de ovan presenterade resultaten också ger en mängd information om att dessa ungdomar långt ifrån i alla avseenden är extremt avvikande. Detta gäller i synnerhet när de lever i den stabila institutionsmiljön. Således anses 56 procent av de undersökta klara institutionens krav, 43 procent anses ha god eller mycket god förhållandevis få av de undersökta ungdomar som har en dålig relation till bägge sina föräldrar, inte har någon förälder som anses kunna utgöra en resurs för att förbättra deras situation, helt saknar fungerande relationer till andra signifikanta vuxna osv. Vi kan inte här uttala oss om huruvida värden på de undersökta institutionerna ger avsedda effekter. Vi kan dock konstatera att förutsättningar för en framgångsrik vård bör finnas hos den stora majoriteten av de undersökta ungdomarna.

Referenser

- Bergström U. (1995) *Invandrarungdomar på särskilda ungdomshem*. Delrapport från »Utvärdering av socialtjänstens institutionsvård av barn och ungdomar« (§ 12-projektet). Uppsats i ämnet socialt arbete. Stockholm: Socialhögskolan, Stockholms Universitet.
- Bröms K. (1992) *Mål inom § 12 värden*. En jämförande granskning av socialtjänstlagstiftning och institutionsvård. Examensarbete. Stockholm: Juridiska institutionen. Stockholms Universitet.
- Carlsson G. (1972): *Unga lagöverträdare II. Familj, skola och sambälle i belysning av officiella data*. SOU 1072:76. Stockholm: Allmänna Förlaget

- Estrada F. (1995) *Ungdomsbrottslighetens utveckling 1975-1994*. Stockholm: Kriminologiska institutionen. Stockholms universitet.
- Forsling S. (1987) *444 Stockholmsungdomar i kris*. Stockholm: Stockholms läns landsting.
- Forsling S. (1994) *Om differentiering och §12-behandling*. Stockholm: Statens Institutionsstyrelse.
- Humble K. Settergren-Carlsson G. (1974) *Unga lagöverträdare V. Personlighet och relationer i belysning av projektiva metoder*. SOU 1974:31. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Jonsson G. (1971) *Det sociala arvet*. Borås: Tiden/Folksam.
- Jonsson G. (1977) *Flickor på glid - en studie i kvinnoförtryck*. Borås: Tiden/Folksam.
- Olofsson B. (1973) *Unga lagöverträdare III. Hem uppföstran, skola, och kamratmiljö i belysning av intervju och uppföljningsdata*. SOU 1973:25. Allmänna Stockholm: Förlaget.
- Sarnecki J. (1985) *Predicting Social Maladjustment*. The National Council for Crime Prevention. Liber, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Sarnecki J. (1990 a) *Uppföljning av § 12-vården i Stockholms län. Delrapport 1*. Stockholm: Stockholms läns landsting. Omsorgsnämnden Nordvästra omsorgsområdet.
- Sarnecki J. (1990 b) *Uppföljning av § 12-vården i Stockholms län. 6 månaders- uppföljning. Delrapport 3*. Stockholm: Stockholms läns landsting. Omsorgsnämnden Nordvästra omsorgsområdet.
- Sarnecki J. (1992) *Uppföljning av § 12-vården i Stockholms län. 12 månaders- uppföljning. Delrapport 4*. Stockholm: Stockholms läns landsting. Omsorgsnämnden Nordvästra omsorgsområdet.
- Sarnecki J. (1993 a) *Uppföljning av § 12-vården i Stockholms län. Ansökningar om platser 1990-1992. Delrapport 5*. Stockholm: Stockholms läns landsting. Omsorgsnämnden Nordvästra omsorgsområdet.
- Sarnecki J. (1993 b) *Ungdomsbrottslighetens omfattning, karaktär och orsaker. I Betänkande av Ungdomsbrottskommittén: Reaktion mot ungdomsbrott. Del B*. SOU 1993:35. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- SOU 1993:35 *Betänkande av Ungdomsbrottskommittén: Reaktion mot ungdomsbrott. Del A*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- StatView (1992) *The ultimate integrated data analysis and presentation system*. Barkley: Abacus Concepts Inc.

• Invandrarungdomar på särskilda ungdoms- hem i Stockholms län

Ulrika Bergström och Jerzy Sarnecki

I DET HÄR KAPITLET* SAMMANFATTAS de forskningsresultat som presenteras i delrapporten *Invandrarungdomar på särskilda ungdomshem* från projektet *Uppföljning av § 12-vården (Utvärdering av socialtjänstens institutionsvård av barn och ungdomar, Bergström, 1995).*

Syftet med undersökningen är att göra en jämförelse mellan svenska ungdomar och invandrarungdomar som har tagits in på de särskilda ungdomshemmen i Stockholms län. Undersökningen har två huvudfrågeställningar:

- Är invandrarungdomar överrepresenterade på de särskilda ungdomshemmen?
- Om så är fallet, vilka är de tänkbara orsakerna till överrepresentationen?

Undersökningen omfattar 248 barn och ungdomar som under 1990 och de första nio månaderna av 1991 varaktigt var inskrivna på akut- och utredningsavdelningarna på de särskilda ungdomshemmen i Stockholms län och på HVB-hemmet Drevviken. Med varaktigt inskrivna menas att ungdomarna var fysiskt närvarande på institutionen under minst en veckas tid.

De undersökta institutionerna är:

Bärby

Hammargården

Lövsta

Stall Frossarbo

Klockbacka (»5-gruppen«)

Högantorp (startade 1/1 1993) ^{1*}

HVB-hemmet Drevviken och dess avdelning Sköndalsbro för yngre ungdomar (avgick under 1990)

Bärby och Hammargården tar emot ungdomar i åldern 16-20 år. Stall Frossarbo är en behandlingsinstitution för enbart flickor i samma ålder. Klockbacka («5-gruppen») tar akut emot enbart pojkar i åldern 15-20 år, då ett avbrott har uppstått i »vårdkedjan». På Lövsta är ungdomarna 13-16 år. Akut- och utredningsavdelningen på Drevviken tog emot 16-20 åringar. Sköndalsbro var en akut- och utredningsavdelning som organisatoriskt tillhörde Drevviken och som tog emot barn och ungdomar 7-15 år.

Verksamheten på institutionerna skiljer sig något åt. De stora institutionerna, Hammargården, Bärby och Lövsta, har olika avdelningar med skilda uppdrag såsom akutuppdrag och utredning, »i väntan på annan placering» och långtidsbehandling för både pojkar och flickor. De övriga, Drevviken och Sköndalsbro undantaget, är mindre institutioner med speciella uppdrag som har angivits ovan.

Data till denna studie har samlats in inom §12-projektet (se kapitlet »Problemprofiler hos ungdomar inskrivna på särskilda ungdomshem i Stockholms län åren 1990-1994«). Vi använder främst data från målgruppsbeskrivningsuppgifter (formulär 2) samt uppföljningsdata (formulär 3).

Definitioner

I debatten om invandrare förekommer ett antal olika begrepp. Nedan definieras några av de som används i det här kapitlet.

Utländsk medborgare är en juridisk term för dem i Sverige som saknar svenskt medborgarskap. Dessa delas in i folkbokförda (tidigare kyrkobokförda) och icke folkbokförda. Folkbokförd blir den som har för avsikt att stanna mer än ett år och har gällande uppehållstillstånd i de fall då detta erfordras. Utländska medborgare särredovisas ibland i statistiken, så t.ex. i statistiken över misstänkta och lagförda personer. Ibland refererar man *felaktigt* till statistiska uppgifter om utländska medborgare som om detta vore den enda gruppen invandrare.

Efter en viss tid i landet kan en utländsk medborgare ansöka om svenskt medborgarskap. Om ansökan beviljas blir individen svensk medborgare, ibland används termen *naturaliserad svensk*. Både icke folkbokförda och folkbokförda utländska medborgare samt naturaliserade svenskar brukar benämnas *invandrare*.

ländsk medborgare, som har fyllt 18 år och som sedan fem år har sin hemvist i Sverige med gällande uppehållstillstånd, kan söka svenskt medborgarskap. För nordiska medborgare är vistelsetiden bestämd till två år och för personer som är gifta med svenska medborgare är den tre år, förutsatt att man har varit gift två av de tre åren. För personer som har flyktingförklarats är tiden fyra år. Vidare krävs att man kan försörja sig och inte misstänks för, eller har lagförts för, brott. Undantag kan göras från dessa generella regler och man gör en individuell prövning vid varje ansökan.

Barn som föds i Sverige förvärvar svenskt medborgarskap om någon av föräldrarna är svensk medborgare. Man kan då också anmäla dubbelt medborgarskap. Barn till föräldrar där båda är utländska medborgare förvärvar föräldrarnas utländska medborgarskap. I de fall där föräldrarna kommer från olika länder får barnet oftast moderns medborgarskap (1950:382 *Lag om svenskt medborgarskap*).

Stockholms läns landsting definierar som *invandrare* de som bor i Sverige och har minst en förälder född i utlandet. Det är en mycket bred definition eftersom den innefattar alla utländska medborgare, adopterade barn och ungdomar från utlandet samt svenska medborgare med både en och/eller två föräldrar födda utomlands (Regionplane- och trafikkontoret, 1991).

För att möjliggöra jämförelser med hela befolkningen i länet definieras i denna undersökning begreppet *invandrare* på samma sätt som i Stockholms läns landstings statistik.

Begreppet *andra generationens invandrare* myntades 1938 i en opublicerad avhandling av Dorothy Krall (citerad av Sellin, 1938 ref: Killias 1989). I amerikansk litteratur beskrev man redan på 1920-talet problemen hos andra generationens invandrare. Moderna europeiska länder erfor stora grupper andra generationens invandrare långt senare än USA. Europeisk forskning om andra generationens invandrare kan dateras till 1970-talet och senare (Killias, 1989).

Enligt en strikt definition ska alla som invandrar till ett nytt land kallas *första generationens invandrare* och deras barn, som föds i det nya landet, *andra generationens invandrare*. Det senare begreppet får dock ofta en bredare definition. Vissa författare definierar t.ex. som andra generationens invandrare dels personer som är födda i det nya landet med minst en förälder från utlandet, dels de som har invandrat före eller un-

Undersökningsgrupper

I § 12-undersökningens formulär 2 finns uppgifter om ungdomarnas och deras föräldrars nuvarande och eventuellt tidigare medborgarskap. Utifrån dessa uppgifter delades de undersökta ungdomarna in i tre grupper:

1. Svenskar
2. Svenska medborgare med invandrabakgrund
3. Utländska medborgare

I *grupp 1* ingick ungdomar som var svenska medborgare och hade svenska föräldrar.

I *grupp 2* ingick ungdomar som var svenska medborgare men hade invandrabakgrund, dvs. de som tidigare hade haft ett utländskt medborgarskap (även adoptivbarn) *och/eller* hade minst en förälder som var född i utlandet av utländska föräldrar.

I *grupp 3* ingick de ungdomar som vid tiden för utredningen hade ett utländskt medborgarskap.

Med *invandrare* menas i denna rapport *grupperna 2 och 3 sammantaget*. I redovisningen av resultaten kommer vi ibland att skilja på *grupperna 2 och 3* och ibland redovisa dem tillsammans.

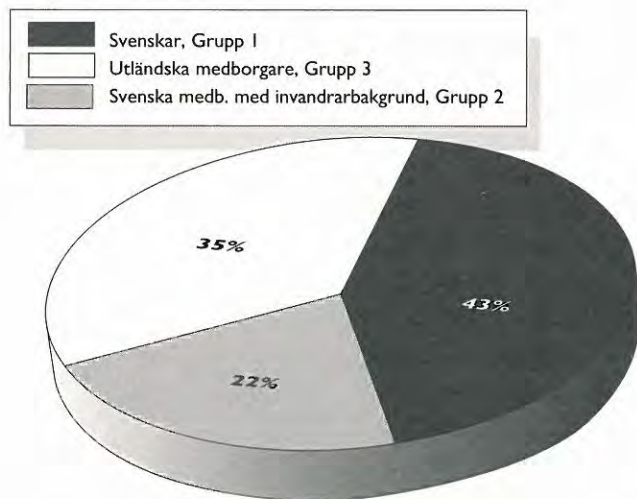
Undersökningspopulationen

Grupperna

Undersökningen omfattade som nämnts 248 individer.² I diagrammet nedan redovisas hur undersökningsmaterialet fördelade sig på de tre grupperna.

Svenska ungdomar utgjorde 43 procent av populationen, de utländska medborgarna 35 procent och de svenska medborgarna med invandrabakgrund 22 procent. Det betyder att med den definition av invandrare som vi har valt att använda, utgjorde invandrarungdomarna 57 procent av den totala populationen.

Diagram 1: Gruppindelning i undersökningsmaterialet

De ungdomar som skrevs in på de undersökta institutionerna fördelade sig på följande sätt avseende undersökningens tre grupper:

Tabell 1. Gruppindelning av ungdomar inskrivna på de undersökta institutionerna. Procent.

Institutioner	Grupper			Summa	N
	1	2	3		
Bärby	50	13	37	100	46
Hammargården	43	30	27	100	56
Lövsta	39	15	46	100	26
Stall Frossarbo	60	20	20	100	55
5-gruppen	40	40	20	100	10
Drevviken	43	27	30	100	79
Sköndalsbro ³	31	11	58	100	26

Som framgår av tabellen utgjorde de utländska medborgarna ca en tredjedel av Drevvikens, Hammargårdens och Bärbys ungdomar. Lövsta och Sköndalsbro hade en högre andel (46 respektive 58 procent). Stall Frossarbo och »5-gruppen« hade däremot en lägre andel utländska medborgare (20 procent). För båda institutionerna gäller att de tar in få ungdomar, vilket betyder att slumpvariationerna kan vara stora.

Invandrarungdomarna (grupp 2 och 3) utgjorde totalt sett *mer än hälften* av alla inskrivna ungdomar på samtliga institutioner, utom på Stall Frossabo där de utgjorde 40 procent.

Åldersfördelning

Stockholms läns landsting (1991) redovisar att andelen invandrare, som var föremål för vård på institutioner inom omsorgsnämnden, var större bland de yngre jämfört med de äldre ungdomarna. Av tabellen nedan framgår att samma förhållande gällde också för de särskilda ungdomshemmen.

Tabell 2. Åldersfördelning i undersökningsgrupperna. Procent.

Ålder	Grupp			Summa	N
	1	2	3		
8 ¹ -15 år	31	16	53	100	70
16-20 år	47	25	28	100	178

Andelen utländska medborgare var i den yngre åldersgruppen 53 procent jämfört med 28 procent i den äldre åldersgruppen. Totalt sett var andelen invandrare 69 procent bland 8-15 åringar och 53 procent bland 16-20-åringar.

Könsfördelning

Av alla undersökta var 72 procent pojkar och 28 procent flickor. Andelen flickor var högre än den som redovisas i delrapport 2, där den var 19 procent (Sarnecki, 1991a). Det kan bero på att HVB-hemmet Drevviken tog emot fler flickor än de särskilda ungdomshemmen (Forsling, 1992). Pojkar respektive flickor fördelade sig enligt följande på undersökning-

Tabell 3. Könsfördelning i undersökningsgrupperna. Procent

Kön	Grupp			Summa	N
	1	2	3		
Pojkar	38	25	37	100	178
Flickor	56	16	29	100	70

Av tabellen framgår att andelen svenskar (grupp 1) var nästan lika stor som andelen utländska medborgare (grupp 3) bland pojkarna, dvs. 38 respektive 37 procent. 62 procent av pojkarna var invandrare (grupp 2+3).

Drygt hälften, 56 procent, av flickorna var svenskor (grupp 1). Flickor med utländskt medborgarskap (grupp 3) utgjorde en större andel än svenska flickor med invandrabakgrund (grupp 2), vad gällde den totala andelen av alla flickor. Förhållandet var alltså likartat det för pojkarna. Totalt var invandrarflickornas andel lägre än invandrapojkarnas. 44 procent av alla flickor var invandrare (grupp 2+3). Skillnaden i fördelningen mellan pojkar och flickor på undersökningens tre grupper är inte signifikanta.⁵

Överrepresentation

Nedan jämförs andelen invandrarungdomar i undersökningsmaterialet med andelen invandrarungdomar i befolkningen i Stockholms län. De sistnämnda uppgifterna har hämtats från *Statistik om Stockholms län nr 8* (Stockholms läns landsting, 1991) och avser alla ungdomar i länet i åldern 10-19 år.

Tabell 4. Ungdomar inskrivna på de undersökta institutionerna och boende i Stockholms län (10-19 år) uppdelade i de tre studerade grupperna. Procent.

	Institutioner	Befolkning i Stockholms län
Svenskar (grupp 1)	43	84
Svenska medborgare med invandrabakgrund (grupp 2)	22	5
Utländska medborgare (grupp 3)	35	11
Summa	100	100
N	248	188 186

Överrepresentationen för svenska medborgare med utländsk bakgrund (grupp 2) var 4,4 gånger och för de utländska medborgarna (grupp 3) 3,2 gånger. Sammantaget utgjorde invandrarungdomarna (grupp 2 och 3) 16 procent av alla ungdomar i åldern 10-19 år i Stockholms län. På de särskilda ungdomshemmen i undersökningen var motsvarande andel 57 procent. Överrepresentationen för invandrarungdomarna blir alltså 3,6 gånger. Jämfört med den andel de utgjorde i Stockholms läns befolkning var invandrarungdomarna på de undersökta institutionerna således klart överrepresenterade.

Etnisk tillhörighet

Kategorisering efter etnisk tillhörighet har gjorts utifrån världsdelarna. Uppdelat på världsdelarna fördelade sig grupperna på följande sätt:

Tabell 5. Grupp 2 och 3 fördelade på världsdelarna. Procent.

	Grupp 2	Grupp 3	Tot
Norden	30	27	8
Övriga Europa ⁶	33	27	29
Asien	7	11	10
Afrika	17	20	19
Amerika	13	15	14
Summa	100	100	100
N	54	86	140

För att se om någon av de etniska grupperna var mer överrepresenterad än någon annan gjordes jämförelser mellan dessa och befolkningen i länet. En jämförelse var endast möjligt att göra i fallet med de utländska medborgarna (grupp 3), då det inte finns någon statistik som redovisar ursprungsland/anknytningsland för svenska medborgare med invandrarbakgrund.

Tabell 6. Utländska medborgare på de undersökta institutionerna och i Stockholms läns befolkning (10-19 år) fördelade på världsdelarna. Procent.

	Institutioner	Bef. i Sthlms län	Överrepresentation
Svenskar	65,1	89,2	-
Nordbor	9,3	3,7	2,5
Övriga europeer	9,3	2,4	3,9
Asiater	3,5	2,8	1,3
Afrikaner	7,0	0,4	17,5
Nordamerikaner	1,1	0,2	5,5
Sydamerikaner	4,7	1,0	4,7
Övriga	0	0,3	-
Summa	100	100	-
N	86	188 186	

Vid en jämförelse med deras andel i befolkningen visade sig alla utländska medborgare vara överrepresenterade bland de inskrivna på de undersökta institutionerna. Asiater var minst överrepresenterade, 1,3 gånger sin andel i befolkningen. För nordbor gällde 2,5 gånger, för nordamerikaner 5,5 gånger, för övriga europeer 3,9 gånger och för sydamerikaner 4,7 gånger. Afrikaner uppvisade en överrepresentation på 17,5 gånger. De senare utgjorde en liten grupp i Stockholms läns befolkning, endast 0,4 procent. Deras andel bland de undersökta ungdomarna var 7 procent. Trots den kraftiga överrepresentationen var alltså afrikanska ungdomar färre på de undersökta institutionerna än ungdomar från Norden eller från övriga Europa.

Andra generationens invandrare

Bland de svenska ungdomarna med invandrarbakgrund (grupp 2) var 73 procent födda i Sverige och 27 procent födda i utlandet. 20 procent av dem som var födda i utlandet kom till Sverige med antingen båda sina föräldrar, med modern eller med någon annan vuxen. 5 procent (3 individer) kom enligt uppgift till Sverige ensamma. Medianen för ankomstålder till Sverige bland de i utlandet födda är 5 år.

Bland de utländska medborgarna (grupp 3) var 66 procent födda i utlandet. De övriga ungdomarna (24 procent) var alltså födda i Sverige

och förvärvade sina föräldrars utländska medborgarskap vid födseln. Ca hälften (51 procent) av dem som var födda i utlandet kom till Sverige antingen med båda föräldrarna eller med endast modern. 8 procent kom med någon annan vuxen och 7 procent anlände ensamma. Medianen för ankomstålder i denna grupp är 3 år.

Enligt den mer strikta definitionen på första respektive andra generationens invandrare utgjordes grupp 2 i denna undersökning främst av andra generationens invandrare, eftersom majoriteten var födda i Sverige, men hade föräldrar som hade invandrat, antingen en av dem eller båda. Majoriteten av de utländska medborgarna (grupp 3) hade själva invandrat till Sverige, dock redan under barndomen. Enligt den bredare definitionen av andra generationens invandrare räknas även dessa till den kategorin. Om man tillämpar den definitionen räknas den stora majoriteten av alla i föreliggande arbete undersökta ungdomar som andra generationens invandrare.

Flyktingar

7 procent av de svenska medborgarna med invandrarbakgrund (grupp 2) kom till Sverige som flyktingar, bl.a. från Gambia, Somalia och Chile. I samtliga fall uppgavs politiska skäl vara orsak till flykten.

Bland de utländska medborgarna (grupp 3) var fördelningen något annorlunda. 23 procent av individerna i denna grupp uppgavs ha kommit som flyktingar. Det verkar främst vara fråga om politiska orsaker till flykten, även om andra motiv angavs i några fall.

De länder som ungdomarna i grupp 3 och deras föräldrar hade flytt från var Chile (4 individer), Etiopien inklusive Eritrea (3 individer), Iran (3 individer), Turkiet (2 individer) samt Polen, Syrien, Gambia, Argentina, Brasilien, Angola och Madagaskar (1 individ från respektive land). Det fanns också en individ från Finland som var registrerad som politisk flykting.⁷

Orsaker till omhändertagandet

Lagrum

De undersökta ungdomarna placerades på institutionerna med stöd av följande lagrum:

Tabell 7. Lagrum med stöd av vilka ungdomarna placerades på de undersökta institutionerna uppdelade efter grupperna. Procent.

Lagrum	Grupper			Tot
	1	2	3	
SOL ⁸ § 6	30	29	31	30
LVU ⁹ § 2	9	11	11	10
LVU § 3	19	16	15	17
LVU § 6	55	54	62	58
N	105	56	83	244

Det utmärkande för de undersökta ungdomarnas situation är att den var akut. Det föranledde att ett beslut om omedelbart omhändertagande (LVU § 6) fattades i mer än hälften av fallen. Det finns inga signifikanta skillnader mellan grupperna.

LVU §§ 3 och 6 är de lagrum som ger socialtjänsten möjlighet att placera en individ på ett särskilt ungdomshem. I de fall där § 2 anges måste också ett beslut om § 3 fattas. Så skedde i några fall.¹⁰

För 32 individer angavs mer än en paragraf. En tänkbar orsak till detta är att det skedde en förändring för den unge under utredningstiden. Ett LVU § 6-beslut kan förändras av flera skäl. Dels kan det upphävas både av socialtjänsten och länsrätten, dels kan ett beslut om vård jämlikt § 3 fattas av länsrätten i de ärenden där socialtjänsten ansöker om detta. I 17 fall, där ungdomarna var omhändertagna med stöd av LVU § 6, fattades under utredningstiden på institutionen ett beslut om vård jämlikt LVU § 3. I åtta fall övergick LVU § 6 i ett SOL § 6-beslut. Samtliga åtta var placerade på Drevviken där ungdomar kunde placeras både jämlikt SOL och LVU.

Problem som föranledde placeringen

I tabell 8 redovisas orsakerna till att ungdomarna skrevs in på de undersökta institutionerna. Uppgifterna är hämtade från socialtjänsten. Det är endast möjligt att omhänderta ungdomar då brottslig verksamhet, missbruk eller annat socialt nedbrytande beteende föreligger. I tabellen nedan anges också ett antal andra problem som inte är angivna i LVU

men som ungdomarna hade i kombination med kriminalitet och missbruk. För majoriteten av de undersökta angav socialtjänsten mer än ett problem.

Tabell 8. Problem som föranledde inskrivning på de undersökta institutionerna uppdelade efter grupperna. Procent.

Problem	Grupp			Tot
	1	2	3	
Stöld, snatteri	46	45	56	49
Skadegörelse, klotter	18	18	12	16
Hot om våld	23	25	20	23
Väld, misshandel	37	38	28	34
Rån	9	25	17	15
Annan brottslighet	11	15	24	16
Rymningar/ vagabondage	32	24	31	30
Alkoholmissbruk	30	15	10 *	19
Narkotikamissbruk	32	24	26	28
Interna problem på				
familjehem/institution	6	5	5	5
Akut kris i familjen	38	33	51	41
Problem i uppväxtmiljön	20	16	9	16
Självordsförsök	3	5	2	3
Skolproblem	25	38	32	30
Psykiska störningar	7	4	2	5
Annat	27	29	34	30
N	106	56	86	248

* skillnaden är signifikant

Under »annan brottslighet« ingår all form av brottslighet som inte finns angiven i tabellen. Med »vagabondage« menas att ungdomen inte hade någon fast adress, var »på rymmen« och/eller förde ett vagabonderande liv. »Interna problem i familjehemmet eller på institutionen« syftar på problem som fanns internt i familjehemmet/på institutionen och som socialtjänsten angav som skäl till att ungdomen måste omplaceras.

»Problem i uppväxtmiljön« är i de flesta fall detsamma som »problem i familjen«, dock utan akut karaktär. I kategorin »annat« finns t.ex. angivet »inget arbete«, »ingen försörjning« eller farhågor som socialtjänsten hade, dvs. inga kända problem utan misstankar om problem. Även sniffning ingår i »annat«.

Av alla de problem som motiverade inskrivning var kriminalitet den vanligaste. I 66 procent av fallen bland de svenska ungdomarna (grupp 1) angavs en eller flera brottsvariabler. För de svenska medborgarna med invandrarbakgrund (grupp 2) var andelen 69 procent och för de utländska medborgarna (grupp 3) 71 procent.

Det finns inga signifikanta skillnader mellan grupperna i problemvariablerna, utom i ett undantag och det är i variabeln alkoholmissbruk. Svenska ungdomar uppgavs oftare ha problem med alkohol ($p=0,001$). För de utländska medborgarna angavs något oftare akuta problem i familjen. Skillnaden är dock inte signifikant mellan svenska och utländska medborgare i detta avseende.

Det finns inte heller några signifikanta skillnader mellan grupperna om man summerar alla brottsvariabler eller alla brott mot person, dvs. hot om våld, våld och rån. Inte heller skiljer grupperna sig åt om man summerar antalet problem.

Missbruk och kriminalitet

§ 12-undersökningens formulär 2 innehåller en självrapporterande del.¹¹ I samband med intervjun fick ungdomarna besvara frågor om sin brottslighet, sitt missbruk samt synen på sin framtid.

Totalt genomfördes 152 intervjuer. Trots det stora bortfallet, 39 procent, är de självrapporterade uppgifterna av stort intresse. Detta i synnerhet när de kombineras med de bedömningar av ungdomarnas problem som gjordes av socialtjänsten och institutionspersonalen och som finns för samtliga undersökta individer.

Alkoholmissbruk

Tabell 9. Självrapporterat alkoholmissbruk i undersökningsgrupperna. Procent.

Alkoholmissbruk	Grupper			Tot
	1	2	3	
Ej alkoholproblem	58	67	79	66
Överkonsumtion tidigare och vid intagningen	35	27	17	28
Missbruk tidigare och vid intagningen	7	6	4	6
Gravt missbruk tidigare och vid intagningen	0	0	0	0
Summa	100	100	100	100
N	71	33	47	151

I intervjun skilde man mellan överkonsumtion, missbruk och gravt missbruk. Ingen av de intervjuade ungdomarna ansåg att han/hon var grav alkoholmissbrukare. 6 procent ansåg dock att de var alkoholmissbrukare och ytterligare 28 procent medgav en viss överkonsumtion.

Svenska ungdomar uppgav något oftare att de överkonsumerade alkohol än invandrarungdomarna. Dessa uppgifter överensstämmer till stor del med de uppgifter om orsaker som föranledde att de unga omhändertogs och placerades på de undersökta institutionerna. Skillnader i de självrapporterade uppgifterna om svenska ungdomars och invandrarungdomars alkoholkonsumtion är dock inte signifikanta.

Personalen gjorde bedömningar i 229 fall. 32 procent av de svenska ungdomarna (grupp 1) bedömdes ha överkonsumerat alkohol. Motsvarande andel för de svenska medborgarna med invandrarbakgrund (grupp 2) var 30 procent och för de utländska medborgarna (grupp 3) 11 procent. Här är skillnaden mellan svenska och utländska *medborgare* signifikant ($p=0,008$). Personalen bedömde vidare att 8 procent av svenskarna (grupp 1), 4 procent av de svenska medborgarna med invandrarbakgrund (grupp 2) och 7 procent av de utländska medborgarna (grupp 3) var alkoholmissbrukare. En individ ur grupp 2 bedömdes vara grav alkoholmissbrukare.

Där uppgifter finns att tillgå från båda håll gäller att ungdomarnas uppgifter om alkoholmissbruk stämmer förhållandevis väl överens med personalens bedömningar (korrelationen. $r=0,52^{12}$; signifikansnivå

Sniffning

Sniffning mättes på samma sätt som alkoholmissbruket.

Tabell 10. Självrapporterad sniffning i undersökningsgrupperna. Procent.

Sniffning	Grupper			Tot.
	1	2	3	
Ej sniffning	79	88	85	83
Sporadiskt tidigare och/eller vid intagningen	14	9	11	12
Omfattande tidigare och/eller vid intagningen	7	3	4	5
Summa	100	100	100	100
N	71	33	47	151

Av tabellen framgår att sniffning var mindre vanligt än alkohol bland de undersökta ungdomarna. Majoriteten av dem som svarade på intervjufrågorna uppgav att de inte hade sniffat. Endast 5 procent uppgav att de hade omfattande sniffningsproblem. Några större skillnader mellan de tre grupperna med avseende på sniffning föreligger inte.

Vad gäller sniffning föreligger även här ett signifikant samband mellan personalens och ungdomarnas uppgifter. Sambandet är något lägre än det för alkoholkonsumtionen ($r=0,31$ $p=0,0001$).

Enligt personalens bedömning hade 10 procent av de svenska ungdomarna (grupp 1) sporadiskt sniffat tidigare och/eller vid tiden för inskrivning på institutionen. För svenska medborgare med invandrarbakgrund (grupp 2) gjordes motsvarande bedömning i 6 procent av fallen och för de utländska medborgarna (grupp 3) i 13 procent av fallen. Vad beträffar omfattande sniffning bedömdes 8 procent av grupp 1, 6 procent av grupp 2 och 2 procent av grupp 3 ha allvarliga sniffningsproblem. Inte heller här finns det några signifikanta skillnader mellan grupperna.

Narkotikamissbruk

Tabell 11. Självrapporterat narkotikamissbruk i undersökningsgrupperna. Procent.

Narkotikamissbruk	Grupper			Tot
	1	2	3	
Ej använt	33	58	52	44
Provat	32	21	19	26
Missbruksperioder tidigare och vid intagningen	25	21	23	23
Gravt missbruk tidigare och vid intagningen	10	0	6	7
Summa	100	100	100	100
N	71	34	47	152

Drygt hälften, 56 procent, av de ungdomar som svarade på självrapportfrågorna medgav att de hade använt narkotika. 7 procent uppgav att de var grava narkotikamissbrukare. Av tabell 11 framgår att svenska ungdomar i större utsträckning uppgav att de missbrukade narkotika. Skillnaden mellan den och de andra två grupperna är dock inte signifikant.

Det finns en god överensstämmelse ($r = 0,71$ $p = 0,0001$) mellan personalens bedömning av ungdomarnas narkotikamissbruk och ungdomarnas egna uppgifter. Detta trots att personalen verkar ha underskattat andelen ungdomar som hade provat narkotika. Underskattningen gällde främst de svenska ungdomarna (grupp 1).

Institutionspersonalen bedömde att 15 procent av de svenska ungdomarna (grupp 1), 23 procent av de svenska medborgarna med utländsk bakgrund (grupp 2) och 19 procent av de utländska medborgarna (grupp 3) hade provat narkotika.

Vidare bedömde personalen att 27 procent av de svenska ungdomarna (grupp 1) hade missbrukat narkotika i perioder tidigare och/eller vid intagning. För svenska medborgare med invandrabakgrund (grupp 2) var motsvarande andel 24 procent och för utländska medborgare (grupp 3) 20 procent. 15 procent av individerna i grupp 1, 6 procent i grupp 2 och 10 procent i grupp 3 bedömdes vara grava missbrukare.

Någon signifikant skillnad i narkotikamissbruket mellan undersökningsgrupperna kan inte konstateras utifrån personalens bedömningar.

Brottslighet

Ungdomarna tillfrågades också dels om vilka brott de hade begått, dels om brottslighetens ungefärliga omfattning.

Tabell 12. Självrapporterad brottslighet, andelen ungdomar i varje undersökningsgrupp som uppgav att de hade begått ett eller flera brott av de olika typerna (procent) samt medelantal brottstyper.

Brottstyp	Grupper			
	1	2	3	Tot
Småstöld, snatteri och liknande	71	74	72	72
Inbrott i källare och liknande	39	33	37	37
Inbrott i lägenheter, affärer och liknande	57	53	43	52
Bilstöld	53	53	52	53
Misshandel utan allvarlig skada som följd	49	65	63	57
Misshandel med allvarlig skada som följd	41	59	38	44
Skadegörelse, klotter och liknande	49	47	39	45
Olovlig körning	22	29	27	25
Rån	16	26	23	20
Medelantal brottstyper	4,0	4,3	3,9	4,0
N	70	34	46	150

De undersökta ungdomarna hade enligt egna uppgifter erfarenheter av omfattande brottslighet. De flesta av dem hade begått flera brott av olika slag. Endast 14 individer, 9 procent, uppgav att de inte hade begått några av de i tabell 12 uppräknade brottstyperna. Det finns anledning att misstänka att dessa ungdomars uppgifter inte helt överensstämde med sanningen.

Andelen ungdomar ur de tre undersökta grupperna som uppgav sig ha begått var och en av de undersökta brottstyperna skiljer sig inte signifikant från varandra. Inte heller föreligger det några intressanta skillnader mellan grupperna när det gäller medelantal brottstyper.

Uppgifter om antalet brott av olika typer, som de undersökta ungdomarna uppgav sig ha begått, är svåra att analysera. I materialet fanns ungdomar som uppgav att de hade begått drygt 5000 brott. Man kan betvivla att dessa uppgifter överensstämmer med sanningen. Med så få

individer i varje grupp kan sådana extremvärden ha drastiska effekter på medelvärdet. Det gör att analyser av medelantal brott per grupp här blir tämligen meningslösa.

Bortfallet och till viss del även bristen på tillförlitlighet¹³ i självrapporterade uppgifter om brott gör att det är nödvändigt att komplettera med personalens bedömningar.

Tabell 13. Personalens bedömning av ungdomarnas brottslighet tidigare och vid tiden för inskrivning, för var och en av undersökningsgrupperna. Procent.

	Grupper			
	1	2	3	Tot
Mindre omfattande stölder	46	48	54	49
Omfattande och/eller grova stölder	40	35	37	38
Mindre omfattande våldsbrott	29	38	36	34
Omfattande och/eller grov våldsbrottslighet	22	42	26	28
Mindre omfattande skadegörelse	21	13	21	19
Omfattande och/eller grov skadegörelse	17	13	6	12
Annan mindre omfattande brottslighet	10	6	12	9
Annan omfattande brottslighet	14	19	13	15
N	95	51	78	224

Inte heller när det gäller personalens bedömningar av de undersökta ungdomarnas brottslighet föreligger några signifikanta skillnader mellan undersökningens tre grupper. I ett fall ligger skillnaden på gränsen till signifikans ($p=0,02$). Det fallet gäller omfattande eller grov våldsbrottslighet. Fler av de svenska medborgarna med invandrarbakgrund (grupp 2) bedömdes ha ägnat sig åt den typen av brott jämfört med individerna i de två andra grupperna. I övrigt är likheterna mellan grupperna påtagligt stora.

Uppgifterna i tabell 12 och 13 är inte direkt jämförbara. I tabell 12 redovisas ungdomarnas svar på frågan om de någonsin hade begått var och en av de olika brottstyperna, medan tabell 13 innehåller en redovis-

tet. Trots detta finns det vissa möjligheter till jämförelser. Så t.ex. föreligger ett signifikant samband ($p=0,0001$ $r=0,31$ till $0,40$) mellan ungdomarnas och personalens uppgifter om de ungas stölder och våldsbrott. Korrelationen mellan antalet brottstyper, som de unga uppgav sig ha begått och som personalen ansåg sig veta att de hade begått, är förhållandevis hög ($r=0,55$). Den är obetydligt högre för de svenska ungdomarna ($r=0,60$) jämfört med de två invandrargrupperna ($r=0,49$ respektive $r=0,51$).

Uppföljningar 6, 12 samt 24 månader efter utskrivning från utredningsavdelningen

Problem efter utskrivning

Uppgifter i uppföljningen har inhämtats från socialtjänsten och i förekommande fall från de institutioner där ungdomarna vårdades vid det aktuella uppföljningstillfället.

6 månader efter utskrivning från utredningsavdelningarna skiljer sig grupperna inte signifikant åt vad gäller fortsatta problem.

27 procent av de svenska ungdomarna (grupp 1) hade inga rapporterade problem 6 månader efter utskrivning från utredningsavdelningen. Utfallet för invandrarna (grupp 2 och 3) var nästan identiskt (24 procent respektive 30 procent). Det betyder att majoriteten av ungdomarna, både svenskar och invandrare, hade fortsatta problem. 26 procent av individerna i grupp 1, 34 procent i grupp 2 och 29 procent i grupp 3 återföll i brottslighet (främst stölder). Inte heller här finns det några större skillnader mellan grupperna.

12 månader efter utskrivning från utredningsavdelningen tycks de svenska medborgarna med invandrarbakgrund (grupp 2) ha haft något fler problem vad gäller stöld och våldsbrott (skillnad på gränsen till signifikant) än de andra två grupperna. De verkar även ha haft fler psykiska problem (signifikant skillnad, $p=0,01$).

Vid en summering av all brottslighet blir skillnaden mellan grupperna större. Undersökningsgrupperna 2 och 3 återföll i brott i större utsträckning än grupp 1 ($p=0,005$). Ca 20 procent av de svenska ungdomarna, 43 procent av de svenska medborgarna med invandrarbakgrund

och 38 procent av de utländska medborgarna begick nya brott enligt uppgift. Dessa begicks under perioden mellan 6 månader och 12 månader efter utskrivningen från utredningsavdelningen.

41 procent av svenskarna (grupp 1) hade inga kända problem 12 månader efter utskrivning från utredningsavdelningen. För invandrarna (grupp 2 och 3) var motsvarande siffra 31 respektive 29 procent. Skillnaden mellan grupperna är inte signifikant.

24 månader efter utskrivning från utredningsavdelningen finns det fortfarande ingen signifikant skillnad mellan grupperna i problemvariabeln. 31 procent av grupp 1, 33 procent av grupp 2 och 24 procent av grupp 3 hade inga kända problem. Återfallsfrekvensen i brott under det sista året (perioden mellan 12- och 24-månadersuppföljningen) visar heller ingen skillnad. Under perioden begick 34 procent av individerna i grupp 1, 37 procent i grupp 2 och 36 procent i grupp 3 brott.

Diskriminering?

Frågeställningarna som har diskuterats i detta kapitel är:

- Är invandrarungdomar överrepresenterade på de särskilda ungdomshemmen?
- Om så är fallet, vilka är de tänkbara orsakerna till överrepresentationen?

Det har tidigare framkommit att invandrarungdomarna var kraftigt överrepresenterade på de undersökta institutionerna. Jämfört med sin andel i befolkningen hade invandrarungdomarna en överrisk på 3,6 gånger vad gällde att bli placerade på särskilda ungdomshem. Svenska medborgare med invandrarbakgrund hade en högre överrisk (4,4 gånger), jämfört med de utländska medborgarna (3,2 gånger). Medborgare från de afrikanska länderna hade den högsta överrisken (17,5 gånger). Asiater, nordbor och övriga européer hade den lägsta överrisken (mellan 1,3 och 3,9 gånger). Vi kan alltså konstatera att alla invandrarungdomar var överrepresenterade, men att graden av överrepresentation varierade påtagligt mellan de olika etniska grupperna.

Orsaken till denna överrepresentation kan i princip finnas i två för-

- 1 Systemet diskriminerar invandrare.
- 2 Invandrare har fler och större problem.

Frågan om diskriminering av invandrare i rättsapparaten har tagits upp av flera forskare (Tham, 1983; von Hofer, 1990 och 1993; Sarnecki, 1994). Ingen av dessa har dock empiriskt kunnat belägga att en sådan diskriminering förekommer. I det här kapitlet kan inte heller en fullständig granskning av diskrimineringshypotesen göras. Frågan kan dock få en viss belysning.

En möjlighet att pröva diskrimineringshypotesen är att jämföra problembilden hos svenska ungdomar och invandrarungdomar. Om problembilden är likartad hos de båda grupperna är det mindre sannolikt att diskriminering förekommer.

I den här undersökningen finns fyra källor för uppgifter om social belastning hos de undersökta ungdomarna:

- uppgifter från socialtjänsten
- självrapporterade uppgifter från ungdomarna
- bedömningar gjorda av institutionspersonalen
- uppgifter från uppföljningsundersökningen.

Ingen av dessa fyra källor visar på några *större* skillnader mellan svenska ungdomar och invandrarungdomar.

Mellan de svenska ungdomarna och invandrarungdomarna finns det inga skillnader (förutom i ett undantag) i de problem som socialtjänsten angav som motiv till placering vid inskrivningen. Om invandrarungdomarna diskriminerades skulle man kunna förvänta sig att socialtjänstens motiv till placering av dessa ungdomar skulle ha varit svagare än de som berörde de svenska ungdomarna, dvs. invandrarungdomarna skulle i så fall ha varit mindre socialt belastade. Undantaget – skillnaden i alkoholmissbruket – kan inte användas som belägg för att diskriminering förekom. Den skillnaden avspeglar med stor sannolikhet istället det faktiska förhållande att alkoholmissbruk är mindre förekommande hos invandrarungdomar än hos svenska ungdomar (Estrada, 1993).

Nu finns det förstås en möjlighet att socialtjänsten redovisade att det förelåg lika allvarliga problem hos invandrarungdomarna som hos de svenska ungdomar, även om det i själva verket fanns en skillnad. Orsaken till detta skulle kunna vara att socialtjänsten annars inte fick invan-

drarungdomarna tvångsomhändertagna hos länsrätten. Sådana motiv fanns dock knappast hos personalen på institutionerna. Dessutom hade personalen goda möjligheter att bedöma ungdomarnas faktiska situation dels genom att observera och utreda dem under en förhållandevis lång tid, dels under kontrollerade former. Inte heller fanns det några större skillnader mellan invandrarungdomarna och de svenska ungdomarna i de bedömningar som gjordes av institutionspersonalen. (Skillnaden i alkoholmissbruk mellan invandrarungdomar och de svenska ungdomar återkom dock även i dessa uppgifter.)

Ungdomarnas självrapporterade uppgifter ger ytterligare stöd åt tesen att det inte föreligger någon skillnad mellan svenska ungdomars och invandrarungdomars sociala belastning. Enligt dessa uppgifter var grupperna lika belastade.

Kriminologisk forskning visar att den bästa prediktorn av framtida brottslighet och missbruk är den tidiga brottsligheten och missbruket (Sarnecki, 1993 a). Ju större missbruk/brottslighet, desto större sannolikhet att individen återfaller i dessa problem. Skulle den faktiska belastningen, dvs. inte bara den registrerade, vara mindre hos invandrarungdomarna än hos de svenska ungdomarna, borde invandrarungdomarna klara sig *bättre* och återfalla i mindre utsträckning. Om det överhuvudtaget föreligger någon skillnad visar dock vårt material att det var invandrarungdomarna som klarade sig något sämre. Detta gällde dock endast vid 12-månadersuppföljningen och vad beträffade återfall i brott.

Dessa resultat kan också tolkas på ett annat sätt. Enligt stämplingsteorin (t.ex. Goffman, 1972 och Scheff, 1974) orsakas en ökning av en individs avvikande beteende genom att samhällets åtgärder gentemot denne eskaleras. Eftersom svenska ungdomar och invandrarungdomar får samma reaktion på sin asocialitet (även om asocialiteten skulle vara olika) kan man förvänta sig att också deras återfall (som alltså enligt stämplingstänkandet är just reaktion på samhällets reaktion) blir likartad. Det måste dock anses föga sannolikt att denna tolkning av våra resultat stämmer med verkligheten. Idag är det få forskare som stödjer ett stämplingsteoretiskt resonemang. (Se t.ex. Knutsson (1977) och Farrington m.fl. (1986) som ger kritik åt den sortens stämplingsresonemang.)

Våra resultat ger alltså det generella intrycket att det inte finns något stöd för tesen att diskriminering var orsaken till invandrarungdomarnas

gäller dock endast vid vissa antaganden om hur socialtjänsten får sina kunskaper om ungdomar med sociala problem. Hypotesen får stöd om socialtjänsten skulle känna till och ingripa mot *alla* ungdomar med grov asocialitet (eller i varje fall lika stor andel svenska ungdomar som invandrarungdomar). Om det däremot förhåller sig så att socialtjänsten endast känner till *en del* av de mest socialt belastade ungdomarna, är det tänkbart att den *oftare* känner till (ingriper mot) de mest socialt belastade invandrarungdomarna, än de mest socialt belastade svenska ungdomarna. (De svenska ungdomarna och invandrarungdomarna, mot vilka socialtjänsten ingrep, var däremot lika kraftigt belastade.) Ett sådant förhållande skulle överensstämma med våra undersökningsresultat, även om det skulle föreligga diskriminering av invandrarungdomar. Diskrimineringen skulle visserligen inte ske inom socialtjänstens verksamhet, utan hos myndigheter som t.ex. polis och skola eller bland de enskilda personer som anmäler ungdomar med sociala problem till socialtjänsten (se t.ex. von Hofer, 1993). Om en sådan diskriminering förekommer eller inte framgår inte av denna undersökning.

Dock finns det i vårt undersökningsmaterial ett resultat som kan tyda på att diskriminering förekommer trots allt. Sannolikheten att bli placerad på ett särskilt ungdomshem visar sig nämligen vara påtagligt högre om man bor i en stadsdel där andelen invandrare är låg.

Tabell 14. Andelen invandrare i befolkningen i kommuner med låg, medelhög och hög invandratäthet i Stockholms län, andelen invandrarungdomar från dessa kommuner som placerades på särskilda ungdomshem samt överrepresentation av invandrarungdomar i förhållande till deras andel i befolkningen i dessa kommuner.

Invandratäthet	Andel i befolkningen	Placerade på särskilda ungdomshem	Överrepresentation
Låg	12,0	52,5	4,4
Medel	16,2	55,4	3,4
Hög	22,9	59,3	2,6

Ju högre andel invandrare som bor i en stadsdel, desto mindre skillnad i andelen invandrare och svenskar som placeras på särskilda ungdomshem. En möjlig tolkning av detta förhållande är att myndigheterna i de

stadsdelar där det bor få invandrare är mindre vana vid invandrarnas problem och oftare tvångsomhändertar invandrarungdomar. En alternativ tolkning skulle söka förklaringen till det observerade fenomenet i de skillnader i befolkningsstrukturen som finns i de olika stadsdelarna. I invandrartäta stadsdelar bor »alla sorters« invandrare, både sådana med sociala problem och sådana som inte har några större sociala problem. När det gäller den svenska befolkningen i dessa stadsdelar kan man förvänta sig att en stor andel av den har allvarliga sociala problem. De flesta övriga har flyttat därifrån (bostadssegregering). Om så är fallet bör alltså svenska ungdomar i stadsdelar med hög invandrartäthet omhändertas oftare, än svenska ungdomar i stadsdelar med låg invandrartäthet. Skillnaden mellan invandrare och svenskar i andelen omhändertagna kan på så sätt vara mindre i dessa stadsdelar. Fortfarande är det dock så att invandrarungdomarna löper större risk att omhändertas och placeras på särskilda ungdomshem än svenska ungdomar i dessa stadsdelar.

Avslutning

Den mest sannolika slutsatsen är alltså att den kraftiga överrepresentationen av invandrarungdomar på de undersökta institutionerna i huvudsak inte beror på diskriminering inom socialtjänsten, utan på det faktum att invandrarungdomarna i större utsträckning har allvarligare sociala problem än de svenska ungdomarna. Olika studier (Tham, 1983; Sveri, 1973, 1980, 1987; von Hofer, 1993; Sarnecki, 1993 a) visar också att invandrarna begår fler brott. Dock utesluter man i flera av dessa studier inte risken att skillnaderna mellan invandrare och majoritetsbefolkning i viss mån kan bero på diskriminering.

Den kraftiga överrisk för grov asocialitet hos invandrarungdomar som våra resultat pekar på är dock betydligt större än i de flesta andra studier. von Hofer m.fl. (1995) visar t.ex att överrisk för att lagföras för brott för invandrade personer i 15-20 års ålder ligger mellan 1,4 och 1,9 gånger jämfört med infödda svenskar. Överriskerna i vår undersökning låg i genomsnitt på 3,6 gånger. Dessutom visar von Hofers m.fl. resultat att andra generationens invandrare har något lägre risker (än första generationens) medan våra resultat visar på högre risker för denna grupp. I det sammanhanget bör det påpekas att von Hofers m.fl. resultat gäller

avser en extremt belastad grupp (icke enbart brottbelastad) ungdomar i Stockholms län. von Hofers m.fl. resultat behöver därför inte uppfattas stå i motsättning till våra resultat. Man kan t.ex. tänka sig att de konstaterade höga överriskerna för invandrarungdomarna i denna undersökning gäller bara för de mest extremt belastade grupperna.

I den moderna europeiska forskningen om invandrarnas brottslighet förtjänar två teoretiska perspektiv att uppmärksammas. Junger (1990) har jämfört registrerad och självrapporterad brottslighet hos marockanska, turkiska, surinamesiska och holländska pojkar bosatta i Holland. Hon fann att brottsligheten hos invandrapojkarna, och då i synnerhet hos dem från Marocko (afrikaner), var högre än brottsligheten hos holländska pojkar. Skillnaderna fanns kvar efter en kontroll av ungdomarnas socialgrupp. Junger tolkar sina resultat ur ett *kontrollteoretiskt* perspektiv (Hirschi, 1969) och anser sig ha funnit stöd för uppfattningen att invandrarungdomarnas högre brottslighet berodde på att de hade svagare band än majoritetsbefolkningen med det etablerade holländska samhället.

Den schweiziska kriminologen Killias (1989) skriver om brottslighet hos andra generationens invandrare i en rad europeiska länder. Han finner att andra generationens invandrare är överrepresenterade när det gäller brottslighet. Killias tes är att denna överrepresentation bör ses i ljuset av *strainteorin* (Merton, 1957). Invandrarungdomarnas livsmål och aspirationer i det nya landet skiljer sig inte från majoritetsbefolkningens. Deras möjligheter, faktiska och/eller upplevda, är däremot mindre än huvudbefolkningens när det gäller att uppnå dessa mål på de sätt som samhället accepterar. Invandrarungdomarnas hantering av den strain (stress, frustration) som uppkommer ur den upplevda konflikten mellan möjligheter och aspirationer kan resultera i brott och/eller andra sociala och psykiska problem. Vilken typ av problem som uppkommer beror på den strategi som de unga använder för att hantera strain. Merton talar här om *innovation* och i viss mån ett *revolterande* beteende, som kan leda till brott, samt ett *reträttistisk* beteende, som kan leda till missbruk eller psykisk sjukdom.

Ingen av de två ovan nämnda teorierna har utvecklats specifikt för att ge svar på frågan om varför just invandrarungdomar löper större risker än övriga ungdomar att utveckla allvarlig asocialitet. Teorierna kan dock med fördel tillämpas på dessa frågeställningar även om var och en

trollteorin fungerar bättre som förklaring till överrisker för brottslighet och andra brister i social anpassning hos de individer som inte har bott i landet särskilt länge. Dessa individer har inte fått tillräckligt starka länkar till det etablerade samhället och påverkas därför inte lika mycket som majoritetsbefolkningen av sociala kontrollmekanismer. De problem som invandrarna i det nya landet drabbas av, t.ex. arbetslöshet, bostadssegregering och främlingsfientlighet, kan försena deras etablering i det nya samhället och därigenom minska möjligheterna för samhällets normsystem att påverka deras beteende.

Kontrollteorin är alltså i första hand tillämpningsbar på första generationens invandrare. Däremot är det mindre sannolikt att denna grupp drabbas av strain. För att strain ska uppkomma krävs det att individen, åtminstone till en del, omfattar det nya samhällets värderingar rörande livsmål och aspirationer. Det sker först efter en viss tids vistelse i landet. Risker för strain är i synnerhet stor om man är född i eller har kommit till det nya landet redan som barn, och har gått i skolan och börjat uppleva sig som en likvärdig medlem av det samhälle man lever i. Strainteorin är således mer användbar på andra generationens invandrare. Strain uppkommer när t.ex. unga invandrare, men också allmänt ungdomar från underklassen, inser att deras möjligheter till självförverkligande är sämre än för andra samhällsmedlemmar.

Båda ansatserna, dvs. den kontrollteoretiska och den strainteoretiska, söker orsaker till de förhöjda riskerna som utlänningar/etniska minoriteter har vad gäller brottslighet och annan social missanpassning, i de svårigheter som dessa grupper har vad gäller att integreras i det land de lever i. Denna syn är troligen också relevant för det svenska samhället.

I Sverige liksom i många andra invandringsländer finns en rad faktorer som försvårar invandrarernas/minoriteters integration.¹⁴ Enligt t.ex. offerundersökningar (SCB, 1995) är invandrare mer utsatta för våld. Socialstyrelsen pekar på att invandrare i genomsnitt har fler hälsoproblem än svenskar (SoS-rapport 1995:5) och att de har en svagare ställning på arbetsmarknaden (SoS-rapport 1994:10). I en nyligen publicerad studie visar Lange (1995) att stora andelar av invandrabefolkningen upplever att de är diskriminerade på grund av sin etniska bakgrund. Ett ansevärt antal av de undersökta invandrarna upplevde t.ex. att de till följd av sin bakgrund inte fick de arbeten de sökte, blev utsatta för trakasserier på jobbet, nekades hyra/köpa hus eller lägenhet, ut-

Av undersökningen framgår att vissa av de undersökta grupperna upplevde sig betydligt mer utsatta än andra. De fyra undersökta grupperna bestod av afrikaner, araber, sydamerikaner och polacker. Av dessa var afrikaner de mest utsatta medan polackerna var minst utsatta. Utsattheten för diskriminering tycks i viss mån vara korrelerad med risken för sociala problem i Sverige. Enligt här och på annat håll (Sarnecki, 1993b) presenterade resultat har afrikaner större överrisker för sociala problem än andra minoriteter.

Även om kontroll- och strainmekanismerna verkar något olika och fungerar i olika utsträckning på olika grupper av invandrare, har de alltså i stort en gemensam bakgrund, dvs. de svårigheter som invandrarna möter när de ska integreras i det svenska samhället. Sättet att motverka problem är också detsamma oberoende av vilken av de två antydda mekanismerna som är orsaken till en bristande anpassning. Att motverka problem är ett bra sätt att uppnå integrering. Man kan därför säga att behandlingen av invandrarungdomar med allvarliga sociala problem bör inriktas på att få dem integrerade i det svenska samhället. Inte heller här finns det någon skillnad mellan de svenska ungdomar och de invandrarungdomar, som var föremål för denna undersökning, dvs. behandling av svenska ungdomar med allvarliga sociala problem bör också ha integrering i samhället som huvudinriktning.

Referenser

- Bergström U. (1995) »Invandrarungdomar på särskilda ungdomshem«, Delrapport från Utvärdering av socialtjänstens institutionsvård av barn och ungdomar (§12-projektet). Uppsats i ämnet socialt arbete. Stockholm: Socialhögskolan, Stockholms Universitet.
- Estrada F. (1993) *Narkotikamissbruk bland invandrare*. C-uppsats, Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms Universitet.
- Farrington DP., Phlin Le. & Wilson JQ. (1986) *Understanding and Controlling Crime. Toward a New Research Strategy*. London: Springer-Verlag.
- Forsling S. (1987) *444 Stockholmsungdomar i kris*. Stockholm: Stockholms läns landsting.
- Forsling S. (1991) *Blir värstingen värre?* Stockholm: Stockholms läns landsting.
- Forsling S. (1992) *Värstingflickor, finns dom?* Stockholm: Stockholms läns landsting.
- Goffman E. (1972) *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Gottfredson M. & Hirschi T. (1990) *A General Theory of Crime*. Stanford, Ca: Stanford

- University Press.
- Hindelang M. J., Hirschi T. & Weis J. G. (1981) *Measuring delinquency*. Beverly Hills, Ca: Sage Publications.
- von Hofer H. (1990) *Utländska medborgare i kriminalstatistiken* (Promemoria 1990:2). Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- von Hofer H. (1993) *Utländska medborgare i kriminalstatistiken* (Promemoria 1994:1). Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- von Hofer H., Sarnecki J. & Tham H. (1995) *Ethnic Minorities and Crime: An international perspective*. Sweden. Stockholm: Kriminologiska institutionen. Stockholms universitet.
- Junger M. (1990) *Delinquency and Ethnicity. An investigation on Social Factors relating to Delinquency among Moroccan, Turkish, Surinamese and Dutch Boys*. Boston: Kluwer law and taxation publishers.
- Killias M. (1989) Criminality among second-generation immigrants in western Europe: A review of evidence *Criminal Justice Review, Vol 14:1*. Georgia: The College of Public and Urban Affairs.
- Knutsson J. (1977) *Stämplingsteori – en kritisk granskning*. Brottsförebyggande rådet. Rapport 1977:1. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Lange A. (1995) *Invandrare om diskriminering*. En enkät- och intervjuundersökning om etnisk diskriminering på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen (DO). Stockholm: Centrum för invandrarforskning (CEIFO), Stockholms Universitet.
- Lithman Y. red. (1987) *Nybyggarna i Sverige. Invandring och andra generation*. Stockholm: Carlssons förlag.
- Martens P. L. (1990) »Brottslighet bland ungdomar med invandrarbakgrund« (ingår i *Brott och åtgärder mot brott i stadsmiljö*. Brä-rapport 1990:5, red. P.-O. Wikström m.fl.). Stockholm: Allmänna förlaget.
- Merton R. K. (1957) *Social theory and social structure*. Clencoe.
- Sarnecki J. (1990a) *Uppföljning av §12-vården i Stockholms län. Delrapport 1*. Stockholm: Stockholms läns landsting.
- Sarnecki J. (1990b) *Unga lagöverträdare*. Brottsförebyggande rådet (stencil).
- Sarnecki J. (1991 a) *Uppföljning av §12-vården i Stockholms län. Delrapport 2*. Stockholm: Stockholms läns landsting.
- Sarnecki J. (1991 b) *Uppföljning av §12-vården i Stockholms län. Delrapport 3*. Stockholm: Stockholms läns landsting.
- Sarnecki J. (1992) *Uppföljning av §12-vården i Stockholms län. Delrapport 4*. Stockholm: Stockholms läns landsting.
- Sarnecki J. (1993a) *Uppföljning av §12-vården i Stockholms län. Delrapport 5*. Stockholm: Stockholms läns landsting.
- Sarnecki J. (1993b) *Polisanmälda våldtäkter i Stockholm 1986-1990* (stencil). Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Sarnecki J. (1994) *Våldtäkter i stockholm. Polisanmälda våldtäkter i Stockholm 1986-1990*. (stencil) Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Statistiska centralbyrån (1995) *Offer för vålds- och egendomsbrott 1978-1993*, Rapport 88. Örebro: SCB-tryck.
- Scheff T. (1974) The Labelling Theory of Mental Illness *American Sociological Review, Vol 39*:444-452.
- Shaw C. R., Makay M. D. (1942) : *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago

- SOU 1993:35: *Reaktion mot ungdomsbrott*. Betänkande av ungdomsbrottskommiteén. Del A och B (Justitiedepartementet). Malmö: Graphic system.
- SoS-rapport 1995:5 *Invandrades hälsa och sociala förhållanden*. Stockholm 1995.
- SoS-rapport 1994:10. Stockholm 1994.
- Stiftelsen Allmänna Barnhuset (1992) *Från tukthus till behandlingshem. Ett mörkt eller ljus kapitel i Socialsverige?* NordJem.
- Stockholms läns landsting (1990) *Barn/ungdomar med invandrarbakgrund, boende på HVB-institutioner jan-dec 1990*.
- Stockholms läns landsting (1991) *Barn/ungdomar med invandrarbakgrund, boende på HVB-institutioner jan-dec 1991*.
- Stockholms läns landsting, Regionplane- och trafikkontoret (1991) *Invandrare 1990-12-31 i Stockholms län* (Statistik över Stockholms län, nr 8 1991).
- Sveri B. (1973) »Utlänningars brottslighet. En kriminalstatistisk jämförelse mellan svenska och utländska medborgare«, *Svensk Juristtidning*
- Sveri B. (1980) *Utlänningars brottslighet. En jämförelse mellan om grövre brott övertygade personer 1967 och 1977*. Stockholm: Kriminalvetenskapliga institutet vid Stockholms Universitet.
- Sveri B. (1987) *Återfall i brott bland utländska medborgare*. Stockholm: Kriminalvetenskapliga institutet vid Stockholms Universitet.
- Tham H. (1983) »Utlänningarna och brottsligheten – forskningens läge« (ingår i *Utlänningarna och brottsligheten*. Brå-rapport 1983:4, red. Eriksson m.fl.). Stockholm: Liber, Allmänna Förlaget.

1 Omfattas inte av denna undersökning.

2 I utgångsmaterialet fanns 250 individer. För 1 individ (0,4 procent) fanns det inga kända uppgifter om den unges eller föräldrarnas medborgarskap. I ytterligare ett fall var bedömningen svår att göra eftersom uppgifter om föräldrarnas etnicitet saknades. Det externa bortfallet blir således 2 individer (1 procent). I ytterligare 2 fall fanns det inga uppgifter beträffande vilken etnisk bakgrund individen hade. Dessa individer räknas som bortfall i de tabeller där etnisk tillhörighet redovisas.

Alla ungdomar har inte kunnat följas upp. Orsakerna till detta är bl.a. att en del ungdomars ärenden var avslutade hos socialtjänsten. Att ärendena hade avslutats berodde t.ex. på att ansökan om LVU hade lämnats utan bifall i länsrätten och att den unge/a inte ansåg sig vara i behov av vård. I andra fall bedömde socialtjänsten att det inte längre fanns ett vårdbehov. Vid vissa uppföljningstillfällen har man ibland kunnat göra en uppföljning, vid andra inte. Det innebär att N-talen i tabellerna, där uppföljningsdata redovisas, varierar.

Bortfall i de tre grupperna vid de tre uppföljningstillfällena

	6 mån.uppf.	12 mån.uppf.	24 mån.uppf.
Grupp 1	7 ind.	4 ind.	15 ind.
Grupp 2	5 ind.	4 ind.	10 ind.
Grupp 3	4 ind.	2 ind.	10 ind.

Också i andra sammanhang förekommer ett visst internt bortfall. Bortfallet är synnerligen stort när självrapporterade uppgifter redovisas.

3 Sköndalsbro var, som tidigare har redovisats, en avdelning på Drevviken. Eftersom de ungdomar som skrevs in på Sköndalsbro i genomsnitt var betydligt yngre, än de på Drevviken, redovisas de separat i vissa fall.

4 Det yngsta barnet i undersökningen var 8 år och skrevs in på Sköndalsbro tillsammans med sina syskon.

5 Som signifikanstest har använts chi-två-testet vilket är lämpligt för att testa material på ordinalskalenivå. Om sannolikheten att skillnad mellan de undersökta grupperna enligt chi-två-testet är 0,01 eller mindre anses dessa skillnader vara statistiskt signifikanta.

6 F.d. Sovjetunionen kom att tillhöra Asien i denna undersökning.

7 Det kan tyckas tveksamt att någon från Finland räknas som politisk flykting. Vid en kontroll visade det sig att denna individ hade angett att hon var rädd för att stanna i Finland och av denna orsak "flytt" till Sverige. Forskningsassistenten valde att kategorisera individen som flykting.

8 SOL: Socialtjänstlagen (1980:620).

9 LVU: Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

10 Vid en närmare granskning av de återstående fallen visar det sig att nästan samtliga beslut fattades under perioden 1/1 1990 - 30/6 1990. Från den 1/7 1990 genomgick LVU en förändring. Beteendefallen reglerades i den tidigare lagstiftningen i 1 § p 2, som sedermera kom att regleras i § 3. Det är förmodligen så att ett fel skedde i kodningen och att p2 kodades som § 2.

11 Självrapportmetodiken är en etablerad metod inom kriminologin. Metoden används för att få en uppfattning om hur många brott en individ, eller en grupp av individer, faktiskt har begått. Sådana uppgifter kan man inte få från polisregister eller liknande källor, eftersom det bara är en mindre del av alla de brott som rapporteras till polisen som klaras upp och leder till att gärningsmannen blir känd. Undersökningar av självrapporterande typ genomförs vanligen med ungdomar, eftersom de anses lämna mer sanningsenliga svar än vuxna. Respondenterna garanteras anonymitet eller, vilket var fallet i denna undersökning, att deras identitet inte kommer att röjas.

Självrapportundersökningar, i likhet med andra undersökningsmetoder som syftar till att studera brottslighetens omfattning, lider av olika metodologiska problem. Det är långt ifrån säkert att respondenterna verkligen redovisar alla brott de har begått. Det är inte heller uteslutet att vissa av uppgifterna överdrivs. Slutligen är det alltid vissa respondenter som vägrar att svara på den typen av frågor. I denna undersökning var bortfallet tämligen stort.

12 I några fall används Pearsons korrelationskoefficient eller produktmomentkorrelationskoefficient "r" som ett korrelationsmått. "r" är i första hand avsedd att mäta linjär

relation mellan två variabler på intervallskalan, men används även ofta för att mäta samband mellan variabler på ordinalskalenivå.

13 En ansevärd andel av de ungdomar som här undersöktes var kraftigt brottsbelastade. Generellt sett anses självrapportmetoden vara mer tillförlitlig för studier av lindrigare brottslighet, än för allvarigare brottslighet (Hindelang m.fl. 1981).

14 Detta trots att den svenska invandrapolitiken, i motsats till andra länders invandrapolitik, har integrering som en central målsättning. Det yttrar sig t.ex. i att Sverige inte har det tyska gästarbetarsystemet och att landet har förhållandevis liberala regler för beviljande av medborgarskap.

avskild och autonom. Genom idealisering av fadern, andra män och/eller manlighet i allmänhet får en flicka hjälp med att skilja ut sig som person från modern. Resultatet blir en identitetsbildning där identiteten knyts till relation och likhet för flickan, prestation och åtskillnad för pojken.

Tonårstiden utgör ett vägskepp, den tid då flickor löper risk att gå vilse. Många lärare berättar om aktiva och självständiga flickor som börjar mellanstadiet och om tysta lite färglösa flickor eller hyperkvinnligen tjejer i högstadiet, som kan få en jämställdhetspedagog att förtvivla. Som sjätteklassare har många flickor en öppen och nyfiken inställning till utbildning och arbete men i årskurs 9 väljer de traditionellt och könsbundet. Sandmaier (1992) anger som en förklaring till denna förändring, att när flickor står på tröskeln till kvinnans värld inser de att den relativa frihet de upplevt och deras drömmar om framtiden tillhör det förgångna.

Gångse teorier om tonårsutveckling betonar hur viktigt det är att under tonåren utveckla oberoende och självständighet – autonomi – medan teorier om kvinnors psykologiska utveckling beskriver betydelsen av relationer i kvinnans livscykel. Detta speglar det dilemma många flickor ställs inför; att följa vägen antingen mot separation eller mot relation, där separation antas leda till mognad och självständighet medan relation leder till samhörighet och kvinnlighet. Att vara självständig innebär för en flicka att hon förlorar sin kvinnlighet och sin plats i kvinnogemenskapen, medan självständighet är ett tecken på mognad och manlighet för en pojke. För att flickor ska få sina egna behov tillfredsställda måste de motstå konventionerna om kvinnlighet. För att få känna samhörighet med andra måste de ge avkall på sina ideal om självständighet och oberoende.

Brown och Gilligan (1992) har skildrat denna konflikt. De studerade flickors psykologiska utveckling genom intervjuer med flickor mellan 8 och 15 år. Flickorna fick fritt tala om sig själva och om hur de uppfattade sin omvärld. Resultatet kan sammanfattas på följande sätt:

De åtta- till tioåriga flickorna hade förmågan att bli synligt arga – verkligen arga – att bli störande och motsträviga och protestera när de blev avbrutna eller nonchalerade. De hade auktoritetet och autenticitet och uttryckte frimodigt krav på att få tala och att bli lyssnade till. I elvaårsåldern brottades samma flickor med skillnaden mellan äkta och oäkta

trevliga och snälla – att leva upp till en idealiserad bild av »riktiga« flickor som alltid är lugna, kontrollerade, tysta, aldrig orsakar bråk, aldrig är högljudda, dominerande eller aggressiva. De trettonåriga flickorna befann sig i en relationell återvändsgränd där deras erfarenheter inte blev erkända och deras starka röster tystades ner. I sin strävan efter samhörighet och bekräftelse började de förneka sina kunskaper om, och erfarenheter av, konflikter, elakheter och ovänlighet och idealiserade sina handlingar och sina relationer till andra flickor.

De intervjuade flickorna kämpade med ett centralt dilemma: att förbli sig själv och ändå vara med andra, att hålla kvar kontakten med sin inre psykiska värld av tankar och känslor och samtidigt kunna gå in i relationer med andra människor. Hur de löste detta dilemma hängde ihop med deras tidigare upplevelser och deras bakgrund. En grupp flickor riskerade öppen konflikt och uppror och andra täckte över sina starka känslor och tankar. Överlevnadsstrategier som för en del flickor kan resultera i »avvikande beteende«.

Det är alltså två betydelsfulla fenomen som påverkar flickors och pojkars psykiska utveckling i olika riktningar. Det ena är att både flickor och pojkar har en grundläggande första relation till en kvinna – för flickorna innebär det en relation till en person av samma kön. Det andra är att vi i vårt samhälle traditionellt har värderat kvinnor och män olika (Fritthiof, 1985). Detta uttrycks på alla områden och på en mångfald sätt inte minst när det gäller struliga flickor och hur de bemöts.

Avvikande beteende

Det mesta som i dagligt tal kallas för asocialitet – missbruk, kriminalitet, aggressivitet och vandalism – är vanligare hos pojkar än hos flickor. Flickor löper dessutom andra risker än pojkar. En flicka som dricker alkohol riskerar att bli betraktad som sexuellt tillgänglig och att få skyla sig själv om hon utsätts för övergrepp. En pojke som är berusad anses inte vara ansvarig för sina handlingar. Med en generalisering kan man säga att riskbeteende för pojkar är en aktiv handling medan flickors riskbeteende ofta består i att de utsätter sig för risken att bli offer för andras handlingar.

Flickor blir behandlade och »straffade« inte på grund av den skada de åsamkar samhället utan för att deras beteende avviker från den traditio-

nella könsrollen. Samma beteende som tolereras för pojkar betecknas ofta som avvikande när det gäller flickor. Detta är inte enbart ett ojämnt bemötande utan fungerar också som en strävan att återföra flickorna till deras rätta position. Flickor hamnar på så sätt i en Moment 22-situation; om de i enlighet med det sociala trycket beter sig mer jämlikt löper de risk att betecknas som avvikare och bli föremål för straff och behandling (Figueira-McDonough, 1985).

En studie av 155 missbrukande ungdomar från Maria Ungdomsenhet i Stockholm (Andersson, 1993) visade på avsevärda skillnader mellan pojkars och flickors väg in i missbruk och annat avvikande beteende. Pojkarna blev tidigt synliga för omgivningen genom destruktivitet och aggressivitet medan många flickor inte uppmärksammades förrän de bröt mot normerna för sexuellandel. Huruvida flickor eller pojkar är mer mottagliga för normer om beteende eller inflytande från föräldrar eller kamrater har studerats av åtskilliga forskare men resultaten är motsägande och oklara (t.ex. Beck & Summons, 1987; Brennan m.fl. 1986; Kandel, 1985; Marklund & Wernersson, 1987). Detta kan bero på skillnader i de studerade ungdomarnas ålder och kulturella normer, men med tanke på hur könsrelaterat beteende, förväntningar och bemötande genomsyrade de 155 Mariaungdomarnas levnadsöden, vill jag hävda att för både flickor och pojkar är normer om uppförande viktiga men olika. Normer för flickor föreskriver total avhållsamhet på alla områden medan normerna för pojkar accepterar bruk och till och med missbruk. Pojkars missbruk kan då ses som en konsekvens av mansrollens acceptans av bruk och i viss mån missbruk av droger, medan flickor missbrukar i strid mot den gängse kvinnorollen. Etiketten promiskuös tycks vara förbehållen flickor, för pojkar är samma beteende ett tecken på manlighet.

Missbruk

Flickors missbruk beskrivs ibland som del av ett spänningssökande beteende, de antas söka efter sensationer och framför allt de spännande pojkarna (Bjerrum Nielsen & Rudberg, 1990). Flickorna från Maria Ungdomsenhet (Andersson, 1993) framstod emellertid inte som några spänningssökare, utan som flickor på flykt från konflikter och kontroll, svikna och utstötta.

Forskning har visat att flickor/kvinnor har en kortare och intensivare missbruksutveckling än pojkar/män (Andersson, 1990), vilket kan bero

kan vara mera av en överlagd handling.

En skillnad mellan Mariaflickornas och Mariapojkarnas missbruksmönster (Andersson, 1993) var övergången från deras första kontakt med en drog till att de började missbruka. Det fanns en stark tendens i undersökningsgruppen att flickor hade en sådan övergångsperiod i betydligt större utsträckning än pojkar, vars dominerande mönster tycktes vara att inte ha någon övergång alls. Majoriteten av pojkarna hade en accelererande konsumtion från det att de testade en drog (vanligen alkohol) för första gången. Flickorna testade alkohol eller cannabis för första gången vid ungefär samma ålder som pojkarna, men de flesta flickorna började inte missbruka förrän betydligt senare, upp till flera år efter den första kontakten med någon drog. Det framstod alltså som om Mariapojkarna »valt« att missbruka innan de ännu provat någon drog, medan »valet« för en stor del av Mariaflickorna gjordes först sedan de hade varit i kontakt med droger. Flickornas missbruk föreföll därigenom mer målmedvetet. Denna målmedvetenhet kan vara en bidragande orsak till den mer komprimerade eller förkortade missbruksutveckling som fanns hos många Mariaflickor och som också beskrivits i andra studier.

Att beslutsprocessen är annorlunda för flickor kan också ha betydelse. Enligt Bodinger-Deuriarte (1991) samlar flickor i större utsträckning än pojkar på sig information om droger från olika källor, de är mer medvetna om att droganvändning medför risker och kan vara skadligt och har ett längre perspektiv än den närmaste framtiden när de fattar beslut.

Hos flickorna från Maria Ungdomsenhet kunde man urskilja tre olika mönster när det gäller debut av avvikande beteende, som skolproblem, missbruk etc. En grupp flickor ändrade plötsligt beteende i 13-14 års åldern, blev upproriska mot sina föräldrar, började vara borta hemifrån, snattade, skolkade, debuterade sexuellt och visade tecken på droganvändning. Denna utveckling kan snarast betecknas som explosiv och omfattade hela deras tillvaro. En annan grupp flickor hade börjat trassla ganska tidigt, fortsatte med problem i skolan, var allt oftare ute på kvällar och nätter, rymde hemifrån, började använda droger och debuterade sexuellt. Utvecklingen av deras avvikande beteende gick långsammare och stegrades mer gradvis än den explosiva gruppens och flera klarade av sin utbildning eller sitt arbete – åtminstone något så när.

En tredje grupp flickor hade i stort sett varit skötsamma fram till sommaren efter grundskolan eller något senare, då deras beteende plötsligt förändrades. De började med utespring, rymde, hade många sexpartners

och inledde ett avancerat missbruk. Mönstret hade ingen motsvarighet bland pojkarna. Dessa flickor hade förvisso en mycket komprimerad missbruksutveckling och fördes till Maria snabbare än andra ungdomar. Deras beteende föreföll både överlagt och gåtfullt, även om det stämmer ganska väl med beskrivningar av utagerande beteende hos flickor i sena tonåren, som en plötslig oväntad episod av störande beteende (Lamb, 1986). Beteendet kan vara ett symptom på något underliggande aktuellt problem även om man inte alltid kan identifiera någon utlösande faktor eller händelse. Flickorna i den här gruppen är mer medvetna om vad de gör och är i bättre position att ifrågasätta auktoriteten hos föräldrar och andra än de yngre flickorna.

Detta intensiva, specifikt kvinnliga missbruksförlopp med sen debut kan också tolkas som en reaktion på kvinnorollen (Sandmaier, 1992). På tröskeln till den vuxna kvinnans värld kan unga flickor uppleva påtagliga svårigheter och konfronteras med:

-den vaknande insikten att den relativa handlingsfrihet och de drömmar om framtiden de haft under uppväxten är nu en del av det förflutna; från och med nu ska de anpassa sig till ett liv av stäckta ambitioner och uppfyllande av andras behov. (a.a. s. 94, egen översättning)

Flickors inriktning på, och beroende av, nära relationer brukar användas för att förklara mycket av deras handlingar, inte minst när det gäller missbruk och annat avvikande beteende (Bjerrum Nielsen & Rudberg, 1990). Det är möjligt och logiskt att använda flickors inriktning på relationer för att förklara varför missbrukande flickor har sämre förhållande till sina föräldrar än pojkar i motsvarande situation. Med hänvisning till att relationer går före allt annat anses ofta flickor börja missbruka på grund av en relation till en manlig missbrukare. Dessa »förklaringar« blir dock, enligt min uppfattning, ytliga, mekaniska och deterministiska och de utesluter viktiga länkar i den komplicerade kedja av händelser som styr våra handlingar. Könsskillnader är ett uttryck för att både flickor och pojkar utifrån sina olika sociala villkor utvecklar skilda sätt att förhålla sig till omgivningen. Både flickors och pojkars beteende är rationellt utifrån deras respektive verklighet, en verklighet som på många nivåer präglas av förväntningar om vad det innebär att vara kvinna och att vara man.

En spridd uppfattning är att flickor börjar använda droger för att de

Detta stämmer ju väl med att de flesta flickor introduceras i missbruk av pojkar/män (Blom & van den Berg, 1989; Stenbacka, 1990) och därav drar många slutsatsen att männen är orsak till flickornas missbruk. Några forskare har synat denna orsakskedja lite närmare och påpekar att det knappast är förvånande att en majoritet av både flickor och pojkar introduceras i missbruk av pojkar/män eftersom det faktiskt finns fler missbrukande män än kvinnor (Hser m.fl. 1987).

Men att dra slutsatsen att pojkarna är orsaken till att flickorna missbrukar är att isolera en länk i den kedja som utvecklingen av missbruk utgör. Dessutom fränkänner en sådan slutsats flickorna delaktighet i och inflytande över sina handlingar. Det finns som tidigare anförts fler missbrukande pojkar än flickor, men det finns oändligt många fler icke missbrukande pojkar än missbrukande, så det kan knappast vara slumpen som styr om en flicka har möjlighet att förälska sig i en missbrukande man. Men vad är det som saknas i dessa flickors liv och som gör att exempelvis förortsflickorna dras till det spännande livet och de spännande pojkarna i centrum? Det är den frågan som måste ställas. Flickornas väg in i missbruk börjar långt innan de träffar pojken/mannen som introducerar dem. Intervjuer med flickor har visat att de inte känt sig tvingade eller övertalade att testa droger, snarare tvärtom, de har själva fått stå för övertalningen (Stenbacka, 1990; Ungmark, 1992). Den missbrukande mannen bör snarast betraktas som ett redskap för flickornas introduktion i missbruket. Flickorna bör inte betraktas som några viljelösa offer för skurkaktiga män, utan som självständiga individer med en förhistoria som kan ha lett fram till att de förälskat sig i dessa män.

Ofta är det svårt att förstå varför flickor eller kvinnor stannar hos en missbrukande och många gånger misshandlande partner. Intervjuer med tusentalet unga flickor (Konopka, 1985) gav en tänkbar förklaring. Den flicka som fått föga stöd i familjen eller hos vänner, i skolan eller i samhället idealiserade egentligen inte mannen hon älskade utan var snarare mer realistisk. Vad hon uttryckte var helt enkelt en förtvivlad rädsla för att förlora honom och hon var därför beredd att stå ut med nästan vad som helst. En av flickorna svarade spontant på frågan om den ideale pojkvännen (a.a. s. 91): »En som aldrig skulle lämna mig!« Ett kärleksförhållande skapades för att fylla ett känslomässigt tomrum.

Intervjuer med kriminella flickor (Koroki & Chesney-Lind, 1985) visade att flickorna bearbetade ensamhet och rädsla för att vara oälska-

liga brister hos pojkvännerna som missbruk, våldsbenägenhet och kriminalitet, trodde flickorna fortfarande att dessa »riddare i vitt« skulle rädda dem från en tillvaro full av smärta och konflikter. I sin strävan efter stabilitet och kontinuitet valde flickorna att bortse från verkligheten och betraktade dessa förhållanden som äkta kärlek.

Upplevelser från tidiga relationer kan ha betydelse för flickors tendens att söka närhet från äldre män – ibland så mycket som 15 eller 20 år äldre. Enligt Brown och Gilligan (1992) tycktes flickorna i dessa förhållanden söka en trygghet och ett beskydd som de saknat i relationen till sina mödrar och de kunde erbjuda sex för möjligheten att få del av denna trygghet. Flickorna uttryckte ofta att de inte kände sig verkligt bekräftade eller sedda i dessa förhållanden. Liksom i relationen till sina mödrar var flickorna dock villiga att stå ut med smärta och försakelse och rationaliserade sina handlingar.

Konflikt och kontroll

Åtskilliga forskare (t.ex. Campbell, 1981; Hudson, 1989; Lees, 1986) har visat att flickors moral hanteras mycket strängare än pojkars vid bedömning av avvikande beteende. Statistik visar att ingripande oftare sker mot flickor vid rymning, promiskuitet, alkoholförtäring, olydnad etc. Ingripande mot pojkar sker främst vid kriminalitet och aggressivitet.

Många av Skå-flickorna hamnade på Skå på 1950-talet för lösaktighet – ingen av pojkarna däremot (Jonsson, 1980). År 1982 hade 47 procent av flickorna på ungdomsvårdskolor eller liknande rymning som symptom vid placeringen jämfört med 17 procent av pojkarna. (Sarnecki, 1989). Av de ungdomar som 1983 – 1985 placerades på Stockholms läns landstings akut- och utredningsavdelningar var 25 procent av flickorna där för rymning eller vagabondering mot 6 procent av pojkarna (Forsling, 1987). Bland ungdomar inskrivna på särskilda ungdomshem i Stockholms län åren 1990 – 1994 ingick rymning i problembilden för hälften av flickorna och en fjärdedel av pojkarna (Sarnecki, 1995). Studien av missbrukande ungdomar från Maria Ungdomsenhet i Stockholm (Andersson, 1993) visade att mer än en tredjedel av flickorna och en femtedel av pojkarna placerats på behandlingshem eller motsvarande. Samtliga pojkar var tunga missbrukare och allvarligt kriminella medan bara hälften av de placerade flickorna hade ett tungt missbruk och endast en flicka kunde betecknas som kriminell. Flickorna däremot uppvisade icke-kriminellt

avvikande beteende som rymningar, flera sexpartners etc.

Huruvida detta ska tolkas som diskriminering är omdiskuterat. Enligt Figueira-McDonough (1985) brukar två argument anföras för att bevara status quo. Dels att flickors och pojkars avvikande beteende är olika och att statistiken över ingripanden helt enkelt återspeglar detta. Dels att eftersom ingripande mot ungdomar har en terapeutisk snarare än rent straffande avsikt motiveras den strängare attityden mot flickors moral med att det är den mest adekvata behandlingen baserad på konstaterade könsskillnader.

För att kunna fastställa om det verkligen handlar om diskriminerande behandling måste man, enligt Figueira-McDonough, kunna visa att det inte finns någon könsskillnad när det gäller avvikande beteende och att de faktorer som främjar avvikande beteende är desamma för flickor och pojkar. För detta behövs kunskap, t.ex. om det större antalet ingripanden mot flickor som rymmer hemifrån verkligen svarar mot att fler flickor än pojkar rymmer och att flickor alltså behöver kontrolleras i större utsträckning än pojkar. En annan viktig faktor är bakgrunden till det avvikande beteendet. Om flickorna rymmer på grund av rädsla och pojkarna av äventyrslystnad, kan bestraffning ha korrigerande effekt på pojkarnas beteende men leda till desperation eller panik hos flickorna. I en studie fick två tusen amerikanska sjuttonåringar själva rapportera om sitt beteende. Resultaten visade ingen könsskillnad när det gällde icke-kriminellt avvikande beteende som rymning, alkoholkonsumtion, skolk, cannabiserökning etc. Undantag var sexuell aktivitet som var nästan dubbelt så frekvent hos pojkarna. Kriminellt beteende var mycket vanligare bland pojkarna än bland flickorna. Figueira-McDonough drar slutsatsen att det större antalet ingripande mot pojkarna när det gäller kriminellt beteende svarar mot det verkliga förhållandet, medan det större antalet ingripande mot flickorna vad gäller icke-kriminellt avvikande beteende inte svarar mot någon faktisk könsskillnad. Särskilt tydligt är det för sexuell beteende där ingripande skedde mycket oftare när det gäller flickor än pojkar.

Särbehandling av flickors och pojkars avvikande beteende visades i studien av ungdomar som kommit i kontakt med Maria Ungdomsenhet i Stockholm (Andersson, 1993). Flickorna var oftare i konflikt med sina mödrar än pojkarna. Föräldrar tog flickor till Maria för att de var svåra att kontrollera, flickor slängdes ut hemifrån och flera flickor rymde hemifrån. Flickorna verkade mer kontrollerade och ängslade än poj-

karna, men också mer utstötta ur sina familjer när de väl började bryta mot normerna för hur en flicka skulle uppföra sig. Skillnader kunde också iakttas i den information som lämnades i journalerna och i de åtgärder som vidtogs efter kontakten med Maria. Det fanns också en tendens att pojkarnas avvikande beteende blev mindre fördömt än flickornas, eftersom föreslagna åtgärder – som familjehem, behandlingshem eller vidare kontakt med Maria – kunde avböjas av pojkarnas föräldrar med hänvisning till att de inte fann sina söners uppförande särskilt alarmrande.

Flickorna från Maria rymde hemifrån i större utsträckning än pojkarna. Bland de ungdomar som blev placerade på institution eller i fosterhem rymde däremot så gott som samtliga pojkar, men bara hälften av flickorna. Det är svårt att tolka detta på annat sätt än att flickorna hade en svårare situation i hemmet än pojkarna och att de i större utsträckning än pojkarna upplevde placering på institution eller i fosterfamilj som en positiv förändring. Hudson (1989) påpekar att flickor till skillnad från pojkar ofta själva begär att bli omhändertagna. Den känslomässiga kampen för överlevnad kan bli dem övermäktig.

Enligt Farber (1990) måste de problem som kan ha orsakat rymningen lösas innan en förrymd tonåring kan förväntas återvända hem med gott resultat. Det handlar ofta om störda ungdomar med begränsade sociala resurser. Fysisk och sexuell misshandel, missbruksproblem eller känslomässiga och beteendemässiga dysfunktioner måste behandlas och bearbetas innan en framgångsrik familjeåterförening kan genomföras.

Sexualitet

Det finns många studier av sambandet mellan övergrepp mot barn och rymmande, promiskuösa, asociala, utagerande flickor (Andersson, 1990). En stor del av de avvikande flickorna kan enligt Calhoun m.fl. (1993) betecknas som offer för olika omständigheter och ända upp till tre fjärdedelar av de flickor som av domstol har identifierats som ungdomsbrottslingar, har varit utsatta för sexuella övergrepp. Ofta har de varit utsatta för övergrepp i tidig ålder och varit tvungna att hårda ut tills de blivit gamla nog att rymma. Ironiskt nog blir rymningarna oftast betraktade som ett symptom på avvikande beteende, även om det i realiteten handlar om flickor som försöker komma bort från övergrepp. Vål på

den självrespekt de eventuellt haft. Tidiga sexuella övergrepp tenderar att ha en förödande inverkan på utvecklingen av en positiv självuppfattning. Hudson (1989) påpekar att tanken att flickor har en självständig sexualitet är helt främmande för många, medan pojkar tillåts leva ut sin sexualitet utan att hamna under sökarljus – sexuell aktivitet ingår i den normala uppväxten till man. Att lösa problemet med manliga övergrepp och utnyttjanden genom att förstärka kontrollen av flickor och unga kvinnor är, enligt Hudson, som bäst naivt och som värst skadar det unga kvinnors rätt att definiera sin egen sexualitet.

Tidigt mogna flickor brukar anges vara i riskzonen för missbruk och annan asocialitet. Detta har dock inte kunnat påvisas i studier mer än att flickor som är tidigt mogna har en högre konsumtion av alkohol i de lägre tonåren. De andra flickorna kommer dock snabbt i fatt och i övre tonåren finns ingen skillnad kvar (Magnusson & Stattin, 1982). Flickorna från Maria Ungdomsenhet (Andersson, 1993) hade samma genomsnittliga ålder för mensdebut som andra flickor. Samband mellan tidig mognad och missbruk kan dock bero på flera mellanliggande faktorer. Det finns ett samband mellan dåliga kostvanor – alltför mycket fet snabbmat – under uppväxten och tidig menstruation. Bristfälliga kostvanor kan hänga ihop med bristande omsorg. Tidig mognad har också visat sig ha samband med stor och kraftig kroppsbyggnad, något som med rådande kroppsideal kan fungera som stressfaktor och bidra till känslor av utanförskap och behov av flykt (Johnston Nicholson, 1992). Tidigt utvecklad kropp kan vara en stressfaktor lika väl som en positiv upplevelse. Vilket det blir beror på hur mognaden till kvinna upplevs och vilka kvinnliga förebilder en flicka har.

Tidig sexdebut och många partners är det mest uppmärksammade avvikande beteendet när det gäller flickor. Prostitution hanteras som ett moraliskt och sexuellt problem hos flickorna och inte som ett symptom på ett mansdominerat samhälle. Manligt sexuellt beteende uppmärksammas först när det handlar om våldtäkt, oanständigt beteende eller koppleri. Utagerande sexualitet och promiskuitet orsakar många ingripanden mot flickor som omhändertagande och placering på institution. Detta antyder enligt Hudson (1989) en bakomliggande outtalad men djupgående rädsla för den unga kvinnan som är sexuellt aktiv och visar sin sexualitet. Ironin i detta torde vara uppenbar – det är män som begår våldtäkt, och sexuella övergrepp på barn förövas till allra största delen av män. Ändå finns uppfattningen att struliga flickor främst har problem

med sin sexualitet och ingripanden mot flickor motiveras med att det är för deras eget skydd.

Det är ont om studier som dokumenterar pojkars promiskuitet som ett symptom på asocialitet. Detta trots att majoriteten av de s.k. promiskuösa flickornas sexkontakter sker med jämnåriga eller något äldre pojkar. Detta framgår också i journalerna på ungdomarna från Maria Ungdomsenhet (Andersson, 1993). Flickornas sexuella erfarenheter finns relativt utförligt beskrivna, pojkarnas däremot mycket sparsamt, huvudsakligen som eventuell risk för HIV-smitta.

Inte sällan talar man om flickors destruktiva sexualitet när man menar att flickorna debuterar tidigt sexuellt, har tillfälliga sexuella kontakter och täta partnerbyten (Edgards, 1988). Detta är inte destruktiv sexualitet, flickorna kan möjligen sägas agera självdestruktivt. Sexuellt övervåld och incest däremot är destruktivt, här rör det sig om sexualitet som är nedbrytande, förstörande och hänsynslös. Flickornas agerande förstör bara för dem själva: de får underlivsinfektioner, dåligt rykte och råkar ut för oönskade graviditeter. Flickornas sexuella aktivitet kan vara ett sökande efter värme, kontakt och relation, nallesex som Edgards (1988) kallar det, och en sexualpartner, liksom det lilla barnets nalle, symboliserar trygghet. Dessa flickor har ofta varit utsatta för just destruktiv sexualitet och bara fått närhet och värme i samband med övergrepp. En flicka som inte upplever att hennes omgivning skyddar henne och respekterar hennes integritet kommer senare att uppvisa en påtaglig oförmåga att skydda sig själv från självdestruktivt beteende och nedbrytande relationer.

I engelskspråkig litteratur kring flickors asocialitet betraktas tonårsgraviditeter som ett viktigt symptom på avvikande beteende hos flickor. Graviditeter i tidiga tonår förekommer i hög frekvens i USA och England främst bland arbetslösa och utsatta minoriteter. De lösningar som diskuteras och på sina ställen genomförts är slopade sociala stödåtgärder till ensamstående mödrar för att avskräcka dem från att föda barn (Murray, 1994). Däremot är motståndet fortfarande kompakt mot abort, sexualupplysning och tillgängliga preventivmedel för ungdomar, trots att studier (Johnston Nicholson, 1992) visat att mer än en fjärdedel av flickorna under 15 år och en större andel av pojkarna i samma ålder redan debuterat sexuellt. Information om sexualitet och preventivmedel är klart relaterat till antalet tonårsgraviditeter (Jones m.fl. 1986). Sverige

ungdomsmottagningarnas verksamhet, på möjligheten att få abort och på lätt tillgängliga subventionerade preventivmedel.

Tonårsgraviditeterna i Sverige kan för många flickor snarare ses som ett alternativ till arbetslöshet och ett sätt att skaffa en identitet, att bekräfta sin kvinnlighet (Edgards, 1988). En studie från Göteborg (Magnusson, 1988, 1992) visar dock på svårigheterna att ge kärlek och omsorg till ett barn om man inte själv fått någon omsorg under uppväxten. Mödrar som själva blivit åsidosatta som barn, kan inte tolka sina egna barns signaler om hunger, törst, rädsla, ömhetsbehov etc. och klarar heller inte av att sätta barnens behov främst.

Det finns flera aspekter på skillnaden i synen på flickors och pojkars sexualitet. Det finns en skyddsaspekt: flickorna tas om hand för att hindras från att leva på ett sätt som innebär att de utsätter sig för mäns destruktiva sexualitet. Men är det egentligen flickorna som ska tas om hand? Kunde man inte lika gärna skydda dem genom att stoppa männen? Eller genom att från början ge flickorna alternativ, göra dem mindre benägna att utsätta sig för risker, mindre benägna att acceptera »nallesex« för att tillfredsställa behov av värme och ömhet?

Det finns en jämlikhetsaspekt: pojkarna måste rimligtvis förlora på att deras sexualitet anses så oviktig att den får föga utrymme i forskning och inte ingår i den helhetsbild som till exempel en journalskrivare förmedlar. Tonårsgraviditeter är i litteraturen helt flickornas område och ansvar. Det är rutin att fråga flickor om graviditeter, missfall och aborter men knappast att ställa motsvarande frågor till pojkar. Uppmärksamheten kring flickors sexualitet har en positiv sida. Den ger dem tillfälle att tala om känslor och sexualitet. Det är svårt att föreställa sig att inte pojkar också skulle ha glädje av en sådan möjlighet. I förlängningen kanske det skulle leda till att den dubbla synen på sexuellt beteende kunde minska och tydliggöra båda parter ansvar.

Kriminalitet och aggressivitet

De flesta brott betraktas som mer allvarliga och väcker mer uppmärksamhet när de begås av flickor än pojkar – undantag är snatteri som betraktas som ett kvinnligt brott, trots att pojkarna dominerar även här, både när det gäller frekvens och värde på det snattade (Hudson, 1989). Skillnaden mellan pojkars och flickors brottslighet har beskrivits av Sarnecki (1990). Enligt honom var pojkarnas brottslighet expressiv – ett

Brotten var inte målet utan medlet. Ofta handlade det om dåligt planerade, spontana, dumma brott utan större resultat. Flickornas brottslighet i samma ålder var mer genomtänkt, man tog vad man ville ha och behövde.

I studien från Maria Ungdomsenhet (Andersson, 1993) hade knappt hälften av flickorna och tre fjärdedelar av pojkarna enligt anteckningarna i journalerna begått någon typ av kriminell handling men skillnaden var stor mellan flickornas och pojkarnas brottslighet. Flickorna hade huvudsakligen snattat i de yngre tonåren. De slutade vanligen efter att ha blivit upptäckta, endast undantagsvis hade de begått andra brott. Några av pojkarna hade omfattande straffregister och flera hade avtjänat fängelsestraff eller väntade på att göra det. Särskilt en grupp bestående av 23 pojkar stod för en stor del av brottsligheten. Varannan pojke och var tionde flicka hade gjort sig skyldig till rån eller annat egendomsbrott.

Bland Mariaungdomarna (a.a.) föreföll våld och aggressivitet vara enbart maskulina företeelser. En enda händelse fanns rapporterad om en flicka: våld mot tjänsteman. Det fanns anteckningar om aggressivitet, våld, överfall och/eller misshandel för nästan hälften av pojkarna.

De senaste åren har det kommit alltför många rapporter om att även flickor bildar gäng och är aggressiva, våldsbenägna och begår mer brott än tidigare. Tanken på våldsbenägna flickgäng väcker starka känslor och ger stora rubriker i kvällstidningarna. Enligt fältarbetare finns det en ökande våldstendens hos flickor som slåss framför allt med andra flickor. Enligt en rapport från Kommunförbundet i Stockholms län (refererad i Dagens Nyheter 30/6 1995) tycks en grupp flickor med mer traditionell pojkeproblematik växa fram i länet.

En studie av två olika flickgäng från en stockhomsförort (Müller, 1994) visade att de omfattade 7-10 flickor vardera, det ena gänget bestod av sextonåriga flickor och det andra gänget av fjortonåringar. De flesta flickorna var kända inom socialtjänsten på olika sätt. Samtliga flickor tillhörde socialgrupp tre, några hade invandrarbakgrund. Föräldrarna var lågutbildade, arbetslösa eller förtidspensionerade, många missbrukade. Flickorna var aktiva på kvällarna och framför allt nätterna, de vände på dygnet. De skolkade och uppfattades av personalen på skolan som skoltrötta, uppkäftiga, ointresserade och okoncentrerade. De begick kriminella handlingar som snatteri, olaga hot och misshandel, anlade

Flickor som använder våld har överskridit flera gränser. Enligt Thiby (refererad i *Dagens Nyheter* 25/5 1994) finns det flera hinder för flickor/kvinnor att begå brott – kvinnorollen, modersrollen och lagen – medan det för männen bara är lagen som står i vägen. Flickors våld är dock fortfarande marginellt och står för cirka fem procent av det totala ungdomsvåldet. Rapporter från flickgäng i USA och England (Cohen, 1995) visar att medlemmar i flickgäng tar avstånd från mansvärlden, de vill inte vara passiva deltagare längre utan de vill själva ta kontrollen. Flickorna accepterar inte heller förtryck och att bli offer, utan bildar gäng för att skydda sig mot det manliga våldet.

Enligt Campbell (1981) är anledningarna till flickors ökade våldsbenägenhet både ekonomiska och sociala. Den ökade förvärvsfrekvensen bland kvinnor har resulterat i ett minskat beroende av männen. Sociala förändringar har betytt förändrade attityder mot kvinnor. Ensamma kvinnor på krogen väcker mindre uppmärksamhet nu. Minskad risk för oönskade graviditeter har gett flickor fler oberoende år än tidigare. Förändringar i utbildningssystemet har gjort att flickor i större utsträckning än tidigare umgås med pojkar i olika sammanhang och tränas i självständighet. Det är inte kvinnorörelsen i sig som har förändrat kvinnors liv utan de sociala och ekonomiska förändringarna i samhället. Det har också visats att de flesta flickorna i flickgängen har en mycket traditionell syn på vad kvinnlighet är.

Flickors ökande våld kan i det här perspektivet ses som en konsekvens av ett hårdare samhälle, av kvinnors ökade självständighet och som ett underkännande av en vuxenvärld som inte förmår skydda flickorna mot risken att bli offer. Hos både flickor och pojkar finns en koppling mellan aggressivitet och kontroll enligt Campbell (1993). För en flicka innebär aggressivitet att hon har misslyckats med att kontrollera sin vrede, hon tränas från födseln att undertrycka sin ilska och att behärska sig. Pojken använder aggressivitet för att ta kontroll över sin omvärld, han lär sig tidigt att detta belönas med makt och beundran från omvärlden.

Bemötande och behandling

Det finns, som också flera författare påpekar (Wells & Faragher, 1993), alldeles för få utvärderingar av behandling av flickor, som uppfyller gängse vetenskapliga kriterier med kontrollgrupp. De flesta studier om

ungdomar handlar dessutom enbart om pojkar. Sökningar i olika databaser som Medline, ERIC, Social Abstracts etc. med hjälp av kombinationer av sökord som adolescents, girl, girls, female, antisocial behaviour, deviant behaviour, delinquency, treatment, evaluation etc. gav tämligen mager utdelning.

En uppföljning av klienter som varit inskrivna på ett trettiotal svenska behandlingsenheter, det s.k. BAK/SWEDATE-projektet, visade att kvinnors situation ett år efter avslutad behandling i flera avseenden – missbruk, kriminalitet, arbete, försörjning – var något bättre än männens. Detta gällde dock inte den psykiska hälsan och missbruk av psykofarmaka. Behandlingstiden tycktes vara den enskilda variabel som mest samvarierade med utfallet (Bergmark m.fl. 1989).

Söderholm Carpelan (1992) studerade vårdkedjan för unga narkomanner och fann att kön hade en viss positiv men inte signifikant effekt, dvs flickor fullföljde i något större utsträckning behandlingen än pojkar. Flickorna hade genomgående klarat sig bättre än pojkarna i alla behandlingsalternativ och var missbruksfria i större utsträckning än pojkarna.

En tvåårig uppföljningsstudie (Wells & Faragher, 1993) av ungdomar med emotionella störningar och beteendeproblem behandlade i slutenvård visade att fler flickor än pojkar lämnade behandlingen i förtid. De flesta pojkarna hade beteendestörningar, majoriteten med emotionella störningar var flickor. Syftet med studien var att undersöka vilka grupper som bäst drog fördel av behandlingen. Den grupp där flest avbröt i förtid var flickor som bedömdes ha emotionella problem. Det fanns praktiskt taget ingen pojke i denna grupp. Skillnaderna i behandlingsresultat mellan grupperna utjämnades dock med tiden.

Femtio ungdomar som varit intagna för alkoholberoende på en klinik följdes under cirka fyra år (Doyle m.fl. 1994). Indikationer på tidiga personlighetsstörningar och otillfredsställande skolresultat befanns ha samband med dåliga behandlingsresultat. Enligt forskarna fanns en tendens att flickor hade ett bättre resultat. Flickorna utgjorde dock bara en fjärdedel av de studerade ungdomarna och eftersom samtliga faktorer som hade samband med dåliga behandlingsresultat fanns i större utsträckning hos pojkarna är det tveksamt om denna jämförelse egentligen säger så mycket.

Munson och Blincoe (1984) studerade resultatet på ett behandlingshem för emotionellt störda flickor genom att jämföra personlighetsför-

efter behandlingen. Två hypoteser testades: 1) att flickorna skulle vara framgångsrika när de återvände till sin hemort, 2) att de skulle visa påtaglig förbättring i sina resultat på personlighetstest. Efter behandlingen återvände flickorna till samma oorganiserade miljö som tidigare, men de hade utvecklat bättre förmåga att hantera omgivningen och blev också mer socialt välanpassade. Behandlingsprogrammet hade hjälpt dem att utveckla en mer integrerad personlighet, däremot var deras värderingar fortfarande asociala.

Hur ska då behandling och hjälp till flickor utformas? Ska flickor och pojkar behandlas vid samma institutioner, av bara kvinnlig eller av både kvinnlig och manlig personal? Ska behandling ske individuellt eller i grupp, i kvinnliga eller i blandade grupper? Kan man använda samma metoder som när det gäller pojkar? Vad innebär det att utforma behandling ur ett flickperspektiv?

Alternativa sätt att bemöta struliga flickor måste utvecklas ur en struktur som kopplar deras beteende till en analys av de kulturella, ideologiska och materiella kraven på tonårsflickor. Att dela upp tonårsflickor i »respektabla och anständiga« och »promiskuösa och farliga« skapar socialt konstruerade kategorier som är både rigida och tvetydiga. Därigenom negligeras att de flesta flickor upplever ett behov att demonstrera både respektabilitet och sexuell attraktivitet. Genom att dela upp flickorna i dessa kategorier förnekas också unga flickors intressen av annat än det motsatta könet, intressen som arbete, musik, flickvänner, sociala äventyr och spänning (Hudson, 1989).

Enbart flickor och kvinnor?

Ravndal och Vaglum (1994) följde ett representativt urval av kvinnor genom ett behandlingsprogram och två månader efter programmet. Alla kvinnorna i den mindre lyckade gruppen hade inlett en sexuell relation med en manlig medklient under behandlingstiden. Ingen i gruppen med tillfredsställande resultat hade inlett något förhållande. Kvinnorna i den mindre lyckade gruppen hade också haft destruktiva relationer till sina föräldrar som de sedan upprepade med medpatienter, med andra kvinnor om de haft problem med sina mödrar och med manliga medklienter om det rört sig om fäderna. Det är därför, enligt författarna, viktigt att i behandling arbeta med kvinnornas relation till modern och därigenom deras identitetsproblem. För att underlätta detta bör kvinnliga klienter

Kvinnorna själva är dock inte eniga om detta. Många kvinnor föredrar att delta i kvinnogrupper på blandade institutioner och tycker att det tillfredsställer många av deras behov (Oppenheimer, 1989).

Att behandla flickor separat från pojkar betyder att ytterligare skilja ut tonårsflickor och/eller att göra flickor ännu mer osäkra gentemot pojkar och män. Antagandet är då att flickorna behöver pojkar eller män för att öka sin självsäkerhet. Enligt Hudson (1989) visar detta på nödvändigheten av att skapa ett politiskt och socialt klimat som tillåter flickor att utvecklas till självständiga individer.

Enligt Ponton (1993) är frågan om en tonåring ska behandlas av en manlig eller kvinnlig terapeut en kontroversiell fråga med såväl praktiska som teoretiska implikationer. En nyligen genomförd studie (refererad i Ponton) av tonåringar på institution som genomgick psykoterapi visade att den största förbättringen skedde med en terapeut av samma kön om terapeuten var under 35 år och hade mindre än 10 års erfarenhet. När terapeuten var över 35 och hade mer än 10 års erfarenhet var skillnaden mycket liten, möjligen med en tendens till större förbättring med en terapeut av motsatt kön. Forskarna menade att mer erfarna terapeuter sannolikt kunde hantera komplexa heterosexuella överföringar och motöverföringar bättre och att identifikation med terapeuten av samma kön blev mer betydelsefull med yngre terapeuter.

Lohr m.fl. (1989) har observerat den betydelse förlusten av fadern genom skilsmässa har haft för en flickas möjligheter att utveckla sin kvinnlighet. Terapeutens kön får särskild betydelse när det gäller barn vars föräldrar separerat, särskilt om de lever med en ensamstående förälder. Om flickan bor med modern blir den manliga terapeuten ett partiellt ersättningsobjekt som kan underlätta för henne att arbeta igenom de negativa känslorna, som är ett resultat av tidigt svek från fadern. En kvinnlig terapeut å andra sidan kan lättare få kontakt med mycket tidiga störningar hos flickan samt fungera som ett identifikationsobjekt som kan underlätta en sund separation från modern.

Fokus på relationer

Enligt Berzoff (1989) använder tonårsflickor sina kvinnliga kamrater som identifikationsmodeller för att utveckla sin identitet och som övergångsobjekt. Det är därför viktigt att känna till det terapeutiska värdet

Tonårsflickors utagerande beteende kan vara relaterat till rädsla för att förlora relationer. Att lämna hemmet kan upplevas som hotande för en flicka om det inte finns en övergångsrelation som kan hjälpa henne att separera. Gruppterapi kan vara lösningen för tonårsflickor med problem.

Peo Early (1992) pekar också på vikten av relationer. Flickor i behandling skulle ha utbyte av att etablera stabila interpersonella och omvårdande relationer. Behandlingsprogram måste erbjuda flickor en tillräckligt stor grupp av samma kön där de kan etablera bärkraftiga väninnerektioner. Socialarbetare och andra måste betrakta flickors relationsorientering som ett väsentligt inslag i en positiv utveckling. Enligt Ponton (1993) är terapeutens accepterande och förståelse för den roll som relationer spelar i de flesta tonårsflickors liv avgörande.

Stärka självkänslan

Watts och Ellis (1993) menar att problemet med sexuella övergrepp är så stort att behandlingsprogram måste innefatta en ordentlig komponent av bearbetning av sexuella övergrepp. Ur behandlingsspektiv är det osannolikt att missbruk och andra problembeteenden kan vare sig förebyggas eller behandlas så länge ett underliggande trauma förblir obearbetat.

Flickors inriktning på och beroende av relationer gör dem sårbara för omvärldens agerande. Struliga flickor hamnar i en ond cirkel. De uppfyller inte de ideal som samhället föreskriver. Självkänslan – som ofta är låg från början – sjunker, vilket gör dem ännu sämre rustade att stå emot omgivningens tryck och självkänslan sjunker ytterligare. Spänningen mellan hur en flicka ska vara och hur hon ser på sig själv ökar. Kvinnor tolkar världen och konsekvenserna av sina handlingar annorlunda än män. De skyller på sig själva när det är något de inte klarar av och hänför det till tur eller omständigheterna när de lyckas. Män tar åt sig äran när de lyckas och skyller misslyckande på omständigheterna (Hoar, 1983).

Ett fundamentalt sätt att ge struliga flickor något inflytande är att ge dem möjlighet att medverka i definierandet av sina egna behov. Det är också av största vikt att betona flickornas resurser istället för att fokusera deras problem och att låta flickor stödja varandra i grupp och gemensamt utveckla strategier för att hantera sexism (Hudson, 1989).

Dagböcker är också ett viktigt terapeutiskt hjälpmedel för tonårs-

flickor. Genom att aktivt uppmuntra flickor att uttrycka sig via sina dagböcker kan en behandlare hjälpa dem att få kontakt med sitt verkliga jag. Genom att använda dagboksanteckningarna i terapisessionerna kan en behandlare stödja flickorna att uttrycka sina innersta känslor (Berzoff, 1989).

Olika förväntningar på flickors och pojkars beteende avspeglas i vad som bedöms som avvikande och därigenom vad som kräver ingripande och åtgärder. Flickors avvikande beteende är på tvärs mot vad som förväntas av dem, medan pojkars snarast är en karikatyr eller extremvariant av den manlighet, djärvhet och initiativförmåga som förväntas av en riktig karl. Man kan spåra kvinnorollen och socialiseringen som en viktig faktor bakom flickors avvikande beteende. Det kulturellt betingade beteende som krävs av flickor skapar mycket av den ångest och den frustration som driver flickor att avvika från vad som förväntas av dem. På det hela taget är kvinnliga observatörer kritiskt inställda till alla inslag i behandling som stärker kvinnors beroendeställning (Oppenheimer, 1989).

Flickperspektiv

Många socialarbetare anser att flickor är mycket svårare att arbeta med än pojkar. Deras känslomässiga svängningar, brist på rationalitet, utbrott av aggression och internalisering av missbelåtenhet gör att behandlare inte vet vad de ska göra och blir osäkra på sin egen roll och kapacitet. När så flickor inte uppför sig passivt och kontrollerat är det, enligt Hudson (1989), förståeligt att de bemöts med panik, ogillande och bedöms vara i behov av behandling eftersom de utmanar normerna för normalt uppförande. För att nå bakom detta sätt att betrakta flickor krävs förändringar i tänkesätt. Flickornas emotionella gensvar måste ses som en form av motstånd eller kamp mot en internalisering av det förtryck de omges av. Deras reaktioner ska inte betraktas som »onaturliga» utan som helt rationella överlevnadsstrategier. Att hantera flickors känslor som patologiska förstärker deras uppfattning att problemen beror på dem själva. Dessutom när flickor använder känslor för att kommunicera och uttrycka sig bör det inte uppfattas som ett tecken på en defekt personlighet utan som en positiv resurs. Deras emotionella reaktioner bör bemötas som ett begripligt och positivt sätt att hantera upplevelser av social orättvisa. Då först kan de känna sig självständiga och uppleva att de kan påverka sina egna liv.

Bernardez (1991) observerade bland tonårsflickor att vissa etiologiska faktorer återkom: stor besvikelse över deras öde som kvinnor, ojämlig behandling i förhållande till deras bröder, sexuella övergrepp och upplevelser i hemmet av en nedvärderad moder som tillåter att hon själv och hennes dotter misshandlas. Att dessa flickors trots tolkades som något sunt och värt att stödja, var fundamentalt för deras tillfrisknande.

Enligt Ponton (1993) måste terapeuter som arbetar med tonårsflickor förstå både flickornas identitetsutveckling och kunna diskutera deras speciella problem med dem och deras föräldrar. Forskning om social utveckling betonar könsskillnader i värderingar och tankemönster. Att hjälpa en tonårsflicka att bättre förstå hur hon tänker och vad hon värderar är en central del av det psykoterapeutiska arbetet.

Ponton (a.a.) påpekar att en sann relation är extra viktig när det gäller behandling av tonårsflickor, eftersom de är mer sofistikerade än tonårspojkar vad gäller en relations natur. Flickor är mer känsliga för ytliga eller konstlade känslor. I behandlingsprocessen ingår att de prövar relationers hållfasthet och gränser, förstår sina egna val och kompromisser, undersöker de förändringar som sker, mognar genom att utforska konflikter i relationen, gör upp med samhällets förväntningar på en ung kvinna och lär sig att bedöma och värdera risker. Andra forskare (Brown & Gilligan, 1992; Lamb, 1986) som studerat relationer hos tonårsflickor från olika utgångspunkter pekar på betydelsen av en »sann« relation med denna grupp. Brown och Gilligan beskriver hur tonårsflickor drar sig undan och håller tillbaka när de upplever en brist på genuina känslor hos motparten. Lamb betonar vikten av en frank och öppen diskussion med tonårsflickor, vilket kräver en terapeut som inte tvekar att delta i verkliga meningsutbyten om känslor och relationer.

Avslutning

I detta kapitel har jag diskuterat och problematiserat föreställningar om struliga flickor, redovisat forskning och renodlat resonemang ur ett flickperspektiv. Syftet har varit att komma längre än den gängse ytliga beskrivningen av flickor och avvikande beteende och lägga grunden för arbete med dessa flickor. Bristen på forskning gör att kunskapen om hur man bäst bemöter och behandlar struliga flickor är begränsad. Även om forskningsresultaten inte är många bör de ändå inte avfärdas. De kan ge

viktig information och innehålla förslag till tänkbara riktlinjer. På det hela taget visar dock resultaten på svårigheterna att finna en tillfredsställande behandlingsmodell för flickor. Men problemet tycks inte vara flickors motsträvighet utan den filosofi som finns bakom modeller som ursprungligen var utformade med tanke på pojkar.

Referenser

- Andersson C. (1990) *Dåliga flickor är inte det sämsta*. En kunskapsöversikt om flickor i riskzon och missbruk. Stockholm: Stiftelsen Kvinnoforum.
- Andersson C. (1993) *The Children of Maria. Adolescent Substance Abusers, their Families and Schooling*. Akademisk avhandling. Stockholm: Almqvist & Wiksell Int.
- Beck K.H. & Summons T.G. (1987) »Alcohol beliefs and behaviors«, *Journal of Alcohol and Drug Education* 33(1), 31-45.
- Bergmark A. m.fl. (1989) *Klienter i institutionell narkomanvård. Analyser av bakgrund, behandling och utfall*. Pedagogisk forskning i Uppsala 89. Uppsala universitet.
- Bernardez T. (1991) »Adolescent Resistance and the Maladies of Women: Notes from the Underground«. I: Gilligan C., Rogers A.G. & Tolman D.L. *Women, Girls & Psychotherapy. Reframing Resistance*. New York: Harrington Park Press.
- Berzoff J. (1989) »The role of attachments in female adolescent development«, *Child and Adolescent Social Work* 2: 115-125.
- Bjerrum Nielsen H. & Rudberg M. (1990) *Jenters vei til rusmidler – et sosialiseringsperspektiv*. Oslo: Norges råd for anvendt samfunnsforskning.
- Blom M. & van den Berg T. (1989) »A typology of the life and workstyles of 'heroin-prostitutes'. From a male career model to a feminized career model«. I: Cain M. (red.) *Growing up good. Policing the behaviour of girls in Europe*. London: Sage publications.
- Bodinger-Deuriarte C. (1991) »Female adolescents use fewer drugs«, *Prevention Pipeline* 8: 69-71.
- Brennan A.F., Walfish S. & Aubuchon P. (1986) »Alcohol use and abuse in college students. I. A review of individual and personal correlates«, *The International Journal of the Addictions* 21 (4-5), 449-474.
- Brown L.M. & Gilligan C. (1992) *Meeting at the Crossroads. Women's Psychology and Girls' Development*. Cambridge: MS, Harvard University Press.
- Calhoun G., Jurgens J. & Chen F. (1993) »The neophyte female delinquent: A review of the literature«, *Adolescence* 110: 461-471.
- Campbell A. (1981) *Girl Delinquents*. Oxford: Basil Blackwell.
- Campbell A. (1993) *Out of control. Men Women and Aggression*. London: Pandora.
- Cohen J. (1995) »The great moll reversal«, *Sunday Times*, 13 Augusti.
- Doyle H., Delaney W. & Tobin J. (1994) »Follow-up study of young attenders at an alcohol unit«, *Addiction* 89: 183-189.
- Duckert F. (1983) *Alkoholproblem går att lösa*. Stockholm: Liber.
- Edgarth K. (1988) *Se mej! Tonårsflickor på väg och avvågar*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Farber E.D. (1990) »The adolescents who runs«. I: Brow B.S. & Mills A. (red.) *Youth at high risk for substance abuse*. Maryland: NIDA.
- Figueira-McDonough I. (1985) »Are Girls Different? Gender Discrepancies Between

- Delinquent Behavior and Control», *Child Welfare* 3: 273-289.
- Forsling S. (1987) 444 *Stockholmsungdomar i kris*. Stockholms läns landsting: Nordvästra omsorgsområdet.
- Frithiof P. (1985) »Psykoanalytisk teori och kvinnors identitetsutveckling«, *Kvinnove-tenskaplig tidskrift* 1: 18-34.
- Hoar C. (1983) »Women alcoholics – Are they different from other women?«, *The Inter-national Journal of the Addictions* 2: 251-270.
- Hser Y., Angling M.D. & Booth M.W. (1987) »Sex differences in addict careers. 3. Addiction«, *American Journal of Drug and Alcohol Abuse* 3: 231-251.
- Hudson A. (1989) »Troublesome girls. Towards alternative definitions and policies«. I: Cain M. (red.) *Growing up good. Policing the behaviour of girls in Europe*. London: Sage publications.
- Johnston Nicholson H. (1992) *Gender Issues in Youth Development and Community Pro-grams*. Working paper prepared for the task force on Youth Development and Com-munity Programs. New York: Girls Incorporated.
- Jones E.F. m.fl. (1986) *Teenage Pregnancy in Industrialized Countries*. New Haven: Yale University Press.
- Jonsson G. (1980) *Flickor på glid. En studie i kvinnoförakt*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- Kandel D.B. (1985) »On processes of peer influences in adolescent drug use: A develop-mental perspective«, *Advances in alcohol and substance abuse* 4, 139-163.
- Konopka G. (1985) *Young girls. A portrait of adolescence*. New York: Harrington Park Press.
- Koroki J. & Chesney-Lind M. (1985) *Everything just going down the drain. Interviews with female delinquents in Hawaii*. Report no 319. Manoa: Youth Development & Research Center, Hawaii University.
- Lamb D. (1986) *Psychotherapy with Adolescent Girls*. Second edition. New York: Plenum publishing corporation.
- Lees S. (1986) *Losing out. Sexuality and adolescent girls*. London: Hutchinson.
- Lohr R., Legg C., Mendell A.E. & Riemer B.S. (1989) »Clinical observations on inter-ferences of early father absence in the achievement of femininity«, *Clinical Social Work Journal* 4: 351-365.
- Magnusson D. & Stattin H. (1982) *Biological age, environment and behavior in interac-tion: a methodological problem*. Report from the Department of Psychology, Universi-ty of Stockholm.
- Magnusson E. (1988) »Då svälter barnet«, *Värdfacket* 7: 24-27.
- Magnusson E. (1992) »Pionjärbete bland unga mammor viktigt för barnens framtid«, *Landstingsvärlden* 5: 16-17.
- Marklund U. & Wernersson I. (1987) »Flickor på högstadiet. En diskussion om tonårs-flickors alkoholvanor«, *Alkohol och narkotika* 5-6: 40-43.
- Munson R.F. & Blincoe M. (1984) »Evaluation of a residential treatment center for emotionally disturbed adolescents«, *Adolescence* 74: 245-261.
- Murray C. (1994) »Underclass. The Crisis Deepens«, *Sunday Times* 24 May: 10-11.
- Müller I. (1994) *Klienterna – om livsvillkor, problem och resurser. Tonärstjejer i gäng*. Paper. Stockholm: Stockholms universitet, Socialhögskolan.
- Oppenheimer E. (1989) »Young female drug misusers«. I: Cain M. (red.) *Growing up good. Policing the behaviour of girls in Europe*. London: Sage publications.
- Pedersen W. (1988) »Sårbara jenter«, *Stofmisbruk* 1: 10-11.
- Peo Early B. (1992) »Viewing the differential responses of boys and girls in treatment

- through a feminist lens», *Child and Adolescent Social Work Journal* 3: 239-248.
- Ponton L.E. (1993) »Issues unique to psychotherapy with adolescent girls«, *American Journal of Psychotherapy* 3: 353-371.
- Ravndal E. & Vaglum P. (1994) »Treatment of female addicts: The importance of relationships to parents, partners and peers for the outcome«, *The International Journal of the Addictions* 1: 115-125.
- Sandmaier M. (1992) *The Invisible Alcoholics. Women and Alcohol*. Second edition. Blue Ridge Summit: PA, TAB books.
- Sarnecki J. (1989) *Juvenile Delinquency in Sweden. An Overview*. Stockholm: National council for crime prevention.
- Sarnecki J. (1990) »Pojkars och flickors brottslighet, likheter och olikheter«. I Wiklund G. *Kvinnor och brott*. Brå-rapport 1990:1. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Sarnecki J. (1995) »Problemprofiler hos ungdomar inskrivna på särskilda ungdomshem i Stockholms län åren 1990-1994.« 1: *Vård av ungdomar med sociala problem-en forskningsöversikt*. Stockholm: Liber Utbildning.
- Stenbacka. M. (1990) Initiation into intravenous drug abuse. *Acta Psychiatrica Scandinavica* 81: 459-462.
- Söderholm Carpelan K. (1992) *Unga narkotikamissbrukare i en vårdkedja – en studie av 208 ungdomar vid Maria ungdomsenhet i Stockholm*. Rapport i socialt arbete nr 59. Akademisk avhandling. Stockholm: Socialhögskolan.
- Ungmark I. (1992) Kvinnor brott övervakning. Akademisk avhandling. *Linköping studies in education and psychology no 34*. Linköping: Department of Education and Psychology.
- Watts W.D. & Ellis A.M. (1993) »Sexual abuse and drinking and drug use: Implications for prevention«, *Journal of drug education* 2: 183-200.
- Wells P. & Faragher B. (1993) »In-patient Treatment of 165 Adolescents with Emotional and Conduct Disorders. A Study of Outcome«, *British Journal of Psychiatry* 162: 345-352.

• Utsatta ungdomar – hjältar eller offer?

Ingrid Claezon

DETTA KAPITEL BASERAS PÅ en studie av vuxna barn vars föräldrar varit tunga narkotikamissbrukare i Malmö på 1970-talet. Föräldrarnas missbruk har påverkat barnens uppväxt och utvecklingsmöjligheter i varierande grad, oavsett om barnet vuxit upp tillsammans med eller i närheten av den missbrukande föräldern, eller om denne varit frånvarande i barnets liv.

I studien har tjugo unga vuxna djupintervjuats, bl.a. om sina uppväxtvillkor och erfarenheter av placeringar utom hemmet samt om skolgång, kriminalitet, missbruk och tankar om samhällsinsatser m.m. (Claezon, 1992, 1993, 1996). Tretton av de tjugo har någon gång varit omhändertagna för samhällsvård. Deras uppväxtvillkor varierar vad gäller relationen till föräldragestalter eller andra viktiga vuxna liksom placeringar som inneburit en permanent placering i familjehem eller många separationer med ett flertal institutions- och familjehemsplaceringar. De intervjuades erfarenheter av en utsatt barndom och uppväxt ligger alltså ett antal år tillbaka i tiden men, och det är en viktig poäng, det är de upplevelser som de bär med sig i övergången till vuxenvärlden som de berättar om. Erfarenheten av den egna uppväxten präglar deras liv idag och det sätt varpå de konstruerat sitt vuxenliv. Deras berättelser ska tolkas utifrån deras mycket speciella uppväxtvillkor, men samtidigt måste dessa ungdomar ses (såväl teoretiskt som i behandlingssyfte) i ett större sammanhang, dvs. i den omgivning och vuxenvärld som är mindre stabil än tidigare (se t.ex. Côté & Allahaar, 1994), vilket självfallet påverkar ungdomarnas identitetsutveckling och vuxenblivande. Här är Giddens modernitetsteori (1991) en viktig text och inspirationskälla liksom Ramström (1991) som betonar vikten av att unga integreras i vuxenvärlden.

De delar av livshistorier som presenteras i föreliggande kapitel härrör från fyra av dessa personer, två som mot alla odds lyckats mycket bra och två som lyckats dåligt

Intervjuerna är analyserade utifrån en teoretisk begreppsram baserad på »coping(mekanismer) och resilience«, vilka omfattar hur man hantear och bemästrar stress och livsproblem. Den teoretiska referensramen presenteras kortfattat efter ungdomarnas berättelser.

Att klara sig

Utan tvekan klarar sig en del barn ganska bra trots att de växer upp under påfrestande förhållanden. Det förefaller ofta vara enklare att förstå varför en del unga misslyckas med sin anpassning till vuxenlivet, eftersom denna typ av problemorienterad kunskap är djupt befäst inom det psykosociala arbetsfältet. Den internationella forskningen (se s. 224 ff.) har emellertid visat att minst 50 procent av s.k. utsatta barn ändå klarar sig bra och alltmer har man fokuserat intresset på de faktorer som bidrar till dessa barns positiva utveckling. Frågan om hur de intervjuade har klarat sig är naturligtvis inte alldeles enkel att besvara. Antagligen skulle de flesta av dem anse att de klarat sig ganska bra med tanke på barndomens påfrestningar – har man väl klarat av dem så kommer man att klara sig även i fortsättningen.

Hur bedömer vi att en individ har klarat sig? Vilka är kriterierna sett ur ett behandlings- eller samhällsligt perspektiv? Det finns förstås många synpunkter på vad det innebär att »klara sig« såväl när det gäller nära relationer som i fråga om anpassning till samhället i stort – värderingar som bygger på olika grunder, inte minst politiska, kulturella eller religiösa. Samtidigt finns det några grundläggande kriterier av sådan fundamental karaktär att de flesta kan enas om dem. De kriterier som jag använt i min bedömning av hur de intervjuade klarat sig in i vuxen världen bygger på E Werners teorier, presenterade i en föreläsning 1993.

Kriterier för en god anpassning är:

att ha

- förmåga till goda relationer med föräldrar, syskon och vänner (förmåga till vänskap)
- förmåga till goda intima relationer (parrelationer)
- förmåga att ta hand om sina barn på ett adekvat sätt
- självkänsla, att acceptera sig själv
- klarat skola/arbete på ett tillfredsställande sätt
- någon form av utbildning

samt att

- ej vara kriminell
- ej ha behov av frekvent psykiatrisk vård
- ej vara missbrukare.

Enligt min bedömning har elva av de tjugo klarat sig mycket bra, fem av de intervjuade har klarat sig relativt bra och slutligen har fyra klarat sig dåligt. Två av dem som presenteras i det här kapitlet representerar den första och två den sistnämnda kategorin. Jag återkommer till de faktorer som verkar skyddande och som därmed ger det utsatta barnet större möjligheter att klara sig bra, men vill ändå förekomma den diskussionen med en referens till Kornblum (1984) som beskriver en generell tendens i den amerikanska samhällskulturen, vilken låter påskina att det finns ett enkelt orsakssamband mellan den individuella framgången och en överlägset god medfödd förmåga eller moral. Men för att utsatta barn ska klara sig krävs också vuxna stödpersoner och sociala institutioner. »But a careful reading of even one life history by a young man who seemingly raised himself by his bootstraps reveals much about the enduring influence of adult helpers and social institutions.« (a.a. s. 240). Betydelsen av viktiga vuxna – som en förutsättning att lyckas i sitt vuxenblivande – bekräftas gång på gång i ungdomarnas berättelser. De är ofta barn som berövats någon eller något – en förälder, en sann bild av en frånvarande förälder eller viktiga delar av sin tidiga historia. Men flera av dem har haft turen att få kompensatoriska vuxna som t.ex. fosterföräldrar, adoptivföräldrar, släktingar eller andra vuxna som mer eller mindre permanent funnits tillgängliga. Vuxna som man känt tillit för. Inte minst är släktingarna betydelsefulla eftersom de representerar en livstillhörighet, barnets nära meningsfulla band och biologiska sammanhang.

Ungdomarnas berättelser bekräftar mycket av det vi redan vet. Men de som något överraskande klarat sig ger oss även en påminnelse om vad vi kan förstärka i deras handlingsmönster och levnadssätt, för att förbättra behandlingsutfallet och därmed deras fortsatta livsvillkor. Det handlar ofta om att se lösningar i stället för problem – att se framåt i stället för bakåt.

Ungdomarna berättar

I det följande ges glimtar av livshistorier såsom de beskrives av två unga kvinnor, Rebecka och Ida, samt två män, Johan och Isak. Johan är den ende som inte varit placerad på någon institution, han har vuxit upp med sin missbrukande far. Johan och Rebecka representerar dem som det, trots en påfrestande uppväxt, gått mycket bra för, medan Isak och Ida tillhör dem som inte klarat sig särskilt bra.

Johan

Johans båda föräldrar missbrukade. De separerade när han var ett par år gammal, därefter levde han med sin mamma tills han var fyra år och sedan dess har han vuxit upp med sin pappa. *»Jag kommer inte ihåg något alls om min mamma... jag har fått veta allting jag velat, vad som har hänt... hon försvann när jag var fyra år. Min mormor har sagt att hon var en väldigt snäll person. Jag var så himla förtjust i min mormor och det är jag fortfarande.«* Och farföräldrarna? *»Ja, dom bor här i andra trappan, min farsa betalar varenda månad så vi äter där istället för att laga mat, för min farsa kan inte laga mat. Jag lagar nog bättre mat än han... Jag kan ju säga att jag är rätt bortskämd, det tycker jag själv. Jag får mycket grejor av pappa och av farmor... och jag är mormors favoritbarnbarn... det första barnbarnet.«*

Om mamma: *»Pappa har berättat allting, det enda han inte vill berätta är hur han ser ut, han som mördade henne. Han är rädd för om jag skulle sett honom någon gång så skulle jag bli rädd, sedan inte bara det utan jag skulle kunna bli rätt arg. Det är rätt logiskt. Jag kommer ihåg att jag fick veta det (att modern blivit mördad) precis när det hänt då när jag var så pass liten. Men då förstod jag det inte riktigt. Sedan har pappa ändå hållit på och mala det hela tiden. Det tycker jag är djävligt bra. I och med att då tar man det inte så hårt. Det skulle varit värre om han hade sagt att hon var bortrest t.ex. eller något sådant och sedan kommit när jag var stor och sagt att hon var död. Det skulle ha tagit mycket hårdare... Det var så extremt och äckligt gjort, på grund av det tycker jag att mördaren borde fått mer straff – i och med att det var så brutalt gjort.*

Mitt liv har ju bestått av mycket otur, tycker jag. På grund av sådant här, det är sådant som händer mig ofta. Ja ofta kan jag väl inte säga, men det här att min mamma blev mördad. Man kan ju inte säga att det skulle hänt någon annan för det är ju lika synd om dom. Men det är typiskt att det händer mig för jag har otur. Det har jag haft hela mitt liv.»

Har Johan haft otur med sin pappa? »Men det kan man ju inte säga även om han hållit på med grejor... så älskar han ju en ändå... Han tycker han har varit en dålig far, jag förstår på ett sätt men tycker inte han ska ta så hårt på det, för jag har klarat mig rätt mycket själv ända sedan jag var liten. Allas föräldrar gick med till skolan men jag har klarat mig själv. På ett sätt är det ju bra också för det märker man när man sitter och pratar med kompisar. Dom kan inte så mycket. Dom har inte varit med om så mycket. Jag har varit med om väldigt mycket – erfarenheter... det har nästan varit som jag varit en pappa till min pappa, men det är nog vanligt alltså när man har en förälder som missbrukar.«

Trots att Johan levt ett tidvis kaotiskt liv med sin pappa och tillbringat tid med honom i de missbrukskretsar som fadern frekventerade och troligen inte erhållit den trygghet som vi anser vara nödvändig för barns utveckling, så bidrar de emotionella banden mellan far och son till en relation som oftast kan beskrivas som förtroendefull. När jag frågar Johan om han inte var rädd när han var med sin pappa i dessa olika missbruksmiljöer så tittar Johan något förvånat på mig och säger: »Varför skulle jag vara rädd? Pappa var ju där!« Johans pappa har haft förmåga att i tid söka stöd i sin föräldraroll och upprätthålla en kontinuerlig kontakt med en och samma professionella person under alla år. Detta har bidragit till att pappan, trots allt, kunnat ge Johan en känslomässig trygghet som varit av avgörande betydelse för Johans uppväxt. För Johan är tanken på att bli placerad på institution mycket skrämmande och han frågar: »Skulle det hänt min pappa någonting, t.ex. att han skulle dött eller något sådant, skulle jag behövt flytta till något socialhem då?« Därefter förklarar Johan att han alltid varit rädd för detta, men att han också alltid varit övertygad om att någon av hans släktingar skulle ta hand om honom i stället för att låta honom bli omhändertagen av samhället. Tryggheten finns även inbyggd i nätverket kring Johan. Men han förnekar inte att hans uppväxt varit onödigt påfrestande och att han själv fått betala ett högt pris för att klara sig. I socialakterna finner man anmälningar riktade mot Johans pappas missbruk i relation till hans föräldraskap och socialtjänsten har haft uppmärksamheten riktad mot familjen. Men från gång till gång har man bedömt att Johans pappa med stöd från samhället fungerat i sin föräldraroll.

Johan är kritisk mot behandlingsinstitutioner, han tycker inte att de fungerar: »Sådana anstalter, jag tycker inte att dom verkar hjälpa. OK det hjälper ett tag, men sedan är dom där igen.« Erfarenheten från föräldrar-

nas och pappans kompisars behandlingskontakter är bakgrunden för detta uttalande.

En lång tid efter intervjun kontakter Johan intervjuaren. Han ska flytta hemifrån och det är oerhört svårt för såväl honom som för hans pappa. De blir osams och grälar om det mesta och Johan behöver litet stöd för att slippa känna att han överger sin pappa. Han kan till och med ge uttryck för sin kritik mot pappan nu – och väljer att göra det till en utomstående person. Han visar en övertygande kompetens vad gäller ett eget boende och förmågan att skaffa sig litet stöd för att kunna ta hand om sig själv på ett adekvat sätt.

Isak

Isaks båda föräldrar är missbrukare. Vid tiden för intervjun avtjänar modern ett fängelsestraff för misshandel. Isak har inte kontakt med någon av föräldrarna och har vuxit upp i fosterhem och på ett antal institutioner. Sin uppväxt beskriver Isak så här: *»Så bodde jag hos morsan ett tag, sedan flyttades jag till barnhemmet, sedan till fosterhem, sedan till barnhemmet igen, sedan till ett nytt fosterhem och efter det ett annat i K. Sedan flyttade jag till en institution. Och sedan efter det till T, en annan institution, så var jag där ett tag. Sedan flyttade jag till min moster. Sedan fick jag en egen lägenhet och sedan var jag på ett utredningshem. Sedan bodde jag i M ett tag och sedan flyttade jag upp här, fick lägenhet här. Så strulade jag till det lite, började sno och sådana grejer. Sedan blev jag utslängd och bodde hos kompisar. Det är inte så längesedan, nu i vintras. Jag har fått lägenhet nu precis, men det strulade sig där också så jag åkte ut därifrån igår. Jag ska reda ut det med socialen, för jag har en träningslägenhet, så har dom vissa regler och så bröt jag mot dem.«*

Isak summerar sin uppväxt: *»Jag har känt mig innestängd och så. Sedan helt plötsligt har allting kommit och så har jag bara stuckit hemifrån. Jag går och tänker på saker, jag kanske inte släpper ut det så direkt utan jag lagrar det på mig. Och sedan när det kommer så kommer det redigt i stället. Då brukar jag sticka därifrån.«* När han ser tillbaka på alla de samhällsinsatser han varit föremål för och funderar på vad man kunde gjort annorlunda ger han något uppgivet följande svar: *»Det bästa hade ju varit om man hade trivts i det första fosterhemmet och hade varit där och vuxit upp hela tiden. Men det gick ju inte. Så jag vet faktiskt inte. Hade man bara hittat rätt ställe och så som jag hade trivts på... då hade det ju blivit annorlunda alltihop.«*

han kan betecknas som totalt »regellös«. Han har aldrig stannat tillräckligt länge i en fosterfamilj eller på en institution för att kunna tillgodogöra sig de enklaste normer och regler. Detta är något som han själv är medveten om och han önskar att han kunnat få hjälp att växa upp i en kontinuerlig miljö. I fosterfamiljerna tycker han att socialtjänsten »snackade bara med (foster)föräldrarna, det var inte alls någonting dom snackade med mig om, det tycker jag är lite fel nu.« I ett av fosterhemmen fick han stryk och på institutioner »blir man ju rätt tjock i huvudet om man är på sådana ställen för länge. Alltså det blir för mycket.«

Institutionserfarenheterna är mest negativa, men det finns också några ljusglimtar. Vid 16 års ålder bodde Isak ett år på en institution: »Jag blev deprimerad, dom satte igång mer än dom kunde hantera om man säger så. Jag kan väl inte skylla helt på dom men det gjorde dom.« Vad var det de satte igång? »Ja, grejer i huvudet på mig. Jag tyckte det var jobbigt. Jag flippade rätt mycket ut, slogs med personalen och sådant. Det blev lite kriminalitet också där... Ja, det blev för mycket. De ställde till för mycket kan man säga. Så tänkte jag på min morsa och så...« Men när Isak nu ser tillbaka kan han också medge att den här institutionsvistelsen medförde vissa positiva förändringar: »Jag blev ju en annan person, det blev jag, för jag hade ju varit så nervös innan. Men sedan efter det så har det inte varit så farligt... jag blev mer, alltså jag kunde prata mer och så med andra folk efter det, det kunde jag. Så det har hjälpt mig lite.« Detta var omöjligt för Isak att se och förstå under själva tiden för placeringen och han blev så småningom omplacerad till en annan institution: »Jag hade stor del i det själv att jag flyttade därifrån, att jag blev utslängd, för jag ville liksom inte. Jag ställde mest till det.« Om nästa institutionsplacering säger Isak: »Den lilla tiden jag var där var dom justa. Jag var där en två, tre dagar eller något sådant. Men någon längre tid skulle jag inte vilja vara där.« Efter en kort tid hos sin moster var Isak på ett utredningshem och därefter har samhället givit upp vad gäller institutionsbehandling och i stället försökt ge Isak stöd i form av eget boende och samtalsterapi. Isak har beskrivits av institutionspersonal som »fullständigt omöjlig«. Han konstaterar: »Nu tänker jag som så att om jag inte vill så är det ingen som kan hjälpa mig. Om jag vill själv så tycker jag faktiskt inte att jag behöver någon hjälp faktiskt, för då klarar jag mig själv. Det ska jag göra. Det tror jag.« Hur är det ställt med viljan? »Jag vill inte hela tiden. Ibland känns det som jag bara vill släppa taget och flippa ut.« Detta är relaterat till Isaks alkoholmissbruk och han tycker att hämningarna släpper när han dricker men att det även innebär att

han släpper loss sin ilska: *»Ibland blir jag bara helt förbannad!«*

Isak missbrukar numera mest alkohol men har tidigare även provat på hasch och tabletter (läkemedel). *»Då när jag var på det där hemmet, då fick jag ju tabletter, sådana antidepressiva och sådant. Så träffade jag ju andra och jag tyckte det verkade häftigt så fick jag av dom också. Jag tog rätt mycket tabletter.«* När det gäller olika former av missbruk funderar Isak på om det är ärftligt betingat. Det är dystra bilder av kontakterna med modern som Isak har: *»Ibland när man hälsade på henne så var hon helt normal, tog bara någon tablett eller så... någon gång hade hon supit ner sig totalt och kunde inte gå eller någonting... svullen i hela ansiktet.«* Pappa har Isak inte träffat: *»När jag var liten möjligtvis, men jag har aldrig träffat honom. Och alla säger till mig att jag inte ska göra det... alla vet vem han är, väktare, polisen och så... knark, stölder och sådant. Det är rätt jobbigt när dom börjar snacka, polisen alltså, råder mig att jag inte ska göra det.«* Ändå försökte Isak en gång att kontakta sin pappa: *»Min morfar skulle hjälpa mig att ta kontakt med honom, men det blev aldrig. Han satt inne.«* Om morfar säger Isak: *»Han är juste faktiskt. OK, han knarkar och sådant men jag tycker ändå att han är normalast av dom ändå... han kan snacka normalt, är inte stirrig på något sätt.«*

Isak vill gärna förändra sitt eget förhållningssätt till alkoholmissbruket: *»Jag tycker inte att jag har några större alkoholproblem. Det är bara det att jag bittar på skit när jag dricker.«* Den nuvarande situationen ger anledning till eftertänksamhet: *»Jag har ju rätt mycket regler nu från det sociala i och med att jag ska in i fängelse. När jag är nykter och så håller jag på och rättar till det och det fungerar bra igen. Men sedan när jag dricker är det precis som jag skiter i det. Då tycker jag att det är för jobbigt. Fast egentligen är det ju inte det... Ja, jag skiter i det, det går ändå, så tänker jag. Och jag skiter i om det går åt helvete. Men det ångrar jag sedan när jag är nykter. Det är väl därför jag lagt av med drickandet nu. Jag är på väg att räta upp det nu. Jag har fått mycket hjälp med jobb och lägenhet och sådant. Dom är justa som ställer upp.«*

Isak ser framtiden an och hoppas kunna få tillbaka lägenheten, sköta jobbet och låta bli att dricka – efter det att han avtjänat det fängelsestraff som nu väntar honom.

Rebecka

»Sådana som vi blir nog lite speciella...« säger Rebecka med hänvisning till sig och andra som haft påfrestande och otillfredsställande uppväxtvill

kor. Rebecka menar »speciella« i en positiv bemärkelse – härdade barn som klarar av den psykosociala stress och utmaning som deras barndom och ungdom inneburit.

När Rebecka berättar om sina 21 år är det om otaliga separationer och såväl formella som informella placeringar – inalles sjutton till antalet: hos sin missbrukande mamma, hos pappa, på barnhem, fosterhem och mera tillfälligt hos släktingar eller vänner. Trots detta säger hon: *»Oh ja... de flesta bitarna i mitt liv tycker jag ändå är positiva så här efteråt.«*

Det var när Rebecka och hennes syster Amanda var på barnhem som det stod klart för Rebecka att hennes mamma var missbrukare. *»...jag var ju väldigt starkt medveten om att mamma var missbrukare. Jag tror det kom väldigt mycket när man bodde på barnhemmet. Det var många barn som hade liknande saker.«* Atmosfären på den här institutionen beskrivs: *»Det var ju rätt tufft klimat där. Det var ju mycket snatterier och smygrökning och försöka sätta sig på dom som var lite svagare helt enkelt. Men jag hade ju hjälp av Amanda (storasyster) eftersom hon gick i bräsch som vanligt. Söt och snygg på alla vis och blev populär bland killarna. Vi var med i gängen...«* Det önskvärda alternativet, att bo med mamma, var omöjligt i det här skedet och Rebecka beskriver sin ambivalens: *»Jag kommer ihåg att vi fantiserade, ibland så önskade vi att hon var död alltså. För vi tyckte det var så hemskt. Jag kommer ihåg att ibland var det till och med så att vi hade det bättre när vi bodde på barnhemmet. Men jag hade en väldigt stark instinkt att jag ville vara tillsammans med henne i alla fall.«*

Rebeckas strategi var redan tidigt att vara tillagsinställd i sina relationer till vuxna i hennes omgivning: *»Smörja in mig överallt, jag tror det har betytt mycket för mig. Jag måste vara duktig, bevisa för mig själv att jag är duktig och det gör jag genom att vara tillags... uppträda på ett visst sätt... så jag vet att om jag är så här så tycker dom om mig.«* Men hon uttalar också en stark övertygelse om att hennes fosterföräldrar, som hon till och från bott hos, betytt oerhört mycket för hennes utveckling och för den sociala kompetens som hon haft nytta av. *»Nu har jag ju haft turen att komma till väldigt bra fosterföräldrar. Men jag tror att det är ovanligt att det är så pass bra. Jag kan se på mig själv, jag är ju helnöjd med den jag är. Hade det inte varit för dem så hade jag inte ... jag tror inte att jag hade varit sådan här idag.«* När fosterföräldrarna skulle skiljas tyckte Rebecka att det var *»jobbigt på ett sätt att jag tvingades välja sida«* men hennes erfarenheter av separationer gjorde att *»det var ju ingenting konstigt egentligen, det var bara en skilsmässa. Jag tyckte det var småbrottsligt egentligen.«*

Trots allt talar Rebecka mest i positiva ordalag om sin mamma: »*Det är inte alls som jag försvarar henne, men hon har alltid visat att hon tycker om mig. För det mesta har jag känt mig väldigt omtyckt av min mamma.*«

Däremot är hon ganska kritisk när hon retrospektivt betraktar de sociala myndigheternas sätt att handskas med familjen. Ofta kunde mamman manipulera socialtjänstemännen och vid ett tillfälle lyckades hon få socialchefen på sin sida: »*Det var en jättevårdnadsutredning, socialchefen gick in och vittnade om att det var inget missbruk hos mamma längre och hon var kapabel att ta hand om mig och Bris var inblandad och menade att jag var mer mogen för min ålder så jag skulle få avgöra själv var jag ville bo. Det var mycket sådana saker. Jag fyllde elva i juni då. Ja, mamma fick vårdnaden om mig. Och fortsatte att missbruka naturligtvis. Jag förstår inte hur en socialchefkunde uttala sig om sådana saker, när han egentligen vet. Hon hade väl hållit upp några månader, visst hade hon det, men han borde ju veta bättre.*«

Efter den här erfarenheten hade Rebecka en period då det var mycket bråk i hemmet mellan mamman och hennes sambo. »*Då bara rann allting över mig, då orkade jag inte på något vis, mamma började slå på mig för att jag hällde ut spriten. Jag var rent vansinnig. Då hade jag hoppats att allting skulle bli bra..*« I stället for hon iväg till släktingar eller till sin f.d. fostermamma. Samtidigt »*valde jag att bli jättekaxig i skolan... var väldigt obstinat... jag skubbade inte direkt, men jag ifrågasatte och blev jättekaxig och gjorde inte mina läxor heller. Det var inte viktigt för mig... samtidigt som det var så många lärare. Det gick ju inte att ställa sig in. Sedan var det ju rörigt hemma.*« Trots allt fullföljde Rebecka skolan, men hon funderar: »*Om jag hade växt upp i en normal familj så tror jag att jag hade varit rätt duktig i skolan faktiskt. Jag hade väldigt lätt för det. Så mycket som jag ändå flyttade omkring så gick jag ändå ut med 3,0 i gymnasiet. Det är ju stoltheten ändå!*«

I många år drömde Rebecka om ett eget boende. »*Ända sedan jag var elva-tolv år så har jag velat bo själv. Jag har läst min dagbok därifrån och det var ju hemskt. Jag resonerade som så att jag kunde allt det där med att diska och städa och tvätta, det var jag ju jätteduktig på...*« Men tillfället kom när Rebeckas fosterfamilj skulle flytta: »*Men jag ville inte flytta, så då flyttade jag hemifrån. Då var jag sjutton. Det var ju helt underbart. Det var fantastiskt. Det är det bästa jag varit med om.*«

När Rebecka ser tillbaka är det med insikt om såväl de mörka som de ljusa sidorna i hennes liv. Hon har fått en stor del av sitt självförtroende

via en fostermamma samt av den kärlek som hennes biologiska mamma trots allt förmedlat. Hon vet att hon kommer att klara sig bra och hon vet att hennes kaotiska uppväxt format henne och kan inte låta bli att tänka på alternativen: *»Ibland är jag väldigt nyfiken hur jag hade varit, dels om jag varit kvar hos pappa och dels om jag hade växt upp i ett normalt familjeliv.«*

Ida

Ida beskriver sig som ett offer för olika omständigheter: föräldrarna som skildes när hon var i puberteten, gängen som lockade henne till sig och som fick henne att börja missbruka, fosterföräldrar och institutionspersonal som inte förstod henne och skolan som inte fungerade och som dessutom inte uppmärksammade att hon blev mobbad. Män som miss-handlat henne. Systemen som suiciderade. Socialtjänsten har behandlat henne orättvist och även på felaktiga grunder omhändertagit hennes barn. Hennes livshistoria berättas med bitterhet och med ingående skildringar av alla de sjukdomar som hon nu är drabbad av – som en konsekvens av ett omilt öde.

Ida beskriver sina svårigheter med lojaliteten med föräldrarna och hur hon försökte hantera detta: *»När jag var hos pappa så var jag en fin människa eller så, då rökte jag inte och svor inte. Men det kunde jag mer göra, liksom slappna av, hos min mamma. Det blev nog lite delat i min uppväxt.«* Ida bodde hos sin mamma, men gick inte i skolan och stannade hemifrån flera dygn. Hon började sitt missbruk med sniffning och blev tidigt tagen för fylleri och kriminalitet. När hon blev omhändertagen och placerad benämner hon det på följande sätt: *»Ja, sedan kom jag lite snett på det. Och varför vet jag egentligen inte. Fjorton år, det var något sådant. Jag flyttade hemifrån ju.«* Hon funderar vidare på orsaken: *»Jag vet bara att jag sökte mig till kamrater som kanske inte var så bra. Jag råkade träffa några helt enkelt och sen rökte vi brass och sen blev det amfetamin senare. Det var ett ganska hårt liv. Det var ju droger.«*

Det är omöjligt att få Ida att prata om innehållet i den behandling hon erbjudits, hennes inställning är negativ och hon anser att hon varken fått förståelse eller adekvat hjälp.

Vid 16 års ålder flyttade Ida ihop med en äldre man: *»Då skötte jag hemmet som vilken husmor som helst. Och det är ju det med alla droger att man kan fungera på det utan att någon märker det om man vill. Om man vill fungera.«* Det fungerade emellertid inte i längden och Ida hade svårt att

handskas med situationen. Hon vill ogärna prata om sina egna tillkortakommanden utan väljer i stället att prata om hur illa socialtjänsten behandlade henne när de omhändertog hennes barn som hon fick vid 18 års ålder. *»...och så kom jag hem till lägenheten och då är det ett sånt där polis-lås där. Alla mina saker och allting hade blivit magasinerade, jag fick ju en chock... Ja, dom tvångsombändertog honom... det hör till saken att jag blivit smittad, fick hepatit genom ett samlag och mådde mycket dåligt... så satte dom mig på hotell.»* Efter behandling på sjukhus fick Ida hjälp med ny lägenhet och fick hem barnet. *»Sedan kom han väl hem. Och så en dag när jag skulle till dagis och hämta honom så hade dom alltså tagit honom igen på tvångsombändertagning... jag blev så lack på dom här socialassistenterna.»* När Ida insåg att hon inte kunde upphäva omhändertagandet av barnet flydde hon utomlands där hon fortsatte sitt missbruk.

Ida undviker alltså alla frågor om institutionsbehandling eller den egna fosterfamiljsplaceringen, hon fäller endast några ganska bittra kommentarer. Däremot är hennes beskrivning av den familj där hennes barn växte upp mycket detaljerad i sin kritik och hon anser att de brustit i sin uppfostran. Barnet har nu som tonåring återvänt till Ida och situationen är komplicerad i hemmet då deras attityder och värderingar inte alltid överensstämmer.

Intervjun med Ida innehåller tvära kast mellan alla de oförrätter som hon blivit utsatt för. Med stor inlevelse övergår hon snabbt till att skildra den misshandel som hon blivit utsatt för av olika män och visar på ärr på kroppen. *»Där har jag en del märken, där högg han mig med en machete och gafflar och sådant har han stuckit in, slagit med hammare, jag vet inte allt. Hotade mig... försökte köra över mig med en bil... jagade mig runt med knivar och slog sönder flaskor och glas... Jag kämpade och skrek 'Ser ni inte att han slår ihjäl mig', jag sprang ut naken på gatan... det är intressant och viktigt hur människor reagerar och varför dom inte gör någonting.»*

Ida är drygt 30 år när hon berättar om sitt liv och på frågan hur hon klarat sig svarar hon: *»Jag är kristen... jag är helt övertygad om att vår himmelske fader hjälper oss. Ja, jag har alltid trott... jag var en bit ifrån att både begå självmord och att ta livet av han som misshandlade mig. Men jag hade en så stark tro på livet och på vår himmelske fader och vet att man ska inte ta någon annan människas liv. Därför gjorde jag det inte.»*

Mot alla odds – teoretisk referensram

Vad är det som avgör att somliga barn klarar sig mot alla odds, medan andra misslyckas med sina livsprojekt? Och vad betyder egentligen »att klara sig«? Hur kan vi förklara att en del barn som växt upp under påfrestande livsomständigheter är mer sårbara än andra barn i liknande situationer? Frågor som dessa är av allmänt intresse när det gäller barnen i dagens samhälle, där föräldragestalter inte sällan byts ut i takt med den ena föräldrarnas skiftande partnerval eller då någon förälder, i fysisk eller psykologisk mening, är frånvarande för sitt barn, dvs. i de familjer som i dagens rörliga, högmoderna samhälle får betraktas som normalpopulation.¹ Men frågorna är av speciellt intresse när det gäller barns förmåga att handskas med andra påfrestande och än mer stressande situationer av det slag som de s.k. »utsatta barnen« ställs inför. Dessa är barn som vi ibland också benämner »barn som far illa«. Båda begreppen är ofta mycket vagt definierade, men innebär i en vid mening att barnen kommer från psykosociala riskmiljöer och har föräldrar med en bristande förmåga till adekvat föräldraskap, varför det blir aktuellt för samhället att intervensera. Det är ofta dessa barn och ungdomar som återfinns på de särskilda ungdomshemmen.

Den här artikeln fokuserar på möjligheten att hitta nya vägar i behandlingsarbetet med utsatta barn, utan att ytterligare betona deras problem och hinder i utvecklingen. I stället kan man belysa deras resurser och möjligheter, förstärka det som fungerar bra i deras tillvaro och hjälpa dem att ta ansvar för sin framtid. Med andra ord – att se lösningar i stället för problem.

En del institutioner, särskilt inom missbruksvården, arbetar utifrån en s.k. lösningsfokuserad familjebehandling, där man medvetet satsar på att hjälpa barnet genom att stärka familjen som enhet. Behandlarna går in för att hitta individernas resurser och möjligheter i stället för att betona deras defekter eller misslyckanden. I den lösningsfokuserade modellen antas att förändring är oundviklig och inte ouppnåelig. Man arbetar med de s.k. undantagen till problemen (dvs. man arbetar med det som fungerar bra och är meningsskapande samt ligger i linje med de mål som klienten vill uppnå) och sätter upp mål som är rimliga att nå (se t.ex. Berg, 1994; de Shazer, 1994; Korman & Söderquist, 1993). Den lösningsinriktade terapin ger tveklöst upphov till en del nya tankegångar som kan omsättas till det psykosociala arbetet med utsatta barn och ungdomar.

avgörs var man befinner sig på kontinuitetsskalan för »känslan av sammanhang«. Detta har varit en av Antonovskys teser, som emellertid modifierats med vidare forskning inom området. I Sverige har det salutogenetiska perspektivet i forskning och behandling särskilt framhållits av Hansson och Cederblad (1995a, 1995b).

I stället för Sence of Coherance har Maddi och Kobasa (1989) valt begreppet hardiness för att beteckna en egenskap som gynnar framgångsrik coping. Hardiness består av tre delar: känslan av engagemang, tron på den egna kontrollen och känslan av utmaning. Maddi och Kobasa betonar att förutsättningen för att utveckla hardiness grundas på interaktionen mellan barn och föräldrar. En förutsättning för en optimal utveckling av hardiness är att interaktionen mellan föräldrarna (eller andra vuxna som tidigt utgör föräldragestalter) och barnet är varm och att föräldrarna har förmåga att stödja barnet. Barnet lär sig leva med engagemang snarare än i ett alienerat tillstånd, att hantera stressande situationer med tilltro till att man förmår påverka dem snarare än med maktlöshet och att närma sig förändringar med en känsla av utmaning snarare än att uppleva dem enbart som hotfulla. Maddi och Kobasa betonar också, till skillnad från Antonovsky, det positiva i att utvecklingen av hardiness är något som pågår hela livet. Därmed finns det också möjligheter att via behandling utveckla denna förmåga att handskas med olika former av stress och andra påfrestande livssituationer.

Resilience är det begrepp som oftast förekommer när det gäller barns förmåga att handskas med svåra livsomständigheter. Barns och ungdomars coping har beskrivits i termer av resilience eller osårbarhet (invulnerability) vid stressituationer. Resilient children är alltså barn med motståndskraft eller återhämtningsförmåga. Rhodes och Brown (1991, s. 1) definierar dem enligt följande: »Resilient children are those who, because of stressful life events, are at risk of developing later psychological dysfunctions, but do not.« Litteraturen om resilience beskriver barns motståndskraft i relation till olika traumata och svårartade livsvillkor (se även Compas, 1987; Garbarino m.fl., 1992; Garmezy, 1983; Rutter, 1985, 1990; Varma, 1992; Werner, 1989; Werner & Smith 1992, m.fl.). Den här diskussionen har lett till vidare forskning och debatt i fråga om vilka faktorer som har en skyddande och gynnsam effekt på barnens utveckling (protective factors), vilket också inkluderas i ovanstående referenser. Werner och Smith (1992, s. 3) gör följande definition:

Resilience and protective factors are the positive counterparts to both vulnerability, which denotes an individual's susceptibility to a disorder, and risk factors, which are biological or psychosocial hazards that increase the likelihood of a negative development outcome in a group of people.

Skyddande faktorer

Skyddande faktorer (protective factors) definieras oftast som något som förbättrar eller förändrar en individs responsivitet till en sådan fara som predestinerar ett negativt utfall. Den internationella forskningen beskriver skyddande faktorer som individuella skillnader konstitutionellt och erfarenhetsmässigt, kompensatoriska erfarenheter utanför hemmiljön samt tillgången till alternativa handlingsmöjligheter. Radke-Yarrow och Sherman (1990) nämner skyddsfaktorerna i termer av egenskaper som intelligens, nyfikenhet, tillmötesgående beteende och social kompetens.

Werner utgår från sin longitudinella studie (1989) när hon fastställer tre konstellationer av skyddande faktorer: 1) individuella förmågor som delvis har genetiskt ursprung, t.ex. aktivitetsgrad, social förmåga, 2) goda känslomässiga band med familj och vänner och därmed tillgång till stöd i stresssituationer, 3) externa stödsystem, t.ex. skola, kyrka, arbetsplats eller andra som uppmuntrar individens kompetens och förser henne med en känsla av mening och kontroll.

Werner fann också att de konstitutionella faktorerna (hälsa och temperament) hade störst inverkan i spädbarnsåren och den tidiga barndomen. Förmåga till problemlösning och till kommunikation samt tillgång till kompletterande vuxna förebilder spelade en stor roll under senare barndomsår och interpersonella faktorer i adolescensen. Även det stöd man erhåller från ett äldre syskon är en viktig skyddsfaktor.

Barn- och föräldrainteraktionens kvalitativa valör är naturligtvis också avgörande för det förhållningssätt som individen utvecklar för att skydda sig och reducera ångesten inför stressfyllda situationer. Etnograferna Williams och Kornblum (1985, s. 17) beskriver hur fattiga svarta föräldrars ambitioner för sina söner blir avgörande för pojkarnas förmåga att, trots svåra socioekonomiska förhållanden, klara sig bra såväl i skolan som socialt: »For many of the superkids this family involvment is a key factor.«

I stort råder det konsensus om de skyddande faktorerna, dels som individuella egenskaper och förmågor, dels som stöd från omgivningen.

samt vikten av att ha åtminstone en känslomässigt stabil relation under uppväxten och ett tryggt socialt nätverk.

Positiva föreställningar

Taylor (1989) bidrar i hög grad till mitt teoretiska analysperspektiv. Taylors kognitiva fokus är inriktat på individens uppfattningar och tolkningar. Argumenteringen går ut på att positiva självförstärkande illusioner/föreställningar (positive illusions) om sig själv, omvärlden och framtiden befrämjar såväl fysiskt som psykiskt välbefinnande. De positiva föreställningarna bidrar till ett kreativt självbedrägeri (creative self-deception) som har en skyddande inverkan genom att individen är mer benägen att se till lösningarna än till problemen. Taylor (1989, s. 26) betonar att positiva illusioner absolut inte är någon form av försvar även om det ibland kan vara svårt att göra en tydlig distinktion dem emellan: »Repression and denial alter reality, whereas illusions simply interpret it in the best possible light.«

De i positiv riktning något överdrivna föreställningarna (vilka Taylor benämner *biased perceptions*) som påverkar anpassningen och en god mental hälsa indelas i tre kategorier:

självförstärkande vilket innebär att uppfattningen om sig själv, egna reaktioner och egenskaper är mer positiv än vad som verkligen är fallet,

en överdriven tro på den egna kontrollen, som innebär att man snarare tror att man kan åstadkomma positiva resultat än att man ska misslyckas,

en realistisk optimism vad gäller framtiden och dess möjligheter och en övertygelse om att man förmår påverka sin framtid.

För att man framgångsrikt ska kunna utnyttja positiva illusioner/föreställningar vid hanteringen av svåra livssituationer betonar Taylor vikten av sociala relationer och stöd samt att individen har en känsla av att i viss mån kunna kontrollera tillvaron. Det sociala nätverket har stor betydelse för alla former av hälsa eftersom det kan ge bekräftelse och stöd för den enskilde – och därmed en grund för utvecklingen av goda föreställningar om sig själv och sina förmågor.

Att lyckas eller misslyckas

Ungdomarnas berättelser bekräftar mycket av det vi redan vet. Men de som klarat sig mot alla odds ger oss en påminnelse om vad vi kan göra för att förbättra behandlingsutfall och stärka utsatta ungdomars livsvillkor.

De fyra unga personer, vars livshistoria fragmentariskt presenterats här, har alla en uppväxt som präglas av faktorer som är belastande i utvecklingsavseende. Riskfaktorerna kan relateras till föräldrarna, t.ex. fysisk eller psykisk ohälsa, missbruk eller kriminell belastning, eller till relationsstörningar i familjen, separationer (t.ex. omhändertagande av barnet), skilsmässa mellan föräldrarna eller en förälders död. De kan också relateras till barnets utveckling, aggressivt temperament eller dålig begåvning (se Dahlin & Cederblad, 1993).

En del av de intervjuade är utsatta för en »känslomässig misshandel«, i synnerhet från föräldrar som i någon mening övergivit dem, men också från fosterföräldrar eller från institutionspersonal som i olika avseende svikit dem. Denna känslomässiga misshandel diskuteras av Melzak (i Varma, 1992, s. 75), som definierar känslomässig misshandel som det som uppstår när vuxna, som på olika sätt är ansvariga för ett barns vård över en längre tidsperiod, inte är medvetna om och saknar kapacitet att tillfredsställa barnets grundläggande behov. Det utarmade känslomässiga förhållandet exponerar barnet för hotet av liknande förluster i framtiden. Förluster orsakar sårbarhet och stress samt utsätter individen för en framtid full av svåra riskmoment. Är känslan av förlust tillåten? Vem har barnet att prata med om förlusten? Måste barnet konstruera en inre hemlig värld för att bemästra sin känsla av förlust, eller finns det vägar som vi vuxna kan förbättra för att se och avtäckta barnets behov i stället för att i någon mening överge dem? Wallbanks bild är talande (i Varma, 1992, s. 63) »The world of bereavement can be an intensely lonely place.« Det här är också den värld och ensamma plats som Isak med sorg beskriver.

Rutter (1985) betonar vikten av balans mellan risk- och skyddsfaktorerna och uttrycker det som att summan av ackumulerade riskfaktorer minus summan av ackumulerade positiva erfarenheter är avgörande för hur individen klarar sig. De fyra ungdomar som presenterats här har varierande livserfarenheter som angår deras förmåga att klara sig – att

anpassa sig såväl på individ- som samhällsnivå.

Dahlin och Cederblad (1993) beskriver de barnpsykiatriska riskfaktorerna i termer av psykisk ohälsa hos föräldrarna, missbruk eller kriminalitet hos föräldrarna, socioekonomisk belastning i familjen, relationsstörningar i familjen, omhändertagande av barnet (och omplaceringar), skilsmässa mellan föräldrarna eller någon av föräldrarnas död, kroppsligt sjuka föräldrar, låg IQ hos föräldrarna eller slutligen faktorer som är direkt kopplade till barnet som t.ex. utvecklingsstörning, aggressivt temperament, dålig begävnings eller tidig asocialitet.

Skyddsfaktorerna är beskrivna (s. 228) utifrån Werners tre konstellationer som omfattar barnets individuella förmåga och egenskaper, föräldrarnas (eller andra föräldragestalters) förmåga att ge barnet en grundläggande trygghet samt det externa stödsystemet vari skola, samhällsvård m.m. ingår.

Att lyckas

Två av de fyra (Johan och Rebecka) är idag välfungerande unga vuxna med en positiv syn på framtiden. De har, i interaktion med sin nära sociala omgivning, utvecklat en hög kompetens när det gäller att bemästra barndomens utsatthet. I bådas uppväxtvillkor har flertalet av ovanstående risker ingått, inte endast som enstaka företeelser utan kontinuerligt under barndomen och i övergången till vuxenlivet. De skyddande faktorerna har emellertid vägt tyngre än riskfaktorerna.

Vad är det som bidragit till att Rebecka och Johan lyckats mot alla odds? Hur kan man förklara deras sätt att bemästra barndomens utsatthet? Utan att de testats vågar jag ändå påstå att deras copingförmåga, utifrån KASAM, sannolikt skulle anta höga värden. På en realistisk nivå kan de begripa vad som hänt under deras uppväxt (det är dock inte det samma som att till fullo acceptera), och de har lärt sig att hantera denna utsatthet på olika sätt, inte minst genom att kompensera via kontakter med andra viktiga vuxna. De tycks tro på sin egen förmåga att åstadkomma något positivt och att konstruera ett önskvärt liv. De har optimistisk föreställning om att de verkligen förmår att påverka sin situation såväl i nuet som i framtiden. Rebecka uttalar en tydlig övertygelse om att den svåra barndomen gett henne extra krafter att genomföra olika livsprojekt. Johan tycker att hans livserfarenhet, som vida överträffar kompisarnas, är till stor nytta i planeringen för framtiden. Tron på den

något positivt och kanske till och med nödvändigt för att klara sig. Kopplingen mellan deras negativa livserfarenheter och hur de lyckats bemästra dessa har givit dem styrka.

De har vuxit upp med en missbrukande förälder av samma kön och upplevt missbruket och dess konsekvenser på nära håll. Utan tvivel har de också erfärut en känslomässig misshandel (såsom Melzak, 1992, beskriver den) men – och på den punkten skiljer de sig troligtvis från många andra barn i liknande situationer – de har också fått uppleva föräldrarnas känslomässiga engagemang och kamp för sina barn. En kamp som både Johan och Rebecka tolkar som ett bevis för att deras föräldrar trots allt älskar dem. När de beskriver sina föräldrar är det både den goda och den onda sidan som är i fokus. De har också förmågan att hålla kvar »den goda föräldern« som en inre bild när »den dåliga föräldern« är den som agerar på vardagsscenen.

Att bli bekräftad med kärlek, omtanke och kontinuitet är en god grund för skapandet av positiva föreställningar. Rebecka återkommer ständigt till detta tema: betydelsen av att vara älskad, att vara någon som är värd att kämpa för. Både Rebecka och Johan beskriver sig själv som delar i ett sammanhang bestående av ett nätverk av anhöriga eller personer som på annat sätt är viktiga och ger mening åt livet.

Sammanfattningsvis har Rebecka och Johan haft tillgång till fler skyddsfaktorer än de risker de utsatts för. Deras individuella förmågor i fråga om aktivitet, intelligens, social kompetens m.m. kombinerat med kontinuerliga relationer med familj eller vänner som kan ge stöd samt deras externa stödsystem, som de förmår att selektivt använda sig av, är det som gemensamt bildar den skyddande bas, utifrån vilken Rebecka och Johan handlar. Berglinds (1995) begreppspar handling och handlingsutrymme kan med fördel användas för att förstå de här ungdomarnas sätt att handskas med en vardag där det finns små förutsättningar för handlande, dvs. handlingsutrymmet är begränsat, men i regel finns det ändå något form av val. Handling eller att handla är centralt i Berglinds diskussion: »Att handla är att avsiktligt förändra världen, i vissa fall att förhindra att den förändras. Genom att ingripa i skeendet åstadkommer agenten att världen ser annorlunda ut än den eljest skulle ha gjort« (a.a. s. 19).

I ett retrospektivt perspektiv framstår det med all önskvärd tydlighet att Rebecka och Johan har den förmåga som krävs för att utnyttja det handlingsutrymme som deras utsatta uppväxt trots allt innebär.

Att misslyckas

För de andra två (Isak och Ida) råder motsatsen. Även de har varit exponerade för flertalet av de risker som beskrivits ovan, men till skillnad från Johan och Rebecka har den riskfyllda delen av deras liv inte kompensats av tillräckligt med skyddsfaktorer. Utifrån intervjuerna kan man endast hypotetiskt uttala sig om deras personliga egenskaper, det finns emellertid indikationer som tyder på att deras utveckling och emotionella mognad varit något undermålig. De har båda haft stora svårigheter i skolan och senare ägnat sig åt missbruk och grov kriminalitet. Allt i motsats till Rebeckas och Johans handlande. Vad som står klart är att de haft problem att tillgodogöra sig det sociala stöd som erbjudits samt att deras sociala nätverk och biologiska sammanhang i många avseenden varit bristfälligt.

Såväl Ida som Isak fokuserar på problemen i uppväxten. De beskriver sig som offer för omständigheter och därmed utan ansvar att utnyttja det (om än reducerade) handlingsutrymme som står till förfogande. Den relativa trygghet i relationer till föräldrar och andra viktiga vuxna som Rebecka och Johan beskriver saknas hos Ida och Isak. Ida har haft kontakt med sina biologiska föräldrar, men inte förrän nu i vuxen ålder har relationen till modern blivit mer frekvent – den synes dock utgå från deras gemensamma upplevelser av sjukdom och orättvisa. Isak har aldrig knutit an till någon vuxen och brister totalt i sin tilltro till vuxenvärlden. Han »testar« vuxna i fosterhem och på institutioner och ser till att han förstärker sin övertygelse av att vara missförstådd och övergiven. Mötena med professionella hjälpare (Berglind, a.a.) är redan från början präglade av bestämda negativa förväntningar.

Isak och Ida har inte haft en uppväxt som lyckats ge dem positiva föreställningar om sig själv (se Taylor, s. 229) och därmed fokuseras deras handlande på problem i stället för problemlösning. Som ständigt underordnade i relationen till andra (vuxna) betonar de sitt underläge och därmed obefintliga handlingsmöjligheter. De skyddande faktorerna problemlösningsförmåga och kommunikation (se Werner, s. 228) går inte att identifiera varken hos Ida eller Isak. Känslan av maktlöshet och betraktandet av sig själv utifrån en offerposition dominerar och därmed kan man anta att deras copingförmåga skulle anta låga värden på skalan.

Med referens till Werners tre konstellationer av skyddsfaktorer (se s. 228) kan även de här två fallen ses som skiljande från Johan. De har inte

Isaks och Idas liv en någorlunda heltäckande bild av hur de två förstnämnda i en helt annan grad än de övriga två haft tillgång till den form av skyddande faktorer som bidragit till deras lyckade sätt att hantera sin tillvaro – att utnyttja sitt handlingsutrymme på ett positivt sätt.

Socialt stöd

Behovet av kontroll är en av de förutsättningar som är av betydelse för att klara sig och som betonas av en del av de intervjuade. För att tillfredsställa det här behovet krävs förmågan och modet att anta utmaningar i motsats till att se sig själv som ett offer. (Ida är ett exempel på det senare.)

Andra förutsättningar som man på olika sätt framhåller är behovet av att begripa vad som sker för att kunna hantera sin situation på ett framgångsrikt sätt. För att investera den kraft och energi som detta fordrar, måste den unge ha anledning att också känna ett starkt engagemang för livet som något meningsfullt att satsa på. Viktiga vuxna kan ofta ha rollen av att vara förebild för engagemangets betydelse och att stödja den unge i dennes positiva föreställningar om livet – även om den aktuella situationen ter sig bekymmersam. Betydelsen av viktiga vuxna kan inte nog betonas och det är alldeles tydligt, att runt samtliga av dem som ingick i studien och som klarat sig mycket bra finns det ett trygghetsnät av vuxna.

Johan och Rebecka har andra relationerna till nära anhöriga, liksom tillgång till andra vuxna som förebilder och identifikationsobjekt, än vad Isak och Ida har. De fyra har alltså haft olika förutsättningar till samspel med vuxna som kan bekräfta dem. Den sociala kompetens som detta samspel fordrar finns i hög grad hos Johan och Rebecka, medan den saknas hos Isak och Ida. Isak som inte haft några förebilder alls har sannolikt gått vilse i sökandet efter sin manliga identitet – sökandet efter bekräftelse har i stället tagit sig uttryck i aggressivitet och kriminalitet. Varken Isak eller Ida har haft någon tilltro till vuxenvärlden och dess förmåga att stödja dem. Alla försök från samhällets sida har mötts med misstro och revolt. Kanske man kan säga att det inte är någon vuxen som i längden stått ut med dem? Båda har upplevt placeringar med sammanbrott, dvs. där vuxna/professionella inte längre ansett sig klara av ungdomarna och »lämnat tillbaka dem« till socialtjänsten för vidare åtgärder. Det är inte endast Isak och Ida som misslyckats – samhället har misslyckats med Isak och Ida.

Garbarino m.fl. (1992) betonar det sociala stöd som samhället kan bidra med för att skapa motståndskraft (resilience) hos utsatta barn och ungdomar. En hög grad av samhällsstöd är relaterat till mindre stress och utsatthet. Förutom vänner, grannar och andra nätverk nämns skolan som ett viktigt potentiellt stödsystem. De sociala positionerna förstärks i skolan och av de vuxna som på andra institutionsliknande arenor möter ungdomarna. En socialt kontinuerlig gemenskap förstärker den unges utveckling av motståndskraft. Garbarino (a.a.) betonar vikten av de sociala myndigheternas samarbete med föräldrarna. Samhällets påverkan är inte en interaktion mellan de professionella och barnet, utan myndigheterna måste även utöva inflytande på föräldrarna så att dessa, via stöd och ledning från myndigheterna, efter sin förmåga kan bli samarbetspartners i arbetet med barnets utveckling. (Ett positivt exempel på detta är Johan och hans pappa.)

Att förstärka möjligheterna

Internationell forskning om barns motståndskraft (se s. 224 f.f) bekräftar samstämmigt att förmågan att bemästra barndomens utsatthet till stor del är beroende av barnets konstitutionella egenskaper men även av de vuxna som ingår i barnets nära eller externa nätverk. Barnets förmåga till coping är alltså avhängigt personliga egenskaper som t.ex. temperament och sensitivitet. Deras kognitiva och sociala utveckling påverkar vad som upplevs som stressande och på vilket sätt barnet klarar av att handskas med påfrestande situationer. De sociala sammanhang som den unge växer upp i, vare sig det är i någon familjeform eller på institution, har ett ansvar att visa på värderingar av handlingar och möjligheterna till handlingsutrymme i tillvaron. Detta kan visa sig vara en ovärderlig ledning inför planeringen och övergången till vuxenlivet.

Den lärdom man kan dra av intervjuerna är att det utsatta barnet/den unge behöver hjälp att förstärka sina goda egenskaper och att interventionerna måste syfta till att förstärka de framgångsrika copingmekanismerna, i vilka social färdighet eller kompetens ingår. Sådana interventioner kan förväntas ge näring åt en spirande motståndskraft och återhämtningsförmåga hos utsatta unga.

I den här diskussionen låter jag dels ungdomarnas egna röster bli hörda, dels argumenterar jag för att vi i den sociala praktiken inte ensidigt låter ungdomarna bli sedda som bärare av problem. Medaljen har två sidor: likaväl som det finns en professionell medvetenhet när det gäller

att klassificera sociala och individuella problem, så kan vi utveckla vår kunskap och praxis när det handlar om att förstärka den individuella självkänslan och den sociala kompetensen hos den utsatte unge. I behandlingsavseende är det viktigt att vara medveten om de skyddande faktorerna och deras avgörande betydelse för den unges fortsatta socialisation och övergång till ett vuxet liv med integration i samhället. Att förflytta den ideologiska tyngdpunkten från individens problem, såväl under barndomen som i nuet, till resurser och möjligheter innebär inte sällan en konstruktiv uppmuntran för den enskilde och dennes omgivning. Det kan även innebära en minskad skuldbörda och större benägenhet att själv bidra med förslag till positiva lösningar. Förstärk det som är bra! Gör mer av det som fungerar! Dessa uppmaningar härrör från den lösningsfokuserade korttids terapin som just fokuserar på individens förmåga att att finna sina egna resurser och positiva lösningar för att hantera påfrestande levnadsförhållanden. Av intervjuerna framgår att utsatta barn ofta bär på en osäkerhet som avspeglar sig i en dålig självkänsla, men också att vuxna som ser barnen och uppmärksammar deras förmågor och resurser bidrar till att stärka självkänslan och därmed motståndskraften.

En återkoppling till Kornblum (1984) som jag inledningsvis citerade får avsluta: betydelsen av en varaktig och tålmodig påverkan från vuxna stödpersoner och sociala institutioner kan inte nog betonas när det gäller utsatta ungdomars möjligheter till ett framgångsrikt liv.

Referenslitteratur

- Antonovsky A. (1991) *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Berg I. K. (1994) *Familjebehandling. Lösningsfokuserat arbete med utsatta familjer*. Stockholm, Bokförlaget Mareld.
- Berglund H. (1995) *Handlingsteori och mänskliga relationer*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Claezon I. (1987) *Bättre Beslut. En studie av socialsekreterarnas handläggning av ombändertaganden av barn*. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för socialt arbete (akad. avhandling).
- Claezon I. (1992) »Mot alla odds. Barn till narkotikamissbrukare – en retrospektiv studie». I: Methner C, Nygren L, ed. *Bortom all förenklning. Människan som väsen och oväsen*. En vänbok tillägnad Bengt Börjeson. Uddevalla, Daidalos.
- Claezon I. (1993) *Children of Drug Addicts – Their Mastering of Childhood Adversity*. Paper presenterat vid The 4th European Conference on Child Abuse and Neglect. Mars 1993. Abano-Padova: Italien.

- Claezon I. (1996) *Mot alla odds. Barn till narkotikamissbrukare berättar om sin uppväxt.* Stockholm: Bokförlaget Mareld.
- Compas B. E. (1987) »Coping With Stress During Childhood and Adolescence«, *Psychological Bulletin* 101: no 3, 393 - 403
- Côté J.-E. & Allahaar A. (1994) *Generation on Hold: Coming of Age in the Late Twentieth Century.* Toronto: Stoddart.
- Dahlgren A. & Claezon I. (1994) »Föräldrar och deras ungdomar i modernitetens berg- och dalbana«. Miegel F. & Johansson T. (red.) *I Mardrömmar och önskedrömmar. Om ungdom och ungdomlighet i nittioalets Sverige.* Stockholm/Stehag: Symposion.
- Dahlin L. & Cederblad M. (1993) »Salutogenesis – protective factors for individuals brought up in a high-risk environment with regard to the risk for a psychiatric or social disorder«, *Nordic Journal of Psychiatry* 47: 53 - 60.
- de Shazer S. (1994) *Spel med skillnader. Grundläggande idéer bakom den lösningsfokuserade korttids terapin.* Stockholm: Bokförlaget Mareld.
- Garbarino J., Dubrow N., Kostelny K. & Pardo C. (1992) *Children in Danger. Coping with the Consequences of Community Violence.* San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Garnezy N. (1983) »Stressors of Childhood«. I: Garnezy N. & Rutter M. (red.) *Stress, Coping and Development in Children.* New York: McGraw-Hill.
- Giddens A. (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age.* Oxford: Polity Press
- Hansson K. & Cederblad M. (1995a) »Salutogen familjeterapi«, *Fokus på familjen vol 23:* 3 - 18.
- Hansson K. & Cederblad M. (1995b) »Känsla av sammanhang: Studier från ett salutogen perspektiv«, *Forskning om barn och familj. Nr 6 1995.* Skriftserie från Institutionen för barn- och ungdomspsykiatri. Lund: Lunds universitet.
- Kornblum W. (1984) »Achieving against All Odds«. I: Boggs V., Handel G. & Fava S.F. *The Apple Sliced: Sociological Studies of New York City.* Massachusetts: Bergin & Garvey Publishers.
- Maddi S.R. & Kobasa S.C. (1989) »The Development of Hardiness«. I: Monat A. & Lazarus R.S. (red.) *Stress and Coping. An Anthology.* New York: Columbia University Press.
- Melzak S (1992) »The secret life of children who have experienced emotional abuse«. I: Varma V.P. (red.) *The Secret Life of Vulnerable Children.* London och New York: Routledge.
- Radke-Yarrow M. & Sherman T. (1990) »Hard growing children who survive«. I: Rolf J., Masten A.S., Cicchetti C., Neuchterlein K.H. & Weintraub S. *Risk and Protective Factors in the Development of Psychopathology.* Cambridge: University Press
- Ramström J. (1991) *Tonårningen i välfärdssambället.* Stockholm: Natur & Kultur.
- Rhodes W.A. & Brown W.K. (red.) (1991) *Why Some Children Succeed Despite the Odds.* New York: Praeger.
- Rolf J., Masten A.S., Cicchetti D., Neuchterlein K.H. & Weintraub S. (1990) *Risk and protective factors in the development of psychopathology.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Rutter M. (1985) »Resilience in the Face of Adversity. Protective Factors and Resistance to Psychiatric Disorder«, *British Journal of Psychiatry* 147: 598 - 611
- Rutter M. (1990) »Psychosocial resilience and protective mechanisms«. I: Rolf J., Masten A.S., Cicchetti D., Neuchterlein K.H. & Weintraub S. *Risk and protective factors in the development of psychopathology.* Cambridge: Cambridge University Press.

- Taylor S.E. (1989) *Positive Illusions. Creative Self-Deception and the Healthy Mind*. USA: Basic Books.
- Thernlund G. (1995). »Från psykodynamisk kriteori till copingbegrepp – En jämförande historik«, *Socialmedicinsk Tidskrift* 72: 4 - 11
- Varma V.P. (red.) (1992) *The Secret Life of Vulnerable Children*. London och New York: Routledge.
- Wallbank S. (1992) »The secret world of bereaved children«. I: Varma V.P. (red.) *The Secret Life of Vulnerable Children*. London och New York: Routledge.
- Werner E.E. (1989) »Vulnerability and Resiliency: A Longitudinal Perspective«. I: Brambring M., Lösel F. & Skowronek *Children at Risk: Assessment, Longitudinal Research and Intervention*. New York: Walter de Gruyter.
- Werner E. & Smith R.S. (1992) *Overcoming the Odds. High Risk Children from Birth to Adulthood*. Ithaca och London: Cornell University Press.
- Williams T. & Kornblum W. (1985) *Growing Up Poor*. Lexington: Lexington Books.